

Lapsen edun argumentaatio sijaishuollossa

Arja M Ahonen

Arja Maarit Ahonen
TURUN YLIOPISTO
Sosiaalipolitiikan laitos
Lisensiaatintutkimus
Sosiaalityön erikoistumiskoulutus
Tammikuu 2013

TURUN YLIOPISTO

Sosiaalitieteiden laitos/Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

AHONEN, ARJA M: Lapsen edun argumentaatio sijaishuollossa

Lisensiaatintutkimus, 110.

Sosiaalityö

Tammikuu 2013

Tutkimus käsittelee lastensuojelun sosiaalityöntekijän kirjauksia huostaanoton valmisteluvaiheessa. Tavoitteena on tutkia, miten sosiaalityöntekijä dokumentoi yhteydenpidosta valmistellessaan huostaanottoa. Sosiaalityö muodostuu materiaalisista ja ei-materiaalisista ehdoista, jotka määrittävät työn käytäntöjä. Materiaalisina ehtoina lainsäädäntö ja muut ohjeet kietoutuvat yhteen ei-materiaalisten ehtojen kuten sosiaalityön tiedon kanssa. Yhteydenpitoon liittyvissä kysymyksissä tärkeitä ei-materiaalisia ehtoja ovat muun muassa perhe-elämän suojan ja lapsen henkilökohtaisen elämän ehdot. Materiaaliset ja ei-materiaaliset ehdot ilmentyvät jännitteisinä käytännön sosiaalityössä. Paikannan yhteydenpitokysymykset lapsen perheen ja henkilökohtaisen elämän näkökulmaan.

Dokumentointi on yksi osa käytännön sosiaalityön tiedon muodostusta. Käsitän tutkimuksessani dokumentointiin liittyvän tiedon muodostuksen argumentoinniksi. Kirjoittaessaan sosiaalityöntekijä muodostaa käsityksen ja perustelut argumentoimalla. Argumentaatioon liittyy sosiaalityön ehdot ja kirjaamisen taidot. Retoriikan perinteestä nouseva argumentaation analyysi soveltuu hyvin tähän ristiriitoja ja konflikteja sisältävään lastensuojelun sosiaalityöhön. Stephen Toulminin analyysimallin avulla rakennan yhteydenpidon argumentointiin liittyvän argumentaatiokaavion, jonka tarkoituksena on kuvata sosiaalityöntekijän argumentaation kokonaisrakennetta yhteydenpidon näkökulmasta.

Tutkimuksen tuloksena nousi esiin kadonneet, ohitetut ja kohdatut läheiset. Argumentaatioon liittyy myös lukijan ja kirjoittajan välinen suhde. Käsitellen Chaim Perelmanin analyysimenetelmien avulla sosiaalityöntekijän argumentaation yleisösuhdetta. Arvioin argumentaatiota myös kriittisesti käyttäen apuna I. A. Richardsin analyysimenetelmää. Käsitellen edellä esitettyjen argumentaatiotapojen eroja ja merkityksiä. Pohdin lopuksi esiin nostamiani vasta-argumentteja diskursseina. Yksipuolinen argumentaatio tuottaa yhteisöllisyyden vastaista diskurssia. Kohdatut läheiset täyttää sosiaalityön dokumentoinnille asetetut yhteistyön, moniäänisyyden, oikeudenmukaisuuden, osallisuuden, luottamuksen ja eettisyyden vaatimukset.

Asiasanat: sosiaalityö, sijaishuolto, yhteydenpito, läheiset, argumentaatio

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	4
2 LAPSEN PERHESUHTEET JA HENKILÖKOHTAINEN ELÄMÄ	8
2.1 Sosiaalityön kaksi peruselementtiä	8
2.2 Perhe lapsen yhteisönä	11
2.3 Läheiset sijaishuollossa	16
2.4 Lapsen henkilökohtainen elämä	22
3 TUTKIMUKSEN PAIKANTAMINEN	24
3.1 Puuttumisen paikka lastensuojelussa	24
3.2 Yhteydenpitoon liittyvät lainmuutokset lastensuojelulaissa	29
3.3 Toimenpiteet yhteydenpidon käsittelyssä	32
3.4 Yhteistyö ja osallisuus	35
3.5 Yhteydenpidon rajoittaminen ja päätös sijaishuollossa	38
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	42
4.1 Tiedonmuodostus ja argumentaatio	42
4.2 Tutkimuskysymykset	44
4.3 Aineiston keräämisen ja käsittelyn eettiset kysymykset	45
4.4 Tutkittavat dokumentit	46
4.5 Diskursiivinen analyysi kysymysten kehyksenä	48
4.6 Retorinen diskurssianalyysi menetelmänä	52
4.7 Toulminin argumentaatiomalli	55
4.8 Richardsin ja Perelmanin analyysimallit Toulminin analyysirakenteessa	58
5 YHTEYDENPITO SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ARGUMENTAATIOSSA	62
5.1 Sosiaalityöntekijän yhteenvedon argumentaatiomalli	62
5.2 Kadonneet läheiset	68

5.3 Ohitetut läheiset	73
5.4 Kohdatut läheiset	75
5.5 Yleisösuhte argumentaatioissa – lapsen edun argumentaatio	78
 6 VASTA-ARGUMENTIT DISKURSSEINA	 84
 Lähteet	 98

1 JOHDANTO

Yhteydenpito sijaishuollossa tarkoittaa tässä tutkimuksessa lapsen ja hänen läheistensä välistä yhteydenpitoa sijaishuollon aikana. Yksi tärkeimmistä huostaanotetun lapsen oikeuksista on pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin (Räty 2012, 394). Lapset tarvitsevat muita aikuisia selvitäkseen ja kasvaakseen aikuisiksi. Tällaisia aikuisia on erilaisissa yhteisöissä, kuten perheessä ja suvussa, asuinyhteisöissä, lasten päivähoidossa ja koulussa. Suhteet muihin rakentuvat vuorovaikutuksessa, johon vaikuttavat perheinstituutio, sukupolvien väliset suhteet ja vertaissuhteet (Bardy 2009, 18). Kun lapsi sijoitetaan pois biologisesta perheestään, lapsen sijoittava sosiaalityöntekijä joutuu ottamaan huomioon nämä erilaiset yhteisöt. Se, miten yhteydenpito toteutuu ja keihin lapsi pitää yhteyttä tai miten yhteydenpito suunnitellaan ja perustellaan käytännössä, jää viimekädessä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulle. Sosiaalityöntekijällä on valtaa päättää sijoitetun lapsen osalta muun muassa siitä, mikä on hyvä ihmissuhde. Vallankäyttö sosiaalityössä yhteydenpitoon liittyvissä kysymyksissä tekee ratkaisuprosessista ja perusteluista merkityksellisen.

Uudessa sijoitusyhteisössä lapsi saa huolenpidon ja turvaa, mutta merkityksellisiä lapsen hyvinvoinnin kannalta ovat myös biologiset suhteet. Yhteydenpidolla on merkitystä sijoitetulle lapselle psyykkisen, sosiaalisen ja identiteetin kehityksen sekä myös sijoituksen onnistumisen kannalta. Juhila (2006, 125) kysyy, millaisten yhteisöjen rakentamisyhteyksiin asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kumppanuussuhteeseen perustuva sosiaalityö voi osallistua? Yhteisöjen pitää olla jäsenilleen pääasiassa voimavara. Yhteisöt saattavat olla tukahduttavia jäsenilleen, jos ne ovat kovin suljettuja, liian tiukkoihin normeihin sidottuja ja rakenteeltaan hierarkkisia. Raution (2004) tutkimus osoittaa, että yhteys biologisiin vanhempiin oli lähes kaikille lapsille merkityksellinen sisältäen pettymyksiä, lojaliteettiristiriitaa, vihaa, ymmärrystä, hylätyksi tulemistä, hyväksyntää ja epäselvyyttä yhteydenpitoon liittyvissä asioissa.

Suomessa vuonna 2010 oli huostassa yhteensä 10 003 lasta (www.stakes.fi). Yhteydenpitokysymys koskee lasten lisäksi myös heidän läheisiään ja sijaishuoltopaikan ihmisiä. Muutokset lainsäädännössä vuodesta 2006 alkaen ovat ohjanneet sosiaalityöntekijää yhä enemmän arviointiin ja päätöksentekoon yhteydenpitokysymyksissä. Oikeusasiamies Maija Sakslin on tehnyt 2012 selvityksen rajoituspäätösten teosta sijaishuollossa. Hän kiinnitti huomiota siihen, että kaikista rajoitustoimenpiteistä kuten yhteydenpitoon liittyvistä rajoitustoimenpiteistä, ei ollut tehty päätöksiä. Lisäksi hän toteaa, että rajoituksia ei voi tehdä kaavamaisesti. Tutkimukseni teon aikana käytiin keskustelua myös lapsen perhehoitoon sijoittamisen ensisijaisuudesta. Laki tuli voimaan

2012. Tämän muutoksen yhteydessä tuli sosiaalityöntekijän arvioitavaksi, toteutuuko yhteydenpito ja miten lapsen yhteys läheisiin tosiasiallisesti varmistetaan perhehoidon aikana.

Tarve ja mielenkiinto tämän tutkimuksen tekemiseen on syntynyt käytännön työssä. Olen joutunut työssäni neuvottelemaan näissä ristiriitojakin sisältävissä tilanteissa lapsen yhteisyyssuhteista ja toisaalta suojaamisesta. Olen myös havainnut erilaisia näkemyksiä yhteydenpidon pohdinnoissa siitä huolimatta, että laki on yhteinen kaikille. Yhteydenpitoa sosiaalityössä ei voi ratkaista pelkästään juridisin perustein, vaan laki voi antaa vain yleiset toimintaa ohjaavat normit, joten yksittäiset tilanteet joudutaan ratkaisemaan käytännön sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijä neuvottelee yhteydenpidosta myös päihteitä hallitsemattomasti käyttävien tai lasta kaltoinkohtelevien vanhempien kanssa. Läheiset, joiden elämä on hallinnassa ja joiden toiminta ei ole ollut lasta vahingoittavaa, ovat myös olleet yhteydessä ja toivoneet sukulaislastaan viettämään aikaisemmin yhteisesti jaettuja juhlapyhiä tai muita sukutapahtumia. Neuvottelut ja ratkaisut eivät ole olleet helppoja, koska lapsen ja tämän uuden yhteisön tahto tai asiantuntijan perustelu ovat saattaneet olla vastakkaisia läheisten toiveiden ja tahdon kanssa. On tärkeää tutkia, miten ja mitä merkityksiä rakennetaan sijoitetun lapsen yhteisöistä näissä tilanteissa.

Henkilökohtaiset merkitykset muovaavat ammatillisen tiedon lisäksi sitä, mitä perheen yksityisyydellä tarkoitetaan (Nätkin & Vuori 2007, 38). Työroolini, sijaishuollon kokemuksen lisäksi, tutkimusaihe on kiinnostava myös henkilökohtaisella tasolla. Läheiset suhteet ovat jollakin tavalla jokaisen mielen maailmassa monenlaisina kokemuksina, josta keskustellaan myös julkisuudessa. Ehkä näissä tarinoissa on jotain vierasta ja kylmää, mutta myös lämmintä ja tuttua.

”muistan kun isäni tuli minua hakemaan Tyyne-mummin luota, nukuin alle kouluikäisenä siskoni kanssa patjalla uunin vieressä lattialla ja heräilin. Kuulin isäni sanovan lähdetkö kotiin, Milga-mummi on tullut käymään. Olin niin onnellinen tästä ja hihkaisin...” minä näin unta että mummi on tullut”... Minua ei tarvinnut kahta kertaa pyytää.

Tämä ja monta muuta muistikuvaa läheisistä ovat jääneet mieluisiksi muistijäljiksi, jotka kokemuksina muistuttavat läheisyyden ja läheisen merkityksistä. Lapsuus kulkee matkassa läpi elämän. Lapsuus ravitsee, muhii ja tyrkkii mielen syvärakenteissa. Lapsuus vaikuttaa aikuisuuteen ja aikuisten lapsuus vaikuttaa lasten lapsuuteen. (Bardy 2009, 18-19.) Parhaimmillaan läheiset ovat kasvun ja kehityksen voimavara. Yhteisyyssuhteiden, kiintymyksen ja läheisyyden merkitykset kohtaavat jokaisen ihmisen jollakin tavalla ja vaikuttavat siihen, miten itse toimii läheisenä. Sijaishuolto on kuitenkin eri juttu ja erityinen paikka, joka tulee ottaa huomioon yhteisyyden ja

läheisyyden merkitystä arvioitaessa. Yksi tutkimustehtävistä on paikantaa täsmällisemmin yhteydenpidon neuvottelupaikka sijaishuollossa ja tarjota ymmärrys kohteen erityisluonteesta.

Julkuudessa ja kaunokirjallisuudessa on ollut esillä kysymyksiä, joita sijaishuollon sosiaalityöntekijänä olen kohdannut arjen työssä. Nostan lapsen ja läheisten äänet näkyviin raporttiin lehtiartikkelien ja romaanien kautta. Saara Kesävuori (2010) on kuvannut romaanissaan ”Tarvitse minua” lapsena kaltoinkohdellun tuntoja ja mielen käsittelyn haastavuutta. Toisena on Heli Krugerin (2007) romaani ”Pidä minusta kiinni”. Krugerin (2007) romaani kuvaa myös sijoitetun lapsen näkökulmaa. Romaanit sisältävät niitä kokemuksia ja tunteita, jotka olen kokenut olevan sijaishuollon sosiaalityössä vahvasti läsnä. Vaikka tarinat ovat arjessa yksilöllisiä, on näissä tarinoissa jotain samaa. Tätä vahvisti myös Hanna Kauppilan oma tarina kokemuksistaan sijaishuollossa Vaasan lastensuojelun päivillä 2011 ja liseniaattikoulutuksen loppuseminaarissa 2011. Yritän kutoa sosiaalityön paikan kuvauksen, fiktiiviset tarinat ja oman työkokemukseni yhteen. Nämä rinnakkaiset tarinat liittyvät toisiinsa ja kertovat samalla siitä, millaisia sosiaalityön käytäntökokemukset ja tarinat sijaishuollossa ovat.

Tutkimuskysymysten asettamisen yhteydessä jouduin myös sen kysymyksen eteen, miten sosiaalityön argumentaatiota on tutkittu. Tutustuin diskurssianalyysia käsittelevään kirjallisuuteen ja sosiaalityön käytäntötutkimuksiin, joissa viitekehyksenä on käytetty diskurssianalyysia ja laadullista asennetutkimusta. Kiinnostuin erityisesti Jokisen ja Juhilan (1999, 77-85) diskurssianalyysia erittelevän tutkimuksen perusteella retorisesti painottuvasta analyysistä, joka johdatti retorisen analyysimenetelmän soveltamiseen sosiaalityön argumentaation tutkimisessa. En kuitenkaan löytänyt argumentaatioanalyysiin painottuvaa empiiristä tutkimusta suoraan sosiaalityöstä. Sen kysymyksen lisäksi, miten sosiaalityöntekijä argumentoi yhteydenpidosta sijaishuollossa lapsen edun nimissä, esitän kysymyksen, voiko argumentaatiota sosiaalityössä tutkia ja jos kyllä, miten on mahdollista arvioida argumentaatiota käytännön sosiaalityössä?

Tutkimuskysymysten kohteena olevaan sosiaalityöntekijän argumentaatioon liittyy teoreettisten lähtökohtien ja juridisen näkökulman lisäksi vahvasti eettinen näkökulma. Hämäläinen (2011, 48) korostaa, että argumentointitapojen tarkastelussa on paikallaan tehdä ero eettisen ja juridisen argumentaation välillä. Kielenkäytön tutkimuksessa on mahdollista suunnata kysymys retorisiin keinoihin, tyyliin, argumentaatorakenteeseen ja tekstin sidosten tarkasteluun (Leiwo & Pietikäinen 1996, 103). Tavoitteenani on tehdä sosiaalityötä näkyväksi tarkastelemalla sosiaalityöntekijän toimintaa ja kirjauksia sekä arvioida kriittisesti argumentaation vaikuttavuutta, oikeudenmukaisuutta ja eettisyyttä. Lastensuojelulaista tulevan käsitteen *läheinen* rajaan lapsen

perhesuhteisiin liittyväksi. Kriittisen tarkastelun tavoitteena on dokumentoinnin rakenteen ja läpinäkyvyyden esittämisen avulla tähdätä muutokseen sosiaalityön dokumentoinnissa. Kääriäinen (2005, 168) toteaa, että nykyiset dokumentoinnin tavat eivät vastaa vaikuttavuudelle esitetyjä tavoitteita. Tietoa sosiaalityön prosesseista on vaikea saada haltuun ja näkyväksi (Hussi 2005, 144), joten tämä tutkimus on yksi yritys näkyväksi tekemisessä.

Aineiston kokonaisrakenteen analysointiin sovelletaan uuden retoriikan perinteestä tutun Stephen Toulminin argumentoinnin kokonaisrakenteen analyysimallia, jonka avulla on mahdollista kuvata substantiaalista argumentaatiota kokonaisuutena. Tavoitteenani onkin mallin avulla kuvata dokumenttien kokonaisrakennetta ja argumenttien sidoksia. Argumentaation analyysin metodisena keinona käytän vastakkainasettelua, konfliktia. Konfliktilla tässä yhteydessä tarkoitan perhe-elämän suojan ja yksilön oikeuksien välisiä jännitteitä, vasta-argumentteja.

Analysoin tarkemmin vasta-argumentteja sosiaalityön argumentaatiossa, johon sovelletaan Chaim Perelmanin ja I.A. Richardsin retorisia analyysimenetelmiä, jotka mahdollistavat argumentaation luotettavuuden, tavoitteellisuuden, tavan, vakuuttavuuden, vaikuttavuuden ja perusteiden tutkimisen sekä substantiaalisien tiedon ja arvorakenteiden läsnäolon analysoinnin. Tarkastelen sosiaalityöntekijän argumentaatiota vielä Perelmanin yleisökäsitteen avulla: pohtimalla sosiaalityöntekijän kirjaamista sille asetettujen tavoitteiden ja kohteeseen liittyvien ristiriitojen näkökulmasta. Pohdin lopuksi argumentaatiota lapsen edun näkökulmasta. Lastensuojelulaista, romaaneista ja aineistosta lainatut tekstit on kirjoitettu kursiivilla ja ne ovat suoria lainauksia, joista olen tehnyt tulkintoja tutkimuskohteen luonteen ja merkityksen kuvaamiseksi.

2 LAPSEN PERHESUHTEET JA HENKILÖKOHTAINEN ELÄMÄ

2.1 Sosiaalityön kaksi peruselementtiä

Ennen varsinaisia tutkimuskysymyksiä, aineiston keruuta ja analyysia tavoitteenani on kuvata tutkimuspaikkaa ja tutkimuskohteen ontologiaa, jossa esitetään kysymys todellisuuden luonteesta eli siitä, millaiseksi tutkimuskohde käsitetään (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 130-131). Tutkimukseni kohteena on alla esitetty lapsen läheissuhteisiin ja yhteydenpitoon liittyvä lastensuojelulain säännös sijaishuollon käytännöstä. Säännös sisältää yhteisössä vakiintuneet ajattelutavat läheissuhteista.

Ihmissuhteet ja yhteydenpito

”Sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla sijaishuoltopaikan ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä käyttämällä puhelinta tai lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ja lapsen sijaishuoltopaikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiensa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa. Lapsen sijaishuolto on järjestettävä niin, että sijoituspaikan etäisyys ei ole este yhteydenpidolle lapselle läheisiin henkilöihin.” (LsL 2007, 54§.)

Tutkimuskysymys keskittyy sijaishuollon sosiaalityön tiettyyn rajattuun paikkaan. Tässä paikka tarkoittaa monenlaisia suhteita määrittävää kohtaamispaikkaa, johon liittyy tiettyjä ennalta säädettyjä ehtoja. Sointu (2009, 279) on arvioinut artikkelissaan ”Samanaikainen tila” Doreen Massey’n tuotantoa. Massey’n mukaan paikka tulisi olla monenlaisten suhteiden konstituoitu kohtaamispaikka, jonka ainutlaatuisuus syntyy juuri kohtaamisissa. Kirjoitetut tekstit kuuluvat näihin ja ovat osa näitä kohtaamisia. Yhteydenpitoon liittyviä kysymyksiä pohditaan ja ratkaistaan sijaishuollon sosiaalityön kohtaamisen paikoissa: asiakassuunnitelmanneuvotteluissa, joihin vaikuttavat neuvottelua edeltävät tapahtumat, kuten huostaanoton valmistelu sekä lapsen, vanhempien ja sijaishuoltopaikan erilaiset kohtaamiset, lapsen ja vanhempien tilanne ja sosiaalityön tieto.

Toikko (2005, 213-234) jaottelee sosiaalityön kahteen peruselementtiin, materiaaliseen ja ei-materiaaliseen sosiaalityöhön. Materiaaliseen elementtiin liittyvät ongelmien luokittelu,

toimenpiteet ja niiden portaittaisuus ongelmien hallintaan saamiseksi ja kolmantena asiakkaan sosiaaliset oikeudet. Ei-materiaalinen elementti perustuu Toikon (2005, 216-221) mukaan ideologiaan tai teoreettisesti perusteltuun sosiaalityöhön. Kaikki sosiaalityö muodostuu enemmän tai vähemmän näistä kahdesta elementistä. Kunnallisen sosiaalitoimiston sosiaalityöhön liittyy juridis-hallinnollinen logiikka, mutta mukana ovat myös ei-materiaaliset elementit, joilla sosiaalityöntekijä voi perustella työtään ja joka mahdollistaa muutokset yksilöissä ja yhteisön elämässä. Tähän elementtiin liittyy myös se, miten sosiaalityöntekijät kohtaavat asiakkaansa ja perustelevat ratkaisunsa. Elementit ovat teoreettisia, joten ne ovat käytännön tulkintatilanteissa kietoutuneina toisiinsa.

Yhteydenpitoon liittyvässä säännöksessä suhteet ei-materiaalisena ja ohjeistus materiaalisena ehtona ovat kiteytettynä ja kietoutuneena alla esitetyssä säännöksessä.

”Sijaishuollossa lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet” (LsL 2007, 54§).

Tilanteissa, joissa huolenpito toteutetaan muualla kuin biologisessa perheessä, materiaalisena ohjeistuksena toimii käskymuotoon tehty ohje: *on turvattava*. Säännös sisältää myös ei-materiaalisia ehtoja, jotka liittyvät tietoon lapsen hyvinvoinnista ja siihen vaikuttavista ihmissuhteista: *kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet*. Laki ohjaa sosiaalityöntekijää siinä, että sosiaalityöntekijän tulee sijaishuollossa ottaa huomioon läheisen tai läheisten merkitys. Lainsäädännön avulla toisin sanoen halutaan tuoda näkyviin ainakin se, että läheisillä lapsen elämässä on merkitystä ja arvo sinänsä ja toisaalta lapsen turvallisuus on myös arvo. Tässä mielessä tutkimuksen kohde liittyy olennaisesti sijaishuoltoon sijoitetun lapsen yhteisöihin, biologiseen perheyhteisöön, yhteisyyssuhteisiin ja sijoituspaikan yhteisöön. Vaikka lastensuojelulaissa säädetään lapsen oikeudesta pitää yhteyttä tämän läheisiin, ei laissa tarkemmin määritellä sitä, kuinka usein läheisiä tulee saada tavata. Säännöksessä korostuu erityisesti lapsen vanhempien ja tämän sisarusten väliset suhteet.

”Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä” (LsL 2007, 54§).

Yesilova (2009) on tutkimuksessaan avannut perheymmärrystä, perheen itsestäänselvyyksien historiallista muotoutumista, välttämättömyyksiä ja ristiriitaisuuksia. Perhe on tutkimuksissa nähty yhteiskunnan luonnollisena perusyksikkönä ja ydinperheen välttämättömyys avautuu nähtäväksi lapsen kautta. (Yesilova 2009, 11-12 ja 204.) Vaikka perhettä yhteisönä ei yllä esitetyssä

säännöksessä mainita, nostetaan esiin perheeseen liittyvät suhteet erikseen erotuksena muista lapsen suhteista. Yhteydenpitoa käsittelevä säännös vahvistaa perheen luonnollisuutta ja normaaliutta. Toisaalta säännöksen ensimmäisessä lauseessa korostettiin suhteita, jotka ovat lapsen kasvun ja kehityksen kannalta tärkeitä, jatkuvia ja turvallisia. John G Bruhnin (2005) mukaan ihmisten väliset suhteet voidaan ryhmitellä kiintymyssuhteisiin, vuorovaikutussuhteisiin ja yhteenliittymiin. Kiintymyssuhteet ovat vahvasti emotionaalisia suhteita läheisiin ihmisiin kuten perheenjäseniin (Saastamoinen 2009, 44). Perheenjäsenten merkityä ei-materiaalisena ehtona korostetaan säännöksessä painottamalla niitä suhteita, jotka yleensä liitetään perheyhteisöön.

Bardyn (1989, 18) mukaan sijoitetun lapsen suhteita ei tulisi nähdä pelkästään vanhempien kautta, vaan lapsen suotuisaa kehitystä voi tukea monenlaiset ja eritasoiset suhteet. Vanhempien suhde, joskin merkityksellinen, ei saisi sulkea muita lapselle tärkeitä suhteita ulkopuolelle. Sijaishuollossa tehtävät ratkaisut yhteydenpidosta eivät saisi yhtäältä estää huostaanoton tarkoitusta ja toisaalta estää suhteita läheisiin. Käytännön työssä asetelma voi sisältää paradoksin; perheyhteisyyttä vaalitaan ja toisaalta siltä suojellaan. Aikaisempien tutkimusten perusteella yhteydenpidolla on todettu olevan sekä myönteisiä (Bardy 1989, 13, Sinkkonen 2001, 164 ja Niemi 2003, 138) että kielteisiä vaikutuksia (Kalavainen 2004, 82-85 ja 118-119, Niemi 2003, 138-140 ja Andersson 1989, 139-140). Lapsen edun käsite voi olla kiistanalainen ja moniulotteinen (Päkkilä 2008, 161), jota se on myös sijaishuollossa yhteydenpidon ja ihmissuhteiden näkökulmasta.

Olen kokenut tilanteita, joissa lapsen vanhemman tai sisaruksien suhdetta on ryhdytty edistämään vasta lapsen tultua aikuisiän kynnykselle. Jälkeenpäin on voitu arvioida, että kyseinen läheinen olisi voinut olla lapsen elämässä jo aikaisemmin. Muistan yhteydenoton, jossa lapsen isä kommentoi, ettei tässä vaiheessa ole enää halukas yhteistyöhön ja tapaamisiin, koska aikoinaan häneen ei ole oltu yhteydessä, eikä kukaan ollut lapsen sijoitusvaiheessa kiinnostunut hänen asemastaan lapsen elämässä. Kokemuksia on myös kadoksissa olleiden vanhempien löytymisestä sijoituksen aikana, mikä on johtanut lapsen ja vanhemman yhteydenpitoon ja suhteeseen. Toisaalta on ollut tilanteita, joissa perheenjäsenten yhteydenpitoa lapseen on jouduttu rajoittamaan.

Sosiaalityöntekijä tekee interventioita sijaishuollon sosiaalityön kontekstissa hyvin abstraktin käsitteen, lapsen edun, parissa. Lapsen etu liittyy sijaishuollossa lapsen oikeuksiin, lapsen tarpeisiin, turvallisuuteen, yhteisyyteen ja osallisuuteen. Lapsen asema ei kuitenkaan ole yksiselitteinen yhteydenpidon ratkaisupaikassa; lapsi joutuu tarkastelun ja intervention kohteeksi yksilönä ja yhteisönsä jäsenenä. Vuorovaikutustilanteet tässä paikassa saattavat olla hyvinkin ristiriitaisia ja ratkaisujen teko sosiaalityöntekijälle haastava. Sosiaalityötä määrittävät materiaaliset

ja ei-materiaaliset ehdot, kuten tietoperusta, omat kokemukset, jaettu tieto, käytännöt, kieli, lainsäädäntö, organisaation ehdot, toimintatavat, paikalliset ja henkilökohtaiset arvostukset.

2.2 Perhe lapsen yhteisönä

Kun lapsi otetaan huostaan hänen lähiyhteisöstään, perheestään, niin mistä lapsi otetaan huostaan? Tavoitteenani on kuvata lyhyesti perheen tehtävien historiallista muutosta aikaisempien tutkimusten avulla ja valottaa sijoitetun lapsen perheyhteisön ymmärrystä, joka tässä tarkoittaa niitä ei-materiaalisia ehtoja perheestä, jotka ovat läsnä neuvotteluissa ja vaikuttavat ratkaisujen tekoon. Perheen ja muun maailman välille on haettu eroa, perhettä on yritetty hajottaa ja toisaalta perheen katoamisesta, kutistumisesta ja häviämisestä on oltu huolissaan. Kimmo Jokinen (2009) esittelee artikkelissaan Carolin Smartin kysymyksen, olisiko perhettä käsittelevissä teoreettisissa keskusteluissa mahdollista keskustella perhesuhteista ilman perheen käsitettä. Perheen olomassaolo ja kiistely siitä näkyy edelleen. Perheestä on keskusteltu sukuna, perheenä ja ydinperheenä erilaisissa muodoissa. Käsittelen lyhyesti tätä keskustelua.

Lehtonen (1990) on kuvannut historiallisia muutoksia yhteisön merkityksistä ja samalla kuvannut sukuyhteisön paikkaa yhteisökäsitteisiin kuuluvana. Esimoderniin aikaan hengissä pysyminen edellytti kuulumista sukuyhteisöön ja vain suvun kautta saattoi saada toimintaedellytyksiä ja toimivimman sosiaalisen turvallisuuden verkoston muun muassa taloudellisesta näkökulmasta. Yhteisöideaaliin Lehtonen (1990, 30) liittää legitiimisuuden, demokraattisuuden, tasa-arvoisuuden ja autonomisuuden. Yhteenliittymä sukuyhteisössä ei kuitenkaan ollut demokraattinen eikä tasa-arvoinen ja täytti yhteisöideaalin ainoastaan sukuyhteisön autonomiassa. Häggman (1994, 221-223) toteaa, tutkiessaan perheen ihanteita 1800-luvun Suomessa, että perheelle annettiin sekä säilyttäviä että uudistavia merkityksiä, jotka liittyivät 1800-luvun yhteiskunnan monitasoisiin muutoksiin. Keskustelussa oli mukana samaan aikaan yhteisöllisyyden vaatimus ja yksilön vapaus. Suomessa leimallista oli yhteisöllisyyden keskeisyys.

Myös Marjatta Marin (1994) kuvaa perhettä ja moraalia käsittelevässä artikkelissa sitä, millaisena perheen merkitys on nähty sosiologian tutkimuksissa 1800-luvulta alkaen. Marinin (emt.) mukaan perheen tehtävänä on ollut tuottaa yhteiskunnalle hyviä ja hyödyllisiä ihmisiä. Perheen tehtävät muuttuivat toiminnallisen yhteisön näkökulmasta teollistumisen alkuvaiheen työvoiman uusintamiseen liittyvistä tehtävistä yhteiskunnan moraalin ylläpitäjän instituutioksi. Yesilovan (2009, 24-34) mukaan vaikuttaminen perhe-elämän toteutumisen ehtoihin tapahtui moraaliiin

nimissä, joten perheestä muodostui myös moraalisesti latautunut käsite. Perhejärjestelmän sisäisten suhteiden kritiikkiin 1960-luvulta alkaen liitettiin myös perhejärjestelmän autoritaarinen moraal, joka sisälsi yksilön vapauden tukahduttamisen (Yesilova 2009, 85).

Kulutuksen näkökulmasta perhe on nähty myös yksilöiden tuottajana (Lehtonen 1990, 206 – 217). Myöhemmin perheen tehtävät ovat saaneet merkitystä myös identiteetin rakentajana. Lehtonen (1990, 215-217) liitti perheeseen symbolisen yhteisyyden, jossa perheeseen kuulumiseen liittyvät rooliasetelmat säilyvät läpi elämän ja yhteisyys perheeseen tarjoaa identiteetille rakennetta. Identiteetin luominen tapahtuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa identiteettineuvotteluina, joihin vaikuttavat yksilö ja laajempi elämisen konteksti sekä eri elämänvaiheissa saadut kokemukset (Lahikainen 2000, 75-79).

Yhteisölliset suhteet ovat tyhjentyneet niistä monista tehtävistä, joita traditionaalisemmissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa on ollut. Kehityksen seurauksena yhteisöllisissä suhteissa ovat etusijalla symboliset yhteenkuuluvuutta ilmentävät puolet. (Aro 2011, 49.) Yhteisöt ovat välittävä taso, joka myös sitoo yksilön osaksi yhteiskuntaa (Day 2006, 204). Raunion (2004, 238) mukaan perhettä ei tulisi nähdä vain taloudellisena, työnteכון ja kulutukseen osallistuvana yksikkönä, vaan myös jäsentensä sosiaalisesta ja henkisestä hyvinvoinnista huolehtivana yhteisönä. Perhe- ja kulttuuritutkimuksen liitto on suunnannut perhetutkimusta muun muassa muistin, juurtumisen ja relationaalisuuden tutkimiseen. Muistin myötä tutkimukseen tulevat mukaan tilat ja suhteet, jotka ovat olleet mukana tekemässä ”minästä minää”. Näihin tiloihin liittyy menneisyys, tunteet sekä yksilöllisen ja sosiaalisen kietoutuminen niissä yhteen. (Jokinen 2009, 185.)

Tunnesuhteet on liitetty perheeseen jo aikaisemmin. Lehtosen (1990) mukaan myös esimoderniin aikaan sukuyhteisö mahdollisti sosiaalisen turvallisuuden verkoston tunnesuhteiden näkökulmasta. Myös Marinin (1994) tutkimuksessa tulee perhe esiin halujen ja tunteiden sääntelijänä. Kuvauksissa avioliitto on tunteisiin pohjautuva suhde, jossa voimakas tunneside lapsiin on voinut syntyä. Yesilovan (2009, 25) tutkimuksessa nousee esiin valistusajan idea ja käsitys perheestä, jossa vanhempien yhteisen rakkauden katsottiin vaikuttavan lasten siveelliseen kehitykseen. Tunnesuhteet ovat olleet esillä myös myöhemmin. Sotien jälkeen yhä suurempaa yhteiskunnallista painoarvoa alkoi saada se, miltä perheenjäsenistä tuntui. Perheen roolien kritiikissä rooliradikaalit 1970-luvulla nostivat perheen merkityksessä esiin tunnefunktion, jonka varaan perhe tulisi rakentua. (Yesilova 2009, 50 ja 89.)

Tunnesuhteet ja läheisyyden merkitykset nousevat esiin erilaisissa arjen tilanteissa. Näin tapahtuu viimeistään siinä vaiheessa, kun on perhetapahtumia, sukulaisia kutsutaan erilaisiin perhejuhliin tai

siinä vaiheessa, kun perheyhteisyyttä uhataan ulkopuolelta. Tämä uhka voi olla huostaanotto tai yhteydenpidon rajoitus sijaishuollossa. Lehtosen (1990, 206-217) mukaan vanhemman tai lapsen huonokin käyttäytyminen säilyttää edelleen sukulaissuhteen ja läheisyys säilyy. Perheessä kaltoinkohdeltu tai huolenpitoa vaille jäävä lapsi on ristiriitaisen läheisyyden tilassa, jossa toisaalta lasta sitoo tunneside perheeseen ja toisaalta tarve saada huolenpitoa ja kokea turvallisuutta. Romaani ”Pidä minusta kiinni” kuvaa huostaanotetun lapsen ristiriitaista suhdetta äitiin.

”Valehdellut hän on. Äidin vuoksi. Ei itsensä vaan äidin, jotta tämän oikukas sydän ei murtuisi.” ... ”Sosiaalityöntekijät eivät he tunne äitiä eivätkä heidän elämänsä. Kuulustelussa hän antoi äidille anteeksi, puhui parhain päin, rakasti äitiä enemmän kuin koskaan oli sanonut rakastavansa.” Kruger, Heli (2007, 87.)

Katkelma romaanista kuvaa hyvin niitä kokemuksia, jotka käytännön sijaishuollon sosiaalityössä ovat arjessa läsnä. Kaltoinkohdeltu lapsi joutuu säätelämään kielteisiä ja myönteisiä suhteita perheeseensä tai perheenjäseneen. Yesilovan (2009) tutkimuksen yksi tutkimuskysymyksistä käsittelee ydinperhesuhteiden tuloa yhteiskunnallisen huomion kohteeksi 1950-luvulta alkaen. Yksi merkittävä käännekohta oli äidin ja lapsen välinen biologinen kiintymyssuhde (Bowlby 1957). Yesilovan (2009, 92) mukaan näkemykset perinteiden katoamisesta ja uhka vanhojen mallien rapautumisesta edesauttoivat perhekasvatusjärjestelmän kehittymistä Suomessa.

Eri aikakaudet sekoittuvat hetkeen ja ovat myös perheen paikan ja tilan määrittelyssä läsnä. Yhteiskunnalliset muutokset edellyttävät jatkuvaa perheen merkitysten pohdintaa. Muutokset työelämässä, ajan käytössä, perhemuodossa, perheen koossa, elinkaareissa ja perheen merkityksissä yleensä vaikuttavat siihen, miten arvotamme, millaisen paikan ja tilan annamme perheelle sekä perheenjäsenten ja lapsen suhteille sijaishuollon sosiaalityössä. Modernin ydinperheen syntyä käsittelevässä tutkimuksessaan Yesilova (2009, 17-26) on erottanut ydinperheen spesifisti erilliseksi perheen käsitteestä. Perheen käsitteen hän näkee laajempänä ja yleisempänä käsitteenä, joka kattaa muun muassa sukulais- ja ydinperhesuhteet, kun taas ydinperheeseen hän on liittänyt perhesuhteet, vanhemmuuden, lapsen kehityksen, kasvatuksen ja tunteet. Yesilova (emt.) näkee perheen isän ja ydinperheen äidin perheenä, joka on synnitetty historiallisesti ja normalisoinnin kautta. Lapsen kasvatuksesta ja hoivasta tuli keskeinen osa, ja vanhempien lapsiaan kohtaan osoittama huolenpito ja välittäminen tulivat lähtökohdaksi ydinperheelle. Yesilovan (emt.) mukaan sukuyhteisön ja perheen käsite on ydinperheen yläkäsite, joka vastaa aikaisemmin kuvaamaani Lehtosen patriarkaalista perhekäsitettä.

Äitiyden ihannetta suosivassa lasten siveellisessä kasvatuksessa erotettiin lasten fyysinen hoito ja lasten kasvattaminen (Häggman 1994, 110). Kriittisessä perhetutkimuksessa erotetaan perhe ilmiönä ja käsitteenä. Käsite kuvaa ihannetta mutta ei todellisuutta. (Yesilova 2009, 17.)

Brittisosioologian perinteessä perhe ymmärretään kiinteänä, tarkkarajaisena ja selvästi määriteltäviä funktioita toteuttavana systeeminä, joka käytännössä tarkoittaa vanhempien ja lasten välisiä laillisia ja sukupolvien välisiä siteitä (Jokinen 2009, 184). Suvun tehtävät määrittyvät nykyisin perheen (vanhempien) tehtäviksi. Perhe on myös instituutio, jolle on lainsäädännöllisesti annettu tiettyjä tehtäviä ja tietty paikka yhteiskunnassa. Yesilovan (2009, 203) mukaan perhe biologisoidaan ja katsotaan osana ihmiseksi tulemisen prosessia. Perhesuhteet näyttäytyvät biologisina, psykologisina ja sosiaalisina tosiasioina.

Pääsääntöisesti suvulla on aina ollut merkitystä sen yksittäiselle jäsenelle. Suvun merkitys laajana sukuyhteisönä on ajan kuluessa kuitenkin hälventynyt ja suku on osittain pienentynyt erilaisiksi ja erikokoisiksi ydinperheiksi, joskaan suvun merkitystä ei voi väheksyä. Halu kuulua perheeseen ei ole vähentynyt (Forsberg 2003, 8-10). Edelleenkin suvun kesken on yhteisesti jaettua, kutsutaanhan edelleen hautajaisiin, häihin, kastejuhliin ja merkkipäiviin suvun jäseniä, vaikka suku muuten olisi ydinperheen arjessa marginaalissa. Rakkauden yhteys on perheessä tärkeä ja se on aistittava kokoontumisen yhteydessä aika ajoin (Jallinoja 2009, 18). Perheen ja suvun merkitykset voivat olla sekä myönteisiä että kielteisiä ja ne vaihtelevat paikallisesti ja yksilöllisesti. Perheen kielteiset merkitykset lapsen kasvuun ovat kuitenkin tulleet arvioinnin kohteeksi ja perheestä on lupa puhua lapsen pahoinvointia aiheuttavana yhteisönä.

Saastamoinen (2009, 38) tuo esiin artikkelissaan yksilöllistymisen negatiiviset seuraukset vieraantumisen ja eristäytymisen ja toisaalta positiivisena seurauksena, mahdollisuuden valintaan. Sijoitetulle lapselle vapaus perinteistä merkitsee huolenpitoa, välittämistä, turvallisempaa ja turvallista kasvua aikuisuuteen, mutta ei välttämättä vapautta perheyhteisyydestä, vaan perheen läsnäoloa myös sijaisyhteisössä. Durkheimille uudenlainen perinteistä vapaampi yhteisöllisyys merkitsi mahdollisuutta rakentaa uusia yhteisöllisyyden muotoja (Bruhn 2005, 33). Vaikka perheen toiminnallisissa tehtävissä on tapahtunut muutosta, edelleen suuri osa päivittäisestä kommunikaatiosta tapahtuu läheisten ihmisten välillä, erityisesti perheenjäsenten kesken. Empiirinen tutkimus on osoittanut, että ihmiset pitävät yllä sosiaalisia suhteita myös teknologiavälitteisesti sellaisten ihmisten kanssa, joiden kanssa he ovat muutenkin tekemisissä. (Aro 2011, 55-56.)

Sijoitetun lapsen näkökulmasta yksilöllistymiskehitys on mahdollisuus, johon voi sisältyä ristiriitoja ja jännitteitä. Sijoitetulle lapselle tunneside perheeseen voi olla pelkoa ja turvattomuuden tunnetta, mutta se voi olla myös myönteisiä suhteita läheisiin. Lapsen turvallisuuden varmistaminen on esillä yhteydenpidon suunnittelussa. Sosiaalityöntekijältä edellytetään uuden yhteisöllisyyden muodon mahdollistamista ja toisaalta perheyhteisyyden vaalimista. Tutkimukseni aikana tuli julkisuuteen tapahtuma, joka osoittaa ratkaisujen vaikeuden. Turun Sanomat (2011) otsikoi tapauksesta, jossa huostassa olevien lasten ja vanhempien valvotun tapaamisen yhteydessä isä surmasi lapset. Turun Sanomissa kommentoitiin, että vanhempien tapaamisen kiellolle on oltava vahvat perusteet, ja lastensuojelulain tultua voimaan 2008 perusteiden tarve vahvistui entisestään. Tapahtuma ja artikkelin kommentti todistavat ainakin sen, miten vaikeaa on määritellä lapselle vaaralliset olosuhteet.

Sijaishuoltoon sijoitetun lapsen kohdalla vanhemmuuden eri osa-alueet – biologinen, psykologinen, sosiaalinen ja juridinen – korostuvat toisistaan eriytyneinä. Lainsäädännön kautta biologisella ja juridisella vanhemmuudella on vahva asema myös sijaishuollossa, mutta lapsen sosiaalisen ja psykologisen vanhemmuuden osa-alueilla tapahtuu muutoksia. Sosiaalisessa vanhemmuudessa korostuu lapsen hyvinvoinnista huolehtiminen, johon myös yhteisyyssuhteiden edistäminen kuuluu. (Huttunen 2001, 58–65 ja Ritala-Koskinen 2001, 58.) Sosiaalityöntekijä on siten vanhemmuuteen liittyvien moraalikysymysten edessä: mikä on oikein ja mikä väärin vanhemmuudessa. Psykologinen vanhemmuus rakentuu sosiaalisen vanhemmuuden prosessissa (Niemi 2003, 138).

Ennen kuin lapsi tulee huostaanotetuksi perheestä, on taustalla täytynyt olla lapsen turvallisuuteen ja huolenpitoon liittyviä vakavia puutteita, joilla huostaanottoa perustellaan. Tilanteisiin, joissa lapsen huolenpidon ja turvallisuuden varmistamiseksi päädytään huostaanottoon, liittyy väistämättä myös lapsen omat kokemukset perheyhteisöstä. Kaltoinkohdellun lapsen saattaa olla vaikea osoittaa kuulumistaan osaksi perheyhteisöä viimeistään siinä vaiheessa, kun lapsi alkaa erilaisten yhteisöjen vuorovaikutussuhteissa käsittää, mikä on normaalia perheessä. Alla on Kesävuoren (2010) romaanin kuvaus siitä, miten kaltoinkohdeltu lapsi saattaa vaieta kokemuksistaan.

”Pikkupoikana hän oli kuvitellut elävänsä jossakin Grimmin kauhusadussa, joka loppuisi kohta, ja hän pääsisi aloittamaan oikean elämän. Hänen kouluaikaisten kavereittensa kertomukset isistä, äideistä ja sisaruksista olivat olleet rataa ”kotiintuloaika kymmeneltä, voi paska”, ”taaskaan ei korotusta kuukausirahaan”, ”pakko lähteä uudeksivuodeksi mökille”. Tavanomaisuudet olivat sulkeneet Antonin suun jo silloin. Monsteriäidille syntynyt ailien”. (Kesävuori 2010.)

Romaanikatkelma tuo esiin kaltoinkohdellun lapsen tuntoja muiden perheestä ja omasta perheestään. Koulukavereiden kuvaukset heidän ja vanhempiensa välisistä normaaleista erimielisyyksistä ja suhteista voivat saada suojelun tarpeessa olevan lapsen tuntemaan oman perheyhteisönsä vaikeudet niin erilaisilta, ettei niitä voi ottaa esiin lasten välisissä vuorovaikutustilanteissa. Normaaliin kehityksen edellytyksenä on huolenpito, turva, välittäminen ja turvalliset läheissuhteet. Sijaishuollon näkökulmasta perheen tehtävä on turvata lapsen normaali kehitys, hoiva ja läheissuhteet. Käytännössä sosiaalityöntekijän tehtävänä on toimia lapsen edun toteutumisen varmistajana ihmissuhteiden näkökulmasta silloin, kun sijaishuollossa neuvotellaan lapsen yhteydenpidosta. Arviot lapsen edusta perustuvat käsityksiin perheestä ja lapsen normaaliin kasvuun liittyvistä ehdoista. Yhteisöllisten suhteiden, kuten perheen, aineksina ovat affektuaalisuus, emotionaalisuus ja traditionaalisuus (Aro 2011, 40), jotka kaikki ovat läsnä sosiaalityössä.

2.3 Läheiset sijaishuollossa

Sijaishuollon sosiaalityön käytännöissä on läsnä yhteisöön liittyvä käsite *läheinen*. Lapsen läheisten odotetaan koostuvan biologisista vanhemmista, isästä, äidistä, sisaruksista ja siitä perheestä, jonka paikka on koti. Rauhalan (2005, 127) mukaan nämä olennaiset käsitteet saavat paikkansa ihmisen maailmankuvassa siten, että olemassaolo on niissä tai niiden välisessä suhteessa (relaatiossa) olemista. Merkityssisältö tulee siitä, miten elettyinä, millaisissa suhteissa, miten typistettyinä tai vaurioituneina läheisyyttä kuvaavat tekijät osallistuvat yksilön olemassaolon rakentumiseen.

Törrönen (2005, 233) on tutkinut lastenkodissa lasten yhteisöllistä arkea ja toteaa, että lapsi taiteilee lastenkodin ja perheen välillä. Lapsi voi ikävöidä äitiä ja kantaa huolta tästä ja samaan aikaan hakea lohtua hoitajalta. *Läheinen* nousee esiin sijaishuoltoa koskevassa säännöksessä, jossa säädetään lapsen oikeudesta tavata läheisiään. Alla on katkelma yhteydenpitoon liittyvästä pykälästä.

”... Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisaruksiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vierailemalla sijaishuoltopaikan ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä käyttämällä puhelinta tai lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä” (LsL 2007, 54§, 1 mom.).

Säännökseen on kirjattu, että biologisella vanhemmalla ja sisaruksilla lähtökohtaisesti oletetaan olevan lapselle merkitystä erotuksena muista läheisistä. Erityisesti sukulaiset, perheen jäsenet on katsottu läheisiksi lapselle. Sijoitetulla lapsella on oikeus vastaanottaa vieraita, joten säännös sisältää myös oletuksen läheisyyden mahdollisesta muodostumisesta lapsen, hänen biologisten

vanhempien ja sisarusten välille. Vaikka sijoitettu lapsi ei tunne vanhempaa tai sisarusta, on hänellä oikeus olla yhteydessä heihin. Henkilö, jonka oletetaan olevan läheinen tai on määritelty kulttuurisesti läheiseksi tai jonka joku kokee läheisekseen, on yleensä tuttu sukulainen, johon yksilöllä on kontakti konkreettisesti tapaamisen muodossa, netin välityksellä tai puhelimitse. Kun lapsi on otettu huostaan ja sijoitettu sijaisperheeseen tai laitokseen, ei hän välttämättä ole tavannut toista tai kumpaakaan vanhemmistaan. Säännökseen kirjattu kulttuurisesti oletettu läheinen saattaa siten olla lapselle tuntematon.

Työssäni olen usein kuullut sijoitetun lapsen toiveita siitä, että hän useiden vuosien jälkeenkin saattaa haluta tavata biologisen vanhemman, sisaruksen tai sukulaisen, jota ei ole koskaan tavannut. Mieleeni tulee tyttö, joka pyysi selvittämään, onko hänellä isän puolelta ketään sukulaisia. Sukulaisuuteen liittyvä läheisyyden merkitys nousee nykyisin esiin lisääntyneinä sukututkimuksina ja juurien etsintänä. Sukulaissuhteen merkitys ja sukulaisten etsintä on tullut myös konkreettisesti television kautta olohuoneisiin ohjelmana, jossa kadonneita sukulaisia etsitään. Ohjelmassa nousee esiin sukulaisten merkitys yksilön elämässä. Etsittävänä ovat tuntemattomat ja kadonneet läheiset. Fiktiivinen ”matka” nostaa esiin sen, että perheyhteisyys voi toteutua kokemuksen tasolla. Korkiamäki (2008, 190) toteaaakin nuorten yhteisöllisyyttä koskevassa tutkimuksessa, että yhteisöllisyys voi toteutua myös ilman kontaktia yhteisöön ja sen jäseniin.

Lapselle voi sijoituksen aikana syntyä sisaruksia, jotka ovat hänelle tuntemattomia. Sijoitetun lapsen maailmassa tuntematon biologiseen perheeseen kuuluva saattaa lapsen kokemusmaailmassa olla merkityksellinen läheinen tai ainakin pitää sisällään toiveen tai oletuksen läheisyyden syntymisestä. Olen kohdannut työssäni sijaishuollossa olevia lapsia, joilla on tarve kohdata myös tuntemattomia biologisia sisaruksiaan. Niemi (2003) on tutkinut elämäkerta tapaustutkimuksena erään Tanjan kokemuksia perhehoidosta muun muassa siitä, mitkä ihmissuhteet ovat olleet merkityksellisiä perhehoidossa kasvaneelle Tanjalle. Tutkimus osoitti, että perhehoidossa kasvaneen Tanjan biologiset siteet olivat merkittäviä elämän varrella, vaikka biologinen perhe ei ollut fyysisesti läsnä nuoren elämässä. Sijoitetun lapsen läheissuhteisiin liittyy samaan aikaan fyysistä, ja sosiaalista etäällä olemista ja toisaalta läheisyyden kokemusta.

Helsingin Sanomien (HS 2010, C12) artikkelissa Reetta kuvaa kokemuksia yhteydenpidosta hänen äitiinsä. Samassa artikkelissa myös Reettan äiti kuvaa kokemuksiaan yhteydenpidosta Reettan sijaishuollon aikana. Reettan tahto oli olla pitämättä yhteyttä äitiinsä. Äiti puolestaan koki tämän sijaishuoltopaikan manipuloinnin tulokseksi. Toisaalta sijaishuoltoon laitokseen sijoitettu lapsi voi kuitenkin toivoa vapautta ja kotiin pääsyä, mistä nimimerkillä Vangittu (HS 2010, C12) kirjoittaa.

”Nuori joutuu muuttamaan pois kotoa, lähtemään pois kaikesta, ja hänet suljetaan ympärillä olevalta maailmalta. Mielestäni se on väärin.” ... ”En osaa edes kuvitella tai en edes muista, miltä tuntuu olla vapaa ja elää ilman, että tarvitsee koko ajan seisoa varpaillaan ja pelätä.” (Vangittu.)

Kruger (2007, 37-38) puolestaan kuvaa romaanissaan sijoitetun lapsen Jonnan ikävän kokemuksia.

”Jonnakin oli jonakin iltana ennen hoitajan tuloa pidellyt Paavoa sylissään, tynnytellyt itkua, joka alkoi rajuna sinä hetkenä kun Paavon äiti lähti vierailunsa jälkeen takaisin kotiin.” ... ”Samalla hän tunsu parkaisujen lähtevän hänestä itsestään aivan kuin pikku-Paavo olisi tietämättään itkenyt myös hänen itkuaan.”

Sosiaalityön arjessa joudutaan kohtaamaan samanlaisia yhteydenpitoon liittyviä ristiriitoja.

Sijaishuollossa yhteisesti sovittujen läheisten läheisyys koetaan henkilökohtaisesti.

Yhteisymmärrys, luottamus ja sitoutuminen edellyttävät jonkinasteista yhteistä perustaa siitä, miten asiat ovat ja millainen maailma ylipäätään on. Nämä yhteiset kokemisen ja tuntemisen rakenteiden perustat ovat muun muassa symboleiden yhdistelmiä, joihin yksilö voi liittää identiteettiään vahvistavaa tunnetta. Tunteet ovat olennainen osa yksilön ja yhteisön yhteen kietoutumisessa. Henkilökohtaisten kokemusten arviointiin tarvitaan jaettava kokemusta läheisyyden merkityksistä. Lapsen turvallisuuden tunnetta lisää, kun häntä hoitava aikuinen antaa tilaa ilmaista kaikenlaisia tunteita (Sinkkonen & Kalland 2001, 11), jolloin läheisyyden syntyminen tulee mahdolliseksi. Hoivan tarpeisiin liittyvät tunteet muodostavat tärkeimmän todellisuutta jäsentävän välineen, jolla vauva luo järjestystä aistiärsykkeiden kaaokseen (Bardy 2009, 177). Yesilova (2009, 87) pitäisi perheen merkityksenä ensisijaisesti sitä, että se tarjoaa äidin sylin elämässä, so. paikan, johon voi palata. Tämän sylin korvaaminen on merkityksellinen sijoitetun lapsen kasvussa ja kehityksessä.

Bardy (1989, 60) kaipaakin ydinperheideologian sijaan ja rinnalle laajempaa sosiaalista verkostoa.

Luottavainen kiintymyssuhde isoäitiin tai -isään voi olla tärkeä suojaava tekijä lapsen kehityksen kannalta (Sinkkonen 2001, 164). Sava (2005, 194-196) kuvaa mummoutta kaakattavana äänenä, punoittavina poskina, touhuiluna ja sitä miten mummous on vauvanvaatteita, neulottuja vaatteita, tossuja, mummon symbolisia tekoja ja silmien pyyhkimistä ilonkyynelissä ja sitä miten isoäitien kimitys on tuhatvuotinen elämää ylläpitävä ilmiö. Tämä kuvaa sitä tunteiden ja välittämisen voimaa, jossa läheisyyttä tarjotaan ja joka voi parhaimmillaan tulla myös osaksi sijoitetun lapsen elämää. Läheisyyden syntymisen ei oleteta jäävän pelkästään lapsen tai vanhempien vastuulle.

Yhteydenpitoon liittyvässä säännöksessä viitataan lapsen oikeuteen ottaa vastaan vieraita, kirjeitä, viestejä, lähetyksiä, puheluita, joissa aloitteen tekijänä saattaa olla joku muu kuin sijoitettu lapsi itse. Vanhemmat, sisarukset, isovanhemmat, sukulaiset ja muut läheiset saattavat oma-aloitteisesti

pitää yhteyttä lapseen ja tarjoavat läheisyyden mahdollisuutta lapselle. Tämän saattaa kuitenkin estää salassapitovelvollisuuden taakse meneminen. Olen työssäni kokenut, että isovanhempien tapaamisia ei ole edistetty heidän pyynnöistään huolimatta myös sillä perusteella, että lapsi ei tunne häntä.

Sijoitetun lapsen läheisiin voi kuulua biologisten sukulaisten lisäksi tai sijasta myös muita lapsen elämänpiiriin kuuluvia ihmisiä. Sijaislapsen elämään kuuluvat sijaishuoltopaikan läheiset ihmissuhteet, joiden tavoitteena on turvata lapsen kehitys ja luoda lapselle turvaa. Törrönen (2005, 218-219) on tutkinut sijoitetun lapsen arjen yhteisöllisyyttä. Törrönen kuvaa lapsen laitosisyhteisöä institutionaaliseksi verkostoksi, johon liittyy suomalaiseen kulttuuriin liittyvää yhteisöllisyyttä, kuten juhlapyhien viettoa, inhimillisiä tunteita ilmentävää vuorovaikutusta, riitelyä ja kannustusta. Lastenkodin tai sijaisperheen yhteisö koostuu lapsista, vertaisista ja hoitajista, mutta yhteisöön vaikuttavat myös muualla asuvat biologiset vanhemmat, muut sukulaiset tai ystävät, läheisten ihmisten tilanteet ja käyttäytyminen (Bardy 1989, 33-36).

Sukulainen voidaan määritellä läheiseksi, mutta hän ei välttämättä ole läheinen kokemuksen perusteella. Sosiaalityössä ei voida etukäteen tietää, ketkä ovat näitä lapsen läheisiä. Joitain käsityksiä lapsen läheisistä on kuitenkin otettava huomioon, kuten sukulaisuuden merkitys lapsen elämässä. Kuitenkin lapsen velvoittaminen pitämään yhteyttä ilman tunnesidettä sukulaisuuteen perustuen voi aiheuttaa lapsen kannalta ristiriitoja, eikä siten edistä myönteistä kehitystä. Yhteydenpito voi olla perusteeton. (Niemi 2003, 138; Hämäläinen 1998, 14; Bardy 1989, 57 ja Valkonen 1995, 50-57.)

Läheinen tarkemmin määrittelemättömänä käsitteenä esiintyy useissa kohdissa lastensuojelulaissa. Tämä edellyttää sen selvittämistä ja määrittelemistä, ketkä ovat ja ketkä voivat olla lapselle merkityksellisiä läheisiä henkilöitä. Yhteydenpitoa on tutkittu lapsen vanhempien ja sijoitetun lapsen kokemusten näkökulmasta. Näissä tutkimuksissa on nostettu esiin yhteydenpidon tärkeys ja merkitys lapsen kehityksen kannalta, sekä yhteydenpitoon liittyviä ristiriitoja. (Bardy 1989, 13; Sinkkonen 2001, 164 – 179; Sinclair 2005, 88 ja Niemi 2003, 138). Myös yhteydenpidon tiheydestä on tehty tutkimuksia (Heino 2007, 65). Valkosen (1995, 62-107) tutkimus osoitti, miten erilaisia vanhemmuuden kokemuksia perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla oli. Anderssonin (1989, 59-74) tutkimus puolestaan osoitti, että yhdellä viidestä lapsesta tunnesuhde muodostui sijaisäitiin. Sijaishuoltoon sijoitetun Reettan läheiseksi hänen elämässään muodostui sijaisperhe (HS 2010, C12).

Forssan lehdestä (2010) löytyi lukijan Kimmo Holgerin ääni, jossa näkökulmana oli mummon kokemus. Kirjoituksessa sijoitetun lapsen isoäiti kertoo pettymyksestään, kun hän saa tavata sijoitettua lapsenlastaan vain harvaksen. Kirjoittaja kuvaa, että hän on ollut mukana lapsen elämässä tämän syntymästä saakka, mutta huostaanoton jälkeen hänen ja lapsen tapaamiset ovat vähäisiä. Valkosen (1995, 44) tutkimuksen mukaan jotkut nuoret toivoivat enemmän yhteydenpitoa vanhempiinsa ja ihmettelivät sitä, että vanhemmista ei kuulu mitään. Vanhemmat eivät välttämättä ole aktiivisia yhteydenpidossa. Sosiaalityöntekijän tehtävä on toisaalta edistää lapsen suhteita läheisiin. Sijoitetut lapset taiteilevat sukulais- ja sijaishuoltopaikan verkostojen välillä. Lapset voivat olla solidaarisia sijaishuoltopaikan ulkopuolella asuville sukulaisille ja samanaikaisesti hakea lohtua, tukea ja seuraa vertaisilta ja hoitajilta. Lapsi voi kantaa huolta ja ikävöidä äitiään ja toisaalta samana päivänä naureskella ja leikkiä vertaistensa kanssa. (Törrönen 2005, 233.) Nämä sijaishuoltoon liittyvät ristiriidat nousevat esiin myös Bardyn (1989) lastensuojelun kirjallisuuskatsauksessa. Bardyn (1989, 29) mukaan monet sijoitetut lapset joutuvat sopeutumaan näennäisesti voidakseen jatkaa sijaisperheessä ja voidakseen suojella samanaikaisesti sisäistä maailmaansa ristiriidoilta.

Tutkimukset ja sosiaalityön arki osoittavat, että kokemukset biologisista ja sijaishuoltopaikkaan liittyvistä suhteisiin ovat kovin yksilöllisiä. Sijaishuoltopaikka tarjoaa rutinoitunutta arjen järjestystä, tekee arjesta ennakoitavaa, mikä auttaa lasta orientoitumaan ajassa ja paikassa. Arkiset ilot eivät poista ikävää ja huolta, mutta ne helpottavat arkea (Törrönen 2005, 233). Yhteydenpidosta neuvoteltaessa on otettava huomioon erilaiset yhteisöjen tarjoamat vaihtoehdot lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Tämä on huomioitu myös lastensuojelulain säännöksissä. Alla on säännös, joka ohjaa lapsen edun arviointia yhteisön tarjoamien suhteiden näkökulmasta sosiaalityön ristiriitaisissa tilanteissa.

” ... Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;

2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;

...

4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; ... ”

...

7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. (LsL 2007, 4§).

Vastuu lapsen yhteyssuhteista ja läheisten kontaktien ylläpidosta tämän arjessa jää sosiaalityöntekijälle. Ratkaisujen, usein ristiriitaisina, lähtökohtina ovat yhtäältä yhteisölliset merkitykset, yhteisöjen tarpeet ja toisaalta yksilön oikeudet ja etu. Kysymys on oikeudesta yksityisyyteen ja velvollisuus yhteisöllisyyteen (Mahkonen 2008, 47). Lähtökohtaisesti yksilöstä lähtevät oikeudet eivät siten sulje pois yhteisöllisyyden tarjoamia tai yhteisöllisyydestä syntyviä merkityksiä sijoitetun lapsen elämässä. Toimenpidevaihtoehtoisissa on turvattava kunkin lapsen kohdalla hyvinvointi ja tasapainoinen kehitys, johon kuuluvat läheiset ja pysyvät ihmissuhteet.

Etäisyys suhteessa läheisiin tulee esiin erityisenä sijoitetun lapsen elämässä. Läheinen voi olla merkityksellinen siitäkin huolimatta, että läheinen on fyysisesti etäällä arjen elämästä. Perheen ja suvun suhteet tulevat esiin erityisesti perheen muuttuessa sukuyhteisöstä Yesilovan (2009) kuvaamaksi ydinperheeksi. Vaikka lapsen elämässä nykyisin mummot, ukit, serkut ja muut sukulaiset ovatkin fyysisesti etäällä, voivat he olla arjessa psyykkisesti läsnä. Sijoitetun lapsen elämässä fyysinen etäisyys on läsnä myös suhteessa syntymävanhempiin ja muihin sukulaisuuteen perustuviin suhteisiin. Yhteydenpidon suunnittelun tarkoitus on toisaalta luoda turvaa ja toisaalta vähentää fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista etäisyyttä luomalla, edistämällä ja ylläpitämällä suhteita.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983) käsittelevässä laissa on säädetty lapsen oikeudesta tavata vanhempansa, jonka luona hän ei asu. Lastensuojelulain lähtökohtana on lapsenhuoltolaki. Nämä lait kietoutuvat toisiinsa (Mahkonen 2008, 52-57). Lastensuojelulaki turvaa kuitenkin laajemmat oikeudet läheisten yhteydenpitoon kuin lapsen huoltolaki (Saastamoinen 2008, 128). Lastensuojelulaki täydentää lapsen huoltolakia siinä, että sijoitetulla lapsella on oikeus vanhempiensa lisäksi pitää yhteyttä myös sisaruksiinsa ja muihin läheisiinsä. Lapselle on turvattava sijaishuollon aikana kaikki lapselle tärkeät ja läheiset ihmissuhteet. (Saastamoinen 2008, 127-128.) Läheissuhteiden merkitystä on siten haluttu korostaa sijaishuoltoon sijoitetun lapsen asemassa varmistamalla lapsen oikeus tavata muitakin kuin biologiseen perheeseen kuuluvia läheisiä. Lapsen sijoituspaikkaa ratkaistaessa on kiinnitettävä huomiota myös fyysiseen etäisyyteen.

”Lapsen sijaishuolto on järjestettävä niin, että sijoituspaikan etäisyys ei ole este yhteydenpidolle lapselle läheisiin henkilöihin.” (LsL 2007, 54§).

Ratkaisuja tehtäessä on oletuksena, että ratkaisuvaihtoehtoja voi olla useita, joten perustelut ovat yksilöllisiä ja myös fyysinen etäisyys on huomioitava sijoitusvaiheessa yhteydenpidon näkökulmasta. Tarvittaessa yhteydenpitoa on myös tuettava taloudellisesti avustamalla matkoissa, yöpymisessä ja tarvittaessa avustettava muulla tavalla.

2.4 Lapsen henkilökohtainen elämä

Perheen olemassaolon lisäksi on tarpeen käsitellä lapsen henkilökohtaisen elämän tai oman elämän käsitettä. Sosioemotionaalinen kehitys koskee ihmisen mukautumista yhteiskunnan jäsenyyteen tekemällä hänet kykeneväksi toimimaan muiden ihmisten kanssa kattaen lapsen tunne-elämän, sosiaalisten suhteiden ja sosiaalisen käyttäytymisen kehityksen (Pulkkinen 2002, 14-15).

Yksityiselämään kuuluvat muun muassa yksilön oikeus vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeus määrätä itsestään ja ruumiistaan. Jokinen (2009, 184-186) on arvioinut artikkelissaan perhetutkimuksen kulttuurista käännettä. Hän arvioi Carol Smartin perhesuhteiden sosiologiaa, joka liittyy perheen tutkimiseen henkilökohtaisen elämän, muistin, tunteet, sekä yksilöllisen ja sosiaalisen kietoutumisen niissä yhteen.

Henkilökohtainen elämä ei tarkoita sosiaalisten sidosten heikkenemistä, mutta ei liity automaattisesti biologisiin kytköksiinkään. Se on myös kytkettävissä liikkeeseen, muutokseen ja suhdeverkostojen muovautumiseen sekä sisältää luontevasti representaatioita ja intimiteetin. (Jokinen 2009, 185-186.) Henkilökohtainen elämä voi myös käsittää koko lapsen elämänpiirin. Lapsen elämä kodin, koulun ja yksityisen piiristä voi tarjota kolmisäikeisen kokemusmaailman, minulla on, minä osaan ja minä olen. Elämänpiirit tukevat lapsen älyllistä, sosioemotionaalista ja moraalista kehitystä, mutta niihin voi sisältyä lapsen kehitystä uhkaavia tekijöitä. (Pulkkinen 2002, 14.)

Henkilökohtaiseen elämään liittyvä juurtuminen nostaa suhteiden kenttään sukulaiset, kuten isovanhemmat ja sisarukset. Sukulaiset ovat merkityksellisiä ihmiselämän ontologisen turvallisuuden kannalta. Henkilökohtainen on jotakin, jolla on vertikaalisia ja horisontaalisia sosiaalis-kulttuurisia sidoksia. Relationaalisuus liittyy sukusiteiden lisäksi henkilökohtaiseen elämään myös muut henkilökohtaiset siteet, jotka eivät ole biologisia mutta voivat olla äärimmäisen tärkeä osa henkilökohtaista elämää. (Jokinen 2009, 184-186.) Sijoitetun lapsen kokemukset suhteista ovat henkilökohtaisia ja ainutkertaisia. Niemen (2003, 136) elämäkertatutkimuksessa Tanjan koti biologisen äidin luona tuntui vieraalta paikalta, mutta siellä käydessään hän koki sen mielessään kodiksi. Koti on perheen paikka, johon sisältyvät mielikuvat, halut, pelot ja menneisyys (Pallasmaa 1994, 3). Koti saa merkityksen myös sen tuttuudesta, pysyvyydestä ja ihmissuhteista (Vilkko 1997, 173).

Helsingin Sanomissa (HS 2010, C12) Reetta kertoi henkilökohtaisen kokemuksen sijaishuoltoon sijoituksesta ja yhteydenpidosta äitiinsä otsikolla ”Hylkäsin äidin”. Reetta koki sijaiskodin heti turvalliseksi ja huolehtivaksi, vaikka kokemus sijoituksen väliaikaisuudesta oli aluksi läsnä.

Biologinen äiti pyyhkiytyi Reetan elämästä aluksi ja lopulta hän tekee itse ratkaisun 12-vuotiaana viitaten lain tuomaan oikeuteen tehdä ratkaisu yhteyden pitämisestä biologiseen äitiinsä.

Sukulaisuussiteen merkitys nousee tarinassa esiin. Reetalla tuli tarve tehdä vihan kokemusten jälkeen sovinto biologisen äitinsä kanssa, joskaan Reetta ei kokenut yhteydenpitoa tarpeelliseksi. Reetan tarinassa henkilökohtaiseksi siteeksi muodostui side sijaisperheeseen ja sovinnon teko biologiseen. Reetan kokemusmaailmassa biologinen perhe oli merkityksellisenä läsnä, vaikka yhteydenpitoa hän ei kokenutkaan tarpeelliseksi.

Sijaishuoltoon sijoitetun lapsen elämä erkanee fyysisesti biologisten vanhempien ja ydinperheen arjesta ja siksi sijoitetulle lapselle syntyy väistämättä henkilökohtainen elämä, johon liittyy myös sijaiskodin suhteet. Niemen (2003, 136) tutkimuksessa Tanja koki muuton perhehoitoon kulttuurishokkina, eikä hän kyennyt kunnolla kotiutumaan sijaisperheeseen. Siksi Tanja leijui kahden kodin välissä tuntien sisäistä kodittomuutta. Kotiutumisen myötä sijaisvanhempien rooli nousi Tanjan elämässä keskeiseksi. Ristiriitaisia tunteita aiheutti suhteen luominen sijaisäitiin ja samanaikainen suhteen ylläpito biologiseen äitiin. Sijaiskotiin sijoitetun lapsen elämä muodostuu biologisten siteiden lisäksi lapsen omaan elämään liittyvistä muista läheissuhteista, kuten sijaishuoltopaikan tuomista suhteista. Nostin aikaisemmin esiin Carol Martin esittämän tarpeen keskustella perhesuhteista ilman perheen käsitettä. Kyseisessä artikkelissa Jokinen (2009, 186) kuvaa ajatusta juurtumisesta ja relationaalisuudesta. Juurtuminen ja relationaalisuus nostavat esiin sukusiteiden merkityksen ihmiselämän ontologisen turvallisuuden kannalta, mutta myös ei biologiset siteet voivat olla äärimmäisen tärkeä osa elämää.

Lapsen suhteiden asema ei ole yksiselitteinen sijaishuollon sosiaalityössä. Lapsi joutuu tarkastelun ja intervention kohteeksi sijaishuollon ja syntymäperheen muodostamien elämänpiirien jäsenenä, josta lapsen henkilökohtainen elämäpiiri muodostuu. Sijoitettu lapsi on kahden kodin suhteissa. Lapselle muodostuu juurtumisen kautta biologisen perheyhteisön ja sijaisyhteisön yhdessä muodostama henkilökohtainen elämä. Käytännön työssä riskinä saattaa olla se, että työntekijä painottaa joko sukuyhteisön merkitystä tai sijoituspaikan yhteisön merkitystä sulkien toisen pois. Sosiaalityön kannalta näiden vaihtoehtojen merkityksen tiedostaminen on tärkeää. Tarkastelen yhteydenpitoa lapsen perheen ja lapsen henkilökohtaisen elämän näkökulmasta. Tämän tutkimuksen tehtävänä ei ole tehdä näitä vaihtoehtoja toinen toistaan poissulkevaksi tai oikeammaksi, vaan Baumanin (1996, 296) sanoin tulkinnan tavoitteena tai tehtävänä on varmuuksien epäileminen ja vaihtoehtojen hengissä pitäminen.

3 TUTKIMUKSEN PAIKANTAMINEN

3.1 Puuttumisen paikka lastensuojelussa

Lapsen ja vanhemman välillä on huolenpitosuhde, joka on yksi perheen, ydinperheen ja vanhempien tehtävistä. Sosiaalityön tehtävä on puuttua lapsen ja perheen väliseen suhteeseen, jossa lapsen huolenpitoa laiminlyödään tai lasta muutoin kaltoinkohdellaan. Marin (1994, 10-23) on pohtinut artikkelissaan perhettä avioliiton kautta, laillistettuna lapsen hankkimisen muotona ja yksityisenä alueena, johon ulkopuolelta ei ole juurikaan voinut puuttua. Suhteen yksityisyys ja ulkopuolisilta salattavuus ovat mahdollistaneet vallankäytön ja onnellisuusmuurien pystyttämisen. Yesilovan (2009, 34-35) mukaan perheen muotoutumiseen 1900-luvun alkupuolelta alkaen ovat liittyneet muun muassa tila, normitetut rajat, sisäisten suhteiden järjestys ja raja-alue ulkopuolisiin. Myös koti syntyy sisäpuolisuuden ja ulkopuolisuuden vuoropuhelussa (Dovey 1985, 37-38, 48). Granfelt (1998) on tutkinut sisäistä kotia, johon kuuluu sisäisen kodittomuuden käsite sekä elämyksellinen ja ruumiillinen kokemus kuulumisesta. Tämä tuli esiin Tanjan tarinassa. Sisäinen koti on psyykkisen autonomian tila, joka mahdollistaa kyvyn puolustautua ja suojautua ulkopuolisista vastaan.

Foucaultin (2003b, 245-248) mukaan lasten ja vanhempien välillä tuli vallita intymiteetti, jonka ulkopuolelle muut oli suljettava. Lapsen on vaikea saada turvaa tässä intymiteetin ja onnellisuusmuurin, suljetun kodin tilassa. Hurtig ja Laitinen (2000, 263) toteavat, että lapsen kodissaan kohtaamaan kaltoinkohteluun voidaan suhtautua perhettä suojaten. Perhe mielletään yksilöiden turvasatamaksi, johon ei yhteiskunnan suoda kajottavan. Interventiokäytäntöihin liittyy dilemma, jonka mukaan perhe nähdään sekä syynä että ratkaisuna yksilötasolla ilmeneviin ongelmiin. (Nygqvist 2001, 14.) Kaltoinkohdellun lapsen ei ole kaikissa tilanteissa helppo tuoda esiin kohtelua, jota hän saa osakseen perheessä. Tiukka raja-alue perheen ulkopuolisiin voi myös estää lasta puhumasta. Alle oleva romaanin katkelma on kuvaus siitä miten lapsi saattaa pitää ulkopuolisilta salassa kohtelua perheessään.

”Vaikka hän ei tiennytäkään perheväkivallasta ja lasten psyykkisistä häiriöistä juuri mitään, hän oli Saarnilehdon puutarhassa työskennellessään oppinut hoitajien sivulauseista kuitenkin sen verran, että lapset peittelivät järkyttävänkin huonoa kohtelua vuosikaudet” Kesävuori (2010).

Kaikkien lasten, erityisesti vaurioituneiden lasten, ei ole helppo kertoa kokemuksistaan, tarpeistaan ja tunteistaan. Tosin tutkimukset osoittavat myös, että erilaisten menetelmien avulla lapsen kokemukset on mahdollista saada paremmin esiin (Kalland 2004, 134-135). Hurtigin (1999)

mukaan usein uskotaan, että lapsen on vaikea puhua vieraille. Orasen (2001) ja Raution (2004) mukaan lapsen on helpompi puhua vieraan ihmisen kanssa kuin sellaisen henkilön, jonka lapsi katsoo olevan perheeseen kytkettynä.

Perhe on siis näyttäytynyt suljettuna rakenteena, josta ei ole ulkopuolisille aina helppo puhua. Jallinoja (2009, 12-17) on kuvannut tätä perheen jännitteisen suhteen ideaa ja rajankäyntiä ulkopuolisiin. Hän kuvaa perheen sosiaalista järjestystä vieras ja yhteisyys käsitteiden avulla lainaamalla Mary Douglassin pyhä ja lika -käsiteparin ideaa. Perheen rajankäynnissä meidän perhe on pyhä. Jos jokin ilmaantuu tähän ulkopuoliselta varjeltuun, muuttuu se liaksi. Jallinojan (2009, 13-14) määrittelyssä sanapari ”vieras perheessä” tarkoittaa ”likaa”, että perheeseen on tunkeutunut jokin, joka sinne ei kuulu ja joka on torjuttava. Perheen tärkeitä ominaisuuksia ovat yhteisyys, pysyvyys ja tunteet. Perheen yhteisyyden muotoon vaikuttavat sopimuksellinen yhteisyys, yhteisöllinen yhteisyys ja rakkauden yhteisyys. Jallinojan (emt.) mukaan tämä perheyhteisyyden luonne on ominaisuus, joka tekee perheenjäsenet alttiiksi vieraan kokemukselle tunkeuduttaessa perheeseen. Rajankäynti ratkaisee ketkä kuuluvat meihin. Latourin (2005) mukaan rajankäynti tulee ajankohtaiseksi muutostilanteissa. Rajankäyntiä on tehty perheen muodon muuttuessa, kuten Yesilovan (2009) tutkimus osoittaa. Myös perheen sisäisten suhteiden muutoksissa käydään keskustelua perheen rajankäynnistä, jota käsitellään ”Perhesuhteet puntarissa” kirjan artikkelissa.

Modernisaation myötä perheen tarkoitusta, olemusta ja perheenjäsenten rooleja on häivytetty tasa-arvon ja yksilön oikeuksien kehittymisen ohella (Pylkkänen 2008, 73). Perhe on muuttunut yksityisestä julkisemmaksi. Kaikissa Pohjoismaissa pyrittiin 1900-luvun alussa perhelainsäädännöllä ohjaamaan perheen sisäisiä suhteita tasa-arvoisempaan suuntaan, mutta pääperiaatteena oli perheen jääminen yksityisalueeksi (Pylkkänen 2008, 74).

Juha Hämäläisen (2011) artikkeli perheintervention oikeutuksesta käsittelee kysymystä siitä, mikä oikeuttaa yhteiskunnan puuttumaan perheen yksityiseen. Yksi tarkastelun kohde on juuri lapsen, perheen ja yhteiskunnan kompleksinen suhde. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ja kansallisten lastensuojelulakien syntymisen myötä kaltokohdellun lapsen on mahdollista saada osakseen hyvän kasvun ja kehitykseen edellytyksiä. Lapsi on voitu vapauttaa perinteisen yhteisön ja perheen suljetusta piiristä. Kansainvälisesti lasten oikeuksien kehitys on lähtenyt liikkeelle lapsen oikeuksien julistuksesta 1924, joka korvattiin 1959 yhdistyneiden kansakuntien julistuksella. Eri maissa yhteiskunnan puuttumisen oikeutus on ollut vahvasti esillä jo varhaisissa lastensuojelulain valmisteluissa (Hämäläinen 2011, 48). Lastensuojelulaki erityislakina on yhteydessä perustuslakiin sekä kansainvälisiin lapsen oikeuksien ja ihmisoikeuksien sopimuksiin.

Lapsen etu ja oikeudet alkoivat konkreettisesti näkyä Suomessa kansallisten lasten oikeuksien järjestöjen kansainvälisestä yhteistyöstä 1900-luvun alkupuolelta alkaen. Toiminta johti kansainvälisiin sopimuksiin ja julistuksiin monista lapsen asemaan vaikuttaneista kysymyksistä kuten laiminlyötyjen ja hyljättyjen lasten auttamisesta. (Pulma 1987, 190-192.) Paineet lastensuojelulain luomiseen tulivat 1900-luvun alkupuolen lastensuojelukomitean mietinnön myötä. Mietinnössä nostettiin esiin yhteiskunnan vastuuta lastensuojelussa niin, että valtion vastuu on suurempi kuin vanhempien oikeus lapsiinsa. (Pulma 1987, 144-152.) Voimakastahtoinen ja arvovaltainen lastensuojelun linjanvetäjä 1900-luvun alkupuolella oli Adolf von Bonsdorff, jonka vaikutukset näkyivät ensimmäisessä vuonna 1936 säädetyssä lastensuojelulaissa. Ennen tätä lastensuojelulain tuloa lastensuojelu oli kontrolloivaa ja siinä oli jopa repressiivinen sisältö. Ensimmäisen lastensuojelulain tärkein anti oli huostaanottosäännösten luominen. (Pulma 1987, 154-156.) Tärkeimpänä periaatteena nousi esiin lapsen etu (Pulma 1987, 145).

Nykyisen lastensuojelulain taustalla on YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohdat: oikeus suojeluun, hoivaan, huolenpitoon, kasvatukseen ja oikeus osallisuuteen itseään koskevissa asioissa. (Mahkonen 2008, 81-93.) Lapsen edun määrittäminen ei ole yksiselitteistä. Lapsen oikeuksien sopimuksessa on säädetty yhtäältä lapsen erityisoikeuksista ja toisaalta kollektiivisista perheen oikeuksista. Sosiaalityöntekijä joutuu ratkaisua tehdessään puntaroimaan oikeudenmukaisen tasapainon, yhtäältä lapsen oikeuksien ja toisaalta vanhempien oikeuksien, välillä. Kaikki artikkelit sitovat lastensuojelun työtä tekeviä ja lukuisat artikkelit ovat läheisessä yhteydessä sijaishuoltoon. Artikla kolme painottaa lapsen edun ensisijaisuutta, artikla kahdeksan lapsen identiteetin varjelemista ja artikla viisi korostaa vanhempien oikeuksia ja vastuuta. (Mahkonen 2008, 86-89.)

Nykyisin myös perustuslaki määrää julkisen vallan velvollisuudesta tukea perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuudesta turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu (Ojanen 2003, 40). Perusoikeusuudistusta koskevan hallituksen esityksen (HE 309/1993 vp.) perustelujen mukaan 10 §:n 1 momentissa säännellyn yksityiselämän suojan lähtökohtana on, että yksilöllä on oikeus elää omaa elämäänsä ilman viranomaisten tai muiden ulkopuolisten tahojen mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista hänen yksityiselämäänsä. Säännöksen luettelemat yksityiselämä, kunnia ja kotirauha eivät kaikissa tilanteissa ole täysin toisistaan erotettavissa. Perustelujen mukaan käsite "yksityiselämä" voidaan ymmärtää myös henkilön yksityistä piiriä koskevaksi yleiskäsitteeksi. Säännöksessä ei ole kansainvälisten ihmisoikeussopimusten tavoin erityistä mainintaa perhe-elämän suojasta. Kuitenkin myös perhe-elämä, kuten lapsen ja hänen vanhempiensa välinen, kuuluu lähtökohtaisesti säännöksessä tarkoitettun yksityiselämän suojan piiriin.

Vaikka lastensuojelulain yleiseksi tehtäväksi on tullut turvata ja varmistaa yksilön oikeudet ja mahdollistaa perheyhteisölle asetetut oikeudet ja moraaliset velvoitteet, on lastensuojelulain lakisääteinen ja moraalinen velvollisuus toimia lapsen edun mukaisesti lasta koskevissa asioissa (Hotari & Oranen & Pösö 2009, 11). Biologiset vanhemmat saattavat nähdä lapsen ”omakseen”, josta vain heillä on oikeus tehdä päätöksiä ja ratkaisuja. Sinkkonen (2003, 10) toteaaakin, että on huolestuttavaa, että lapset käsitetään edelleen vanhempiansa omaisuudeksi, johon muut eivät saa koskea. Sosiaalityöntekijä puuttuu ”vieraana” tähän perheen yksityiseen, ”yhteisyys” alueeseen. Euroopan ihmisoikeuksien sopimuksessa, johon Suomi on liittynyt 1989, on säädetty oikeudesta nauttia yksityiselämän ja perhe-elämän kunnioituksesta, mutta lapsen oikeuksien sopimus asettaa konkreettisessa tilanteessa vanhempien oikeuksien edelle lapsen yksilöllisen edun (Mahkonen 2008, 88).

Tämä puuttumisen mahdollisuus on edellytys sille, että lapsi tulee huostaanotetuksi ja sijoitetuksi uuteen yhteisöön, sijaisperhe- tai laitousyhteisöön. Tarve puuttua perheen yksityisyyteen voi tulla tilanteissa, joissa lapsen biologiset vanhemmat eivät kykene huolehtimaan lapsesta, vanhemmat kaltoinkohtelevat lasta tai eivät kykene estämään lapsen kaltoinkohtelua, jolloin lapsen kasvu ja kehitys vakavasti vaarantuu. Puuttumisen kokemukset voivat olla hyvinkin raastavia. Krugerin (2007) romaani kuvaa lapsen kokemusmaailmaa siitä, miten puuttuminen huostaanottona voi olla lapselle raju irtiotto äidin luota, repäisy perheestä: ”pyhästä” tai ”yhteisyydestä”.

”Vasta nyt tieto lyö Jonnan tajuntaan moukarin lailla: hänen äitinsä on poissa, niin totaalisesti ja tylysti. Kyllä hän on yksin tottunut olemaan, mutta ei tällä tavalla. Miksei se sanonut mitään? Vitun hullu ämmä. Miksei hänen äitinä noussut seisomaan, hyökännyt sanoin ja tapellut vastaan kun päätös kerrottiin? Hän oli odottanut äidin ilmaisevan edes itkien, että hän sittenkin välittää, että hän on sen sosiaaliarmeijan kanssa täysin eri mieltä.” Kruger (2007, 122).

Perheen kokoonpanosta riippumatta ”vieras” perheessä on sääntö, joka järjestää ihmisiä perheeksi ja rajaa perhepiireiksi. Huostaanotto tai puuttuminen yhteydenpitoon on yksi ”vieras” tai ”lika” perheessä, joka tunkeutuessaan rikkoo perheen suhteiden, yhteisyyden pyhyyttä. Vaikka Jonnan osana oli kaltoinkohtelu ja heitteillejättö, välittyy tarinasta lapsen kokemus tiivistä suhteesta ja välittämisen kokemus äitiin, perheyhteisyys. Kokemuksena välittyy myös äidistä erottamisen pelottavuus. Perheyhteisyys on ihmeteltävän sitkeä (Jallinoja 2009, 30). Perheen rajat ylittyvät silloin kun lapsi tulee huostaanotetuksi ja sijoitetuksi sijaishuoltoon tai kun yhteydenpitoon puututaan. Asiakkaat reagoivat elämäänsä puuttumiseen ja kyseenalaistavat yksityisyyteen ja

perheeseen puuttumisen. Tämä saattaa aiheuttaa vastakkainasettelua työntekijöiden ja asiakkaiden välillä (Juhila 2006, 96-99).

Edellä esitetty fiktiivinen kuvaus Jonnan kokemuksista on tuttua sosiaalityöntekijän arjessa. Kuitenkin lastensuojelulaki edellyttää myös sijaishuoltoon liittyvissä asioissa puuttumista, jos se on välttämätöntä lapsen edun kannalta. Lapsen edun toteutumista edellytetään laissa painokkaasti. ”on valvottava”. Lapsen edun edistäminen jää viime kädessä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulle. Lapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle on saanut eri aikoina erilaisia painotuksia ja saattanut merkitä perhesuhteiden katkeamista, etääntymistä, suhteiden ylläpitoa tai tiivistämistä (Pösö 1995, 78). Käytännössä myös perheiden tapa reagoida vieraaseen vaihtelee. Vieras voidaan torjua, sitä voidaan vältellä, tarkkailla, vieroksua ja vieraasta voidaan kiusaantua, mutta toisaalta vieras voidaan hyväksyä, sovittaa osaksi perhettä tai sen kanssa opitaan elämään. (Jallinoja 2009, 18.)

Sosiaalityöntekijä väistämättä kohtaa ja törmää näihin perheen rajanvetoihin; erilaisiin käsityksiin, näkemyksiin, kokemuksiin ja merkityksiin perheestä. Erilaiset kulttuuriset vaikutuspiirit ja niistä syntyvät käsitykset lapsen edusta, saattavat myös kyseenalaistaa voimakkaasti perheeseen puuttumisen. Esimerkkinä tästä ovat vuonna 2010 ja 2012 julkisuudessa käydyt keskustelut lastensuojeluun liittyvistä päätöksistä ja muun muassa Suomessa lastensuojelun kohteeksi joutuneet venäläiset lapset, joista on käyty keskustelua; voidaanko Suomessa puuttua venäläisen perheen ja lapsen suhteisiin. Perheen ja suvun merkitys ja asema voivat vaihdella kulttuureittain paljon (Lehtonen 1990, 38). Viron vasta muotoutuvassa olevassa perhetyössä kiistellään perheiden asioihin puuttumisen oikeutuksesta ja keinoista (Nätkin & Vuori 2007, 37). Lapsen erityisoikeudet ovat aikaan, paikaan ja kulttuuriin sidoksissa (Mahkonen 2008, 93). Sijaishuollon sosiaalityössä saatetaan törmätä näihin erilaisiin yksilöllisiin, kansallisiin ja kansainvälisiin käsityksiin lapsen edusta ja oikeuksista myös yhteydenpitoasiassa. Sekä suku, perhe että yhteisö ovat konstruktioita, joiden merkitys rakentuu jokaisen yksittäisen lapsen, läheisen ja sosiaalityöntekijän käsitysmaailmassa kulttuurisesti ja henkilökohtaisesti.

On perhe missä muodossa tahansa sukuyhteisönä, perheenä, ydinperheenä tai ydinperheen rajat häivyttäneenä uusperheenä, perheen tehtävänä on väistämättä kantaa vastuu lapsen huolenpidosta ja hyvinvoinnista, joka on säädetty monin eri säädöksiin ja säännöksiin huoltajien ja vanhempien vastuun kautta. Lapsella tulee olla huoltaja, joka vastaa lapsen hyvästä kehityksestä, huolenpidosta ja valvoo lapsen etua. Aina lapsi ei saa osakseen huolenpitoa ja turvallisia olosuhteita, minkä vuoksi on säädetty lastensuojelulaki, jonka tavoite on viimekädessä turvata lapsen huolenpito ja joka

mahdollistaa perheeseen puuttumisen. Institutionaalisen yksilö- ja perhekeskeisen lastensuojelun tehtävä on suojella lasta vanhemmilta tai häneltä itseltään silloin, kun lapseen kohdistuva uhka on ilmeinen (Pösö 2007, 66).

Perheoikeudellinen säätely 2000-luvun Suomessa lähtee siitä, että vanhemmuutta rajoittaa tai määrittää lähinnä lapsen edun näkökulma (Gottberg 2005 ja Mahkonen 2008). Lastensuojelu on merkittävä ja vakiintunut perheongelmien sääntelijä, puuttumista yksityisinä ja ainutkertaisina pidettyihin vanhemmuus ja perhesuhteisiin. Lastensuojelu on kaksijakoista, joka näkyy lapsi ja vanhemmuussuhteiden tukemisessa ja toisaalta samanaikaisessa vanhemmuussuhteiden uudelleen järjestämisessä. (Pösö 2007, 65.) Sosiaalityöntekijä voi moraalisten ja juridisten sääntöjen rikkomisen seurauksena puuttua perheen yksityisyyteen tietyin laissa säädetyin edellytyksin. Laki myös ohjaa siinä, miten voi ja tulee puuttua, vaikka puuttuminen ylipäättään on mahdollista vasta silloin, kun huono kohtelu tulee esiin. Huostaanottosäännösten lisäksi lastensuojelulakiin on myöhemmin tullut muita säännöksiä kuten yhteydenpitosäännökset, jotka mahdollistavat puuttumisen lapsen etuun perustuen.

Lapsen yhteys perheeseen on monisärmäinen, eikä biologisen perheen merkitystä sijoitetun lapsen elämässä yhteydenpitoa ratkaistaessa voi olla ottamatta huomioon. Lapsi joutuu huostaanoton seurauksena toiseen perheeseen tai perheyhteisöön. Lapsi ei kuitenkaan huostaanotettunakaan täysin siirry toiseen perheeseen, vaan biologinen perheyhteisyys jää. Tämä yhteisyys muodostuu yhteisöllisestä yhteisyydestä ja rakkauden yhteisyydestä. Yhteisöllinen yhteisyys syntyy jälkeläisyydestä, joka tekee perheestä luonnollisen ja päättymättömän. (Jallinoja 2009, 17-18.) Rakkauden yhteisyys tiivistää yhteisöllisyyden yhteisyyttä. Yhdessä nämä muodostavat perheyhteisyyden. Sijoitetun lapsen asemaan ja puuttumisen paikkaan sijaishuollossa liittyy perheyhteisyys ja henkilökohtaiseen elämään liittyvä juurtuminen, mikä voi sisältää jännitteisyyttä.

3.2 Yhteydenpitoon liittyvät lainmuutokset lastensuojelulaissa

Tarkennan tutkimuksen paikkaa kuvaamalla ja analysoimalla lastensuojelulakia asiaan liittyviltä osilta. Lastensuojelulain tulkintaan liittyy narratiivisia piirteitä siinä mielessä, että laki voidaan nähdä kertomuksena ja tulkinnan kohteena. Laki kertomuksena sisältää ja sen tarkoitus on muun muassa välittää arvovakenteita ja ihmisoikeuksia sosiaalisessa toiminnassa. Kertomukset sulautuvat yksilön ainutlaatuihin mikromaailmaan, yhteisön ja kulttuurin makromaisemaan (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 105), joten lakia voi lähestyä kysymyksellä: mitä ja miten kerrotaan

(Metsämuuronen 2006, 226). Tarkoitus on tulkita lastensuojelulain säännöksiä narratiiveina yksilön ja yhteisön näkökulmasta. Samalla laki ja lain säätäminen toimintana ja prosessina voidaan tulkita myös todellisuuden muokkaajana ja rakentajana.

Lapsen ihmissuhteita ja yhteydenpitoa käsittelevässä säännöksessä tulee esiin tutkimuskohteeseen liittyvä erottelu. Säännöksessä korostetaan ihmissuhteita, jotka ovat lapsen *kehityksen* kannalta tärkeitä. Lisäksi korostetaan erikseen lapsen *oikeutta perhesuhteisiin*. Käytännön työssä tulee ratkaistavaksi, miten lapsi pitää riittävästi yhteyttä läheisiinsä ja toisaalta miten turvataan lapselle pysyvyyttä, normaalia arkea ja turvallinen kasvu ja kehitys. Onko yhteyden säilyttäminen kaltoinkohtelevaan perheenjäsenen lapsen etu, ja jos on, niin millaisen yhteyden säilyttäminen.

Vaikka tutkimuskysymyksen liittyä tiettyyn lastensuojelulain pykälään, ei se kuitenkaan tarkoita sitä, että yhteydenpitokysymykset perustuisivat vain materiaaliseen ulottuvuuteen, vaan lähestymisviitekehys on myös materiaallinen. Perheyhteisöön ja yhteisyyteen liittyvät kysymykset sisältävät materiaalisen ulottuvuuden lisäksi myös moraalisen ulottuvuuden, kysymykset oikeasta ja väärästä sekä hyvästä ja pahasta. Nykyään moraaliset kannanotot perustellaan yhä enemmän tiedolla (Yesilova 2009, 32). Moraaliin liittyvät kysymykset kietovat materiaaliset ja ei-materiaaliset ehdot yhteen. Sosiaalityön toimintaympäristöt eivät ole staattisia, vaan painopisteet ei-materiaalisen ja materiaalisen sosiaalityön välillä vaihtelevat (Toikko 2005, 221). Sosiaalityöntekijä joutuu perustelemaan teksteissään materiaalisen ja ei-materiaalisen sosiaalityön kontekstissa.

Oikeusnormien kolme tärkeää ominaisuutta ovat normatiivisuus, institutionaalisuus ja pakottavuus. Lait ovat normatiivisia, koska ne ovat ohjeita ja institutionaalistettuja, ja koska niiden soveltaminen ja muuttaminen on instituutioiden toimeenpanemaa. Pakottavuus tulee siitä, että niiden noudattaminen taataan viime kädessä pakkotoimilla. (Wiberg 1988, 23-24.) Lainsäädäntöä on kolmitasoisia. Kaiken sisältävänä laajimpana tasona ovat kansainväliset sopimukset ja Suomen perustuslaki. Toisena tasona on yleislainsäädäntö, ja kaikkein sisimpänä on lainmukaista toimintaa ohjaava erityislainsäädäntö, joka käsittää määrättyihin ammattitehtäviin säädettyt lait. (Mahkonen 2008, 15-17.)

Edellinen lastensuojelulaki tuli voimaan 1984. Lain tavoitteena oli siirtyminen suojelupainotteisesta lastensuojelusta hyvinvointipainotteiseen lastensuojeluun (Forsberg 1998). Tämän lastensuojelulain uudistus alkoi sijaishuollon lainsäädännön uudistuksella 2006, jonka jälkeen koko lastensuojelulaki uudistui ja tuli voimaan vuoden 2008 alussa. Lakiuudistus osoittautui joiltakin osin käytännön työssä ongelmalliseksi, joten lastensuojelulakia osittain uudistettiin 2009. Tämä laki tuli voimaan 1.3.2010. Vaikka yksittäistä lakia ja/tai pykälää ei voi tarkastella irrallaan muista säädöksistä ja

ohjeista, keskityn tässä ainoastaan yhteydenpitoon liittyviin säännöksiin ja niiden säännösten muutosvaiheisiin. Lastensuojelulakia ei ole tässä tarkoituksenmukaista tai perusteltua käsitellä tarkemmin. Kyseistä lakia käsittelevää kirjallisuutta on saatavana paljon esimerkiksi Mahkonen 2008, Taskinen 2007, Saastamoinen 2008 ja Rätty 2012.

Ennen lastensuojelulain kokonaisuudistuksen voimaan tuloa, vuonna 2006 tehtiin lastensuojelulakiin muutoksia, joita koskevan Hallituksen esityksen (225/2004) tavoitteena on ollut lapsen oikeusturvan täsmentäminen ja täydentäminen. Tämä lakiuudistus tuli voimaan 1.11.2006. Lastensuojelulain uudistaminen aloitettiin muun muassa lapsen ja hänen läheistensä yhteydenpitoa ja sen rajoittamista koskevista säännöksistä. Yhteydenpidon osalta uudistettu laki korostaa muun muassa lapsen osallisuutta ja oikeusturvaa, seuranta, kirjaamisvelvoitetta, päätöksen tekoa ja siihen liittyvää muutoksenhakua. Vuoden 1984 lastensuojelulain perusteella yhteydenpito oli säädetty asetuksen tasolla. (HE 225/2004.) Yhteydenpitoon liittyviä, tapaamisia koskevia päätöksiä ei aikaisemmin voitu ottaa käsiteltäväksi yleisessä tuomioistuimessa (HE 252/2006 vp.). Ennen lain uudistusta muutoksenhaku yhteydenpitoasiassa käsiteltiin kunnan poliittisissa elimissä. Päätöksen valmistelusta ei myöskään ollut säädetty sen tarkemmin.

Lakimuutoksen jälkeen on tarkemmin säädetty, kenellä on vastuu päätöksen valmistelusta ja päättämisestä. Uudessa lastensuojelulaissa on painotettu sosiaalityöntekijän vastuuta viranomaisena. Yhteydenpidon edistämisessä, valmistelusta ja ratkaisujen teossa on vastuussa viime kädessä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Tämän lisäksi on säädetty erikseen hallintomenettelyistä ja pätevyysvaatimuksista.

”Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä (lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä). Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulee olla sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain 3 §:n mukainen sosiaalityöntekijän ammatillinen kelpoisuus.” (LsL 2010/88, 13§.)

Säännöksellä legitimoidaan vastuusosiaalityöntekijän asiantuntijuus ja vastuu käytännön toiminnassa. Lastensuojelulaissa säädetään myös lapsen oikeudesta huolenpitoon, josta ensisijaisesti ovat vastuussa vanhemmat ja huoltajat. Lisäksi on säädetty perhekohtaisesta lastensuojelusta, joka koskee myös sijaishuoltoa. (LsL 2010/88.)

”Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua ovat myös lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto (LsL 2010/88).

Lapsella ei ole aikuiseen verrattuna tasavertaisia mahdollisuuksia valita, vaan lapsi on riippuvainen vanhempiensa toiminnasta (Törmikoski-Hampf 2008, 191). Sijaishuoltoon sijoitetulla lapsella on ollut puutteita huolenpidossa, jonka vuoksi lastensuojelun sijaishuollon asiakkuus synnyttää sijaishuollon sosiaalityössä huolenpitosuhteen. Vastuu lapsen huolenpidosta on siirretty huostaanoton myötä sosiaalityölle ja taustalla on yhteiskunnan perusarvo – oikeus huolenpitoon (ks. Juhila 2006, 199). Alla olevassa lastensuojelulain pykälässä säädetään siitä, missä päätetään sijaishuoltoon sijoitetun lapsen olinpaikasta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta, jotka tulee varmistaa myös läheisten tapaamisten ja muun yhteydenpidon aikana.

”Kun lapsi on otettu huostaan, sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta” (LsL 2010/88, 45§ mom.1).

Huolenpito ja välittäminen ovat arvo sinänsä, ja joka lain kautta taataan myös huolenpitoa vaille jäävälle lapselle. Sijaishuollon sosiaalityön lähtökohtana ja säännösten taustalla oleva yhteisesti sovittu ja hyväksytty moraalinen huolenpitovelvollisuus ylettyy myös yhteydenpitokysymykseen. Vaikka perhe ei ole enää oikeudellisesti instituutio, vaan erilaisten perhesuhteiden kokonaisuus (Pylkkänen 2008, 72), määrittää laki yhteydenpitokysymyksissä läheissuhteille ja myös sijaishuollon toimijoille erilaisia oikeusvaatimuksia. Yhteiskunnallisena instituutiona lastensuojelu on lainsäädännön ja ihmisoikeussopimusten määrittämää perhe- ja sukupolvisuhteiden sääntelyä (Pösö 2007, 67). Lastensuojelulain lähtökohta on lapsen oikeudet ja etu, johon liittyy myös läheissuhteiden vaaliminen.

3.3 Toimenpiteet yhteydenpidon käsittelyssä

Nykyisessä lastensuojelulaissa on säännöksiä, jotka ohjaavat myös sitä, mitä ja miten toimenpiteitä tulee tehdä sijaishuollon sosiaalityössä. Hallituksen esityksen (HE 225/2004) mukaan yhteydenpidon ratkaisuihin korostetaan, että yhteydenpidon määrästä ja tavasta on ensisijaisesti pyrittävä sopimaan asianomaisten kesken asiakassuunnitelmassa, jota edeltää asianosaisten mielipiteen selvittäminen. Näitä osapuolten kuulemisia ja kohtaamisia rytmittävät säännölliset asiakasneuvottelut. Sijaishuollossa sosiaalityöntekijän tulee järjestää neuvotteluja muiden kohtaamisten lisäksi.

”Lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi ja lastensuojelun järjestämiseksi tulee järjestää neuvotteluja...” (LsL 2007, 31§ mom. 1).

Pidetyistä neuvotteluista sosiaalityöntekijä tekee asiakirjan, asiakassuunnitelman. Ei riitä, että asiakassuunnitelma tehdään kerran, vaan sitä on arvioitava säännöllisesti.

”Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, kuitenkin vähintään kerran vuodessa” (2007, 30§, 2 mom.).

Sosiaalityöntekijä seuraa lapsen tilannetta ja huolenpidon laatua, mitä rytmittävät asiakassuunnitelman neuvottelut. Asiakassuunnitelman säännöllinen seuranta on yksi osa suunnitelmallisuutta. Suunnitelmallisuuden vahvistaminen on ollut yksi lakiuudistuksen tavoitteista (Taskinen 2007, 39). Suunnitelma voidaan kirjata neuvottelussa ja se voidaan antaa asiakkaalle välittömästi neuvottelun jälkeen tai lähettää kirjeitse. Suunnitelma on aina syytä lähettää viivytyksettä tiedoksi huoltajille (Räty 2012, 436) ja asiaan osallisille, vaikka tämä ei olisi voinut tai halunnut osallistua suunnitelman laatimiseen (Saastamoinen 2008, 79).

Asiakassuunnitelman arvioinnin tarpeellinen määrä on viimekädessä yksilöllistä, mutta arvioinnille on laissa säädetty vähimmäisrytmi. Lapsen, vanhempien tai sijaishuoltopaikan toiminnassa saattaa tulla yllättäviä muutoksia. Näiden ennalta arvaamattomien tilanteiden vuoksi suunnitelmaa saatetaan joutua arvioimaan tai muuttamaan heti neuvottelun jälkeen uudelleen. Käytännön työssä tulee esiin tilanteita, joissa on sovittu tai päätetty yhteydenpidosta, mutta pian neuvottelun jälkeen vanhemman, lapsen tai sijaishuoltopaikan toiminnasta johtuvista syistä yhteydenpidosta voidaan joutua neuvottelemaan ja sopimaan uudelleen. Tämä voi johtua muun muassa lapsen itseään vahingoittavasta käyttäytymisestä, tai vanhempi saattaa toistuvasti jättää tulematta lapsensa sovittuihin tapaamisiin. Toisaalta lapsi voi voimakkaasti ilmaista haluttomuutta lähteä suunnitellulle läheisen tapaamiselle.

Tiina Muukkonen (2008, 37-40) on kuvannut suunnitelmallisen sosiaalityön prosessia. Suunnitelmallisuuden yksi jäsentäjä on asiakassuunnitelma, jossa sovitaan tavoitteet ja toimenpiteet tavoitteiden saavuttamiseksi. Muukkonen (emt.) on jakanut avohuollon sosiaalityön viiteen vaiheeseen. Lapsen asiakkuuden alkuvaiheessa uudelle asiakkaalle tehdään lastensuojelun tarpeen selvitys, joka on pohjana myöhemmin tehtäville tilannearvioille. Suunnitelmallisen sosiaalityön vaihe alkaa selvityksen tai tilannearvion perusteella. Asiakkuusprosessi voi sisältää kriisityön vaiheita sekä sijais- että jälkihuollon vaiheet. Sosiaalityön prosessi myös sijaishuollossa sisältää tilannearvioita ja selvityksiä sekä suunnitelmallisen työn ja kriisityön vaiheita, joten sijoitusprosessi

elää koko ajan. Tämän vuoksi asiakassuunnitelmaa saatetaan joutua tarkistamaan ennen sovittua arviointiaikaa, myös yhteydenpidon näkökulmasta.

Sijoituksen aikana tehdään asiakassuunnitelman lisäksi erilaisia muita asiakirjoja sekä sosiaalityöntekijän kanssa sijaishuoltopaikassa. Asiakirjojen avulla on mahdollista olla vuorovaikutuksessa asiakasprosessin aikana. Tekstit rakentuvat kirjoittajan sen hetkisistä kokemuksista ja käsityksistä, tietyissä olosuhteissa ja ovat aikaan ja paikkaan sidottuja. Teksti jää itsenäisesti edustamaan asiakkaan ja työntekijän välistä kohtaamista. (Kääriäinen 2005, 160- 162.) Dokumentit ovat kohtaamisten lisäksi yksi osa toimenpiteistä sijaishuollon aikana.

Lastensuojelussa on korostettu kirjaamista. Tiedon näkyväksi tekemisen yksi perustelu on se, että työn tietoinen suuntaaminen ja reflektointi edellyttävät tiedon käsitteellistämistä sosiaalityössä (Hussi 2005, 144). Lisäksi muuttuvat toimintaympäristöt edellyttävät prosessien läpinäkyvyyttä. Kunnat ja seutukunnat ovat muodostaneet keskitettyjä yksiköitä, mikä on johtanut avohuollon ja sijaishuollon työn eriytymiseen. Tämä edellyttää saumakohtien arviointia ja siltojen rakentamista. Toiminnan läpinäkyvyys edesauttaa myös sosiaalityön kehittymistä, lisää asiakkaan oikeusturvaa ja mahdollistaa sosiaalityössä käytettävän vallan kontrolloinnin. Sosiaalityön asiakirjat ja dokumentointi yleensä liittyvät aina tavalla tai toisella tiedon prosessointiin (Kääriäinen 2005, 159). Laissa on myös asiakassuunnitelman sisältöön liittyvää ohjeistusta yhteydenpitoon liittyen.

”Huostaanotettua lasta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan lisäksi sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Lisäksi suunnitelmaan kirjataan, miten toteutetaan lapsen yhteydenpito ja yhteistoiminta lapsen vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden kanssa ja miten samalla otetaan lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä.” (LsL 2007, 30§ 3 mom.)

Lain edellyttämän muun kirjaamisen lisäksi tulee lapsen ja tämän läheisten välinen yhteydenpito myös kirjata asiakassuunnitelmaan. Yhteydenpitoon liittyviä muita asiakirjoja on tehty myös lapsen huostaanoton valmistelun ja sijoituksen vaiheessa. Näitä asiakirjoja ovat muun muassa päätökset, sosiaalityöntekijän yhteenvedot, lausunnot ja asiakaskertomukset, joita lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä kirjoittaa ja käsittelee sijoitusprosessin aikana. Yhteydenpitoa selvitettäessä on sosiaalityöntekijän pyrittävä varmistamaan, että yhteydenpitoa koskeva sopimus vastaa tosiasiaa asianosaisten mielipiteitä ja he voivat sen myös hyväksyä (Räty 2012, 435 ja 437). Suunnitelmaan kirjataan täsmällisemmin lapsen ja tämän läheisten välinen yhteydenpidon toteuttaminen. Kirjaamiseen sisältyy paljon velvoitteita yhteydenpidon näkökulmasta. Asiakirjan avulla

sosiaalityöntekijä tekee asiakastilanteen näkyväksi myös lainsäädännön, tilastoinnin ja suunnittelun näkökulmasta (Kääriäinen 2005, 161).

3.4 Yhteistyö ja osallisuus

Vaikka vastuu lapsen huolenpidosta sijaishuollossa siirtyykin sosiaalityölle, ei se tarkoita sitä, että vanhemmat ja huoltajat jäisivät ulkopuolisiksi. Perhe ulottuu vanhemmuuden kautta sosiaalityön käytäntöihin. Perhe on juurtunut lainsäädäntöön. Hackingin (1997, 205-211) mukaan käsitteellisillä luokitteluilla on merkittävä vaikutus lainsäädäntöön. Laki edellyttää sosiaalityöltä yhteistyötä vanhempien kanssa ja lapsen osallisuutta. Yhteistyö ja lapsen osallisuus toisaalta kietoutuvat yhteen, mutta lapsen osallisuus on myös lapsen henkilökohtainen oikeus tulla kuulluksi. Lastensuojelussa lapsen osallisuus ei sinällään ole uutta, mutta sitä on haluttu korostaa lakiuudistuksen myötä.

Jo ensimmäiseen vuonna 1936 voimaan tulleeseen lastensuojelulakiin sisältyi sopimukseen pyrkiminen vanhempien kanssa huostaanottoasiassa, tosin huoltajuus riistettiin sijoitettaessa (Pulma 1987, 145 ja 157). Nykylainsäädännön mukaan huoltajalla säilyy huoltajuus huostaanoton jälkeenkin ja siten lapsen puhevallan käyttö sekä oikeus itse tulla kuulluksi lastaan koskevissa asioissa. Huoltajuus ei ole ainoa perustelu yhteistyölle, vaan lapsen vanhempana oleminen, vanhemmuus sinällään edellyttää yhteistyötä. Yhteistyön vaatimus tulee myös asianosaisuudesta ja asianosaisuus tulee vanhemmuuden perusteella. Henkilö, jonka etua, oikeutta ja velvollisuutta määrätty asia koskee, on asianosainen. Lastensuojeluasiassa asianosainen on lapsi, huoltaja ja lapsensa huollosta erotettu vanhempi. (Mahkonen 2008, 136.) Yhteistyön vaatimus kietoo nämä lapsen suhteet mukaan prosessiin.

Sijoitetun lapsen tilannetta sijaishuollon sosiaalityössä seurataan monella tavalla ja seuranta edellyttää kasvokkaisia kohtaamisia eri osapuolten kanssa. Sosiaalityön kannalta on merkityksellistä, minkä arvon ja tilan sosiaalityön käytännöt antavat kohtaamiselle (Tulensalo & Muukkonen 2005, 318). Sosiaalityöntekijän työhön kuuluvat lapsen kanssa käytävät keskustelut, vanhempien tapaamiset, mahdolliset muut tapaamiset ja verkostotyö. Lapsen arjen asiantuntijana toimiminen vaatii sosiaalityöntekijältä lapsen ja vanhempien kokemuksen kuulemisen (Tulensalo & Muukkonen 2005, 317) ja mielipiteen selvittämisen.

Lapselle on selvitettävä muun muassa se, miten yhteydenpito lapsen ja hänen läheistensä välillä järjestetään ja turvataan (Räty 2012, 423). Lapsuuden tutkimukset ovat osoittaneet, että lapset

ymmärretään aktiivina ja luovina vuorovaikutuksen osapuolina (Törrönen 2005, 234). Alla on lastensuojelulain kohtia, joissa korostetaan lapsen osallisuutta ja mielipiteen selvittämistä. Erityisesti sijaishuoltoon sijoitetun lapsen osallisuus korostuu lastensuojelulain 53 §:ssä.

”Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä...” (LsL 2007, 4§ 2 mom).

”Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi riittävän usein henkilökohtaisesti” (LsL 2007, 29§ 1 mom).

”Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on huolehdittava siitä, että sijaishuollossa olevalle lapselle selvitetään hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla, miksi hänet on otettu huostaan sekä selostettava niitä toimia, joihin hänen asiassaan on ryhdytty tai joihin aiotaan ryhtyä.

Lapselle on järjestettävä asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla riittävä mahdollisuus tavata henkilökohtaisesti hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää tai muuta lastensuojelun työntekijää muiden läsnä olematta ja keskustella häntä itseään ja sijaishuollon toteuttamista koskevista asioista.” (LsL 2007, 53§.)

Lapsilähtöisessä sosiaalityössä katse on ensisijaisesti lapsessa (Tulensalo & Muukkonen 2005, 317). Oikeus osallisuuteen on määritelty kansainvälisellä tasolla YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (LOS, SopS 60/1991). Osallisuuteen kuuluu mahdollisuus olla osallisena ja mukana asioiden käsittelyssä (Hotari & Oranen & Pösö 2009, 118). Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän erityisiin tehtäviin kuuluu varmistaa lapsen kuuleminen, joka tulee myös kirjata erikseen asiakassuunnitelmaan. Lapsen asemaa sijaishuollossa on korostettu lainsäädännössä, jotta lapsen osallisuus varmistuisi ja sitä voidaan myös arvioida. Lastensuojelun ydin on lapsen sisäiseen ja ulkoiseen turvallisuudentarpeisiin vastaaminen (Tulensalo & Muukkonen 2005, 317), jonka yhtenä edellytyksenä on kuuleminen ja kohtaaminen. Tämä kohtaamisen velvoite ei ole yksinkertaista arjen työssä, jossa sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärät eivät aina mahdollista riittävää kohtaamista. Helsingin Sanomien (HS 2010, C12) mielipideosastolla nimimerkillä Vangittu nosti esiin huostaanotetun lapsen kokemuksen, jonka mukaan päättäjät eivät tunne lasta, koska näkevät vain kaksi kertaa vuodessa. Kirjoittaja toteaa myös, että lapsen tapaaminen kaksi kertaa vuodessa on

liian harvoin, minkä vuoksi päättäjät eivät näe lapsen kasvua ja kehitystä. Samanlaiset kokemukset ovat nousseet esiin myös käytännön työssä.

Laissa korostettuun osallisuuteen liittyy lapsen näkökulmasta myös lastensuojelulain mukainen lapsen edun valvonta. Koska vanhempi huoltajana säilyy huostaanoton jälkeenkin lapsen edun valvojana, on tärkeää, että huoltaja on myös tästä syystä mukana yhteistyössä. Jos huoltaja ei lapsen edunvalvojana valvo, ei kykene valvomaan tai on jäävi jostain syystä valvomaan lapsen etua, on sosiaalityöntekijän huolehdittava siitä, että lapselle hankitaan lastensuojelulain mukainen edunvalvoja myös yhteydenpitoon liittyvissä tilanteissa.

Vastuu lapsen edun turvaamisesta

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista ja avustettava virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevallan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin taikka huolehdittava siitä, että lapselle haetaan 22 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa edunvalvojaa (LsL 2007, 24§).

”Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos:

- 1) on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa; ja*
- 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi (LsL 2007, 22§).*

Lapsen osallisuutta ja etua on korostettu uudessa lastensuojelulaissa monessa kohtaa muun muassa siten, että sosiaalityöntekijän tulee selvittää lapsen mielipide. Sijaishuollon sosiaalityössä on huomioitava se, että huoltajalla säilyy huostaanoton jälkeenkin huoltajuus, johon sisältyy lapsen puhevallan käyttö. Sosiaalityöntekijä ei voi käyttää lapsen puhevaltaa, vaan hänen tehtävänä on varmistaa, että lapsen puhevaltaa käyttää joko huoltaja tai huoltajan ollessa esteellinen tai estynyt, lastensuojelulain mukainen edunvalvoja. Tästä huolimatta vanhemmilla säilyy vanhemman oma henkilökohtainen puhevalta, joka tulee asianosaisuudesta.

Käsittelin aikaisemmin asiakasneuvotteluja suunnitelmallisen sosiaalityön rytmittäjänä.

Neuvotteluiden kokoonpanosta on myös omat säännökset lastensuojelulaissa. Jokaisen lapsen kohdalla joudutaan sosiaalityössä tekemään yksilöllisiä ratkaisuja neuvottelun kokoonpanosta. Tarpeen mukaan neuvotteluihin voivat osallistua vanhempien lisäksi muut lapselle läheiset henkilöt.

Alla esitetty säännös kokonaisuutena korostaa yhteisöllisyyden merkitystä myös neuvottelutilanteissa.

Lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi ja lastensuojelun järjestämiseksi tulee järjestää neuvotteluja, joihin voivat lastensuojelun työntekijän arvion perusteella tarvittaessa osallistua lapsi, vanhemmat ja huoltajat, muut lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavat tai lapsen huolenpitoon keskeisesti osallistuvat henkilöt, muut lapselle tai perheelle läheiset henkilöt sekä viranomais- ja muut yhteistyötahot” (LsL 2007, 31§ 1 mom.).

Neuvotteluissa voi olla mukana lapsen laillinen edustaja, huollosta erotettu vanhempi, joku muu lapsen huolenpidosta vastaava tai lapselle läheinen henkilö ja lapsen huoltoon keskeisesti osallistuva taho (Taskinen 2007, 39). Yllä oleva säännös antaa sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden arvioida lapsen näkökulmasta tarpeelliset osallistujat neuvotteluun. Säännöksessä nousee esiin myös perheen merkitys sijoitetun lapsen yhteisönä. Perheenjäsenistä vanhemmat ja huoltajat on erikseen nostettu toimijoiksi neuvotteluihin osallistujina lapsen asiassa. Osallisuus laajasti ymmärrettynä on yhteisöön liittymistä, yhteisöön kuulumista ja siihen vaikuttamista (Hotari & Oranen & Pösö 2009, 117). Yhteistyö sijaishuollon käytännössä muodostuu lapsen tapaamisista, vanhempien ja läheisten kohtaamisista, lapsen puhevallan käytön varmistamisesta ja yhteistyöstä sijaishuoltopaikan ja verkostojen kanssa.

3.5 Yhteydenpidon rajoittaminen ja päätös sijaishuollossa

Lastensuojelulain uudistaminen aloitettiin muun muassa lapsen ja hänen läheistensä yhteydenpitoa ja sen rajoittamista koskevista säännöksistä. Lainsäädännön muutosten yhtenä perusteluna on ollut säännösten käytäntöön soveltamisen vaikeus. Lapsen ja läheisten tapaamisten rajoittamista varsinkin sijoituksen alkuvaiheessa on voitu perustella rauhoittumisajalla, joka edelleen on keskustelussa mukana. Yhteydenpitoa on voitu rajata sillä perusteella, että suhde ja suhteen syntyminen perhehoitajaan on nähty tärkeämmäksi kuin vanhemmat (Rautio 2004, 20-21). Ratkaisut eivät ole olleet yksilöllisiä, vaan ovat saattaneet perustua esimerkiksi työkäytäntöihin ja muun muassa Goldsteinin ym. (1973) tarvekoulukunnan näkemykseen siitä, että perhehoitaja voi korvata vanhemmat sekä sosiaalisessa että psykologisessa vanhemmuudessa. Jotkut sosiaalilautakunnat ovat lähes johdonmukaisesti toteuttaneet käytäntöä, jonka mukaan lapsi ei ole perhehoitoon sijoituksen jälkeen saanut lainkaan tavata vanhempiaan 1–2 ensimmäisen kuukauden

aikana. Rajoittamisen syynä on voinut olla myös perhekodin halu suojata yksityiselämää. (HE 225/2004.)

Lapsella pitää olla mahdollisuus säilyttää juurensa, alkuperänsä, historiansa ja toisaalta sitoutua ja juurtua uuteen kasvuympäristöön. Vaikka lapsen läheisellä on lainsäädännössä tarkoitettu muitakin läheisiä kuin vanhemmat, on käytännön työssä ollut epäselvää myös se, voiko esimerkiksi lapsen isovanhempi tai muu henkilö, jolla on läheinen side lapseen kuten lastenkodin lähikasvattaja, tehokkaasti vaatia yhteydenpitoa. Yhteydenpitosäännöksen sanamuoto on toisaalta ollut niin tiukka, että yhteydenpitoa on ollut laillisesti mahdollista rajoittaa äärimmäisissä terveyden ja turvallisuuden vaarantumistilanteissa. (HE 225/2004.) Yksi tärkeä rajoituksen peruste on edelleen lapsen turvallisuuden varmistaminen.

Vuoden 2004 hallituksen esitys (HE 225/2004) laiksi lastensuojelulain muuttamisesta keskeisenä sisältönä oli täsmentää ja täydentää lastensuojelulain nykyistä sääntelyä. Lisäksi esitys sisältää sekä laitos että perhehoidossa olevan lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheistensä välistä yhteydenpitoa ja sen rajoittamista koskevia säännöksiä. Ehdotettu sääntely koskee sanottuja rajoituksia koskevan toimivallan käytön edellytyksiä ja valvontaa sekä näiden rajoitusten kohteeksi joutuvien henkilöiden oikeusturvaa. Yhteydenpidon rajoituspäätösten teossa on ollut käytännössä epäselvää muiden kuin virkasuhteisten rajoitusvallan käyttö. Uudella lailla on haluttu yhtenäistää myös päätöksen muutoksenhakumahdollisuuksia. Lisäksi rajoituksia koskevia säännöksiä nostettiin asetuksesta lain tasolle (HE 252/2006).

Yhteydenpitoon ja muihin rajoituspäätöksiin liittyvät lainsäädännön muutokset tulivat voimaan 1.11.2006 ennen lastensuojelulain kokonaisuudistusta, joka tuli voimaan vuoden 2008 alussa. Vuoden 1984 lastensuojelulain mukaan ei ollut säädetty liikkumisvapauden rajoittamisesta, eristämisestä tai erityisestä huolenpidosta. Rajoituspäätöksiä koskevassa lastensuojelulain uudistuksessa säädettiin yksilön vapauteen liittyvistä rajoituspäätöksistä ja päätösten valmistelusta. Aikaisemmin on ollut epäselvää muun muassa se, milloin yhteydenpidon rajoittamisesta pitää tehdä päätös. (HE 225/2005.) Lasta ja tämän läheisiä koskeva yhteydenpidon rajoittaminen sijaishuollon sosiaalityössä on ennalta määriteltyä ja säädeltyä toimintaa. Nykyinen lainsäädäntö asettaa rajoittamistoimenpiteille tiettyjä ehtoja, ohjeita, oikeuksia ja asiakirjan laatijalle tiettyjä velvollisuuksia.

Lastensuojelulaki edellyttää, että eri toimenpidevaihtoehtoja arvioitaessa on lähtökohtana lapselle turvallinen kasvuympäristö ja ruumiillinen sekä henkinen koskemattomuus. Lastensuojelun lakisääteinen ja moraalinen velvollisuus on toimia lapsen edun mukaisesti (Hotari & Oranen &

Pösö 2009, 117). Ratkaisuvaihtoehtona saattaa siten olla yhteydenpidon rajoittaminen.

Asiakassuunnitelma ei ole asiakirjana sitova, joten erimielisyystilanteissa yhteydenpitoasiassa tulee tehdä päätös. Päätös yhteydenpidosta tulee tehdä myös silloin, jos yhteydenpidosta ei ole voitu sopia asiakassuunnitelmassa tai muulla tavalla ja myös silloin, jos yhteydenpidon määrästä tai toteutustavasta ei ole päästy sopimukseen. Lisäksi päätöksentekoa edellyttää jo se, että asiakassuunnitelmaa ei ole ehditty laatimaan. (Räty 2012, 435-436.)

Yhteydenpitoon liittyvät rajoituspäätökset ovat osa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan tekemiä asiapapereita, joita saatetaan joutua tekemään lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi tietyin laissa erikseen säädetyin edellytyksin. Rajoittamispäätöksen teosta säädettiin lainsäädännön uudistuksen myötä aikaisempaa täsmällisemmin, kuka päätöksen voi valmistella ja kuka päättää. Lainsäädännön uudistuksen ensimmäisen vaiheen jälkeen rajoituspäätöksen saattoi tehdä edelleen sosiaalityöntekijä. Myöhemmin 2010 tuli voimaan lain uudistus, jonka jälkeen päätöksen voi valmistella lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Päätöksen tekee kuitenkin lopulta lastensuojelulaissa erikseen määritelty 13 § mukainen johtava viranhaltija. Alla on uudistettu yhteydenpidon rajoittamiseen liittyvä säännös.

Yhteydenpidon rajoittamisesta tekee päätöksen 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian tai lapsen kiireelliseen sijoitukseen liittyvissä tapauksissa ja tarvittaessa muissa kiireellisissä tilanteissa 13 §:n 1 momentissa tarkoitettu sosiaalityöntekijä. Lyhytaikaisesta, enintään 30 vuorokautta kestävästä, 62 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitettua rajoittamisesta voi kuitenkin päättää myös lastensuojelulaitoksen johtaja. Jos rajoittamista on tarpeen jatkaa tai se on alun perin tarpeen määrätä 30 vuorokautta pidemmäksi, päättää asiasta 13 §:n 2 ja 3 momentin mukaan määräytyvä viranhaltija lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Yhteydenpidon rajoitus on lopetettava heti, kun se ei enää ole 62 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla tarpeellinen. (LsL 2010, 63§.)

Rajoituspäätösten perustelut tulisi olla kirjattu niin, että lapsen etu toteutuu päätösprosessin jälkeenkin. Päätöksien tulee olla aukottomia ja ”mennä läpi” myös myöhemmissä oikeusasteissa (Kääriäinen 2005, 164). Hallinto-oikeus (HAO 22.12.2009) on antanut joulukuussa 2009 ratkaisun yhteydenpitoon liittyvässä asiassa. Ratkaistavana oli, voiko lastensuojelulain nojalla rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempaansa vireillä olevan rikostutkinnan vuoksi. Tutkittavana oli vanhemman lapseensa kohdistuva pahoinpitely. Kyseisessä päätöksessä perusteluista ei kuitenkaan ilmennyt, miten yhteydenpito olisi vaarantanut sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen, eikä

päätöksestä muutoinkaan selvinnyt, olisiko yhteydenpidon rajoittamiselle käytännössä ollut lastensuojelulain 62 §:n 1 momentissa säädettyjä edellytyksiä.

”Valituksenalaisen päätöksen perustelusta ei kuitenkaan ilmennyt, miten yhteydenpito olisi vaarantanut sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen... (HAO 22.12.2009).”

Päätöksestä ei selviä tosiasiallisesti toteutuiko lapsen etu lopulta vai oliko kyse siitä, että päätöksen muotoilussa ja perusteluissa oli puutteita. Hallinto-oikeuden päätöksessä ratkaistiin ainoastaan se, että yhteydenpitoa ei voi rajoittaa perustelemalla keskeneräisellä rikostutkinnalla, vaan peruste tulee olla lastensuojelullinen. Kyseisen päätöksen perusteella ei voi siksi tulkita, että lapseen kohdistuvan pahoinpitelyn aikana ei olisi perusteltua rajoittaa lapsen ja pahoinpitelijän yhteydenpitoa. Ainakin kysymys on siitä, että perusteluiden muotoilu vaikuttaa lapsen edun toteutumiseen.

Yhteydenpitoon voivat vaikuttaa myös lastensuojelulaissa säädettyt muut rajoituspäätökset. Huostaanotettua ja laitokseen sijoitettua lasta saatetaan joutua rajoittamaan myös muulla tavalla niin, että rajoitus kohdistuu sijoitettuun lapseen. Rajoitustoimenpiteet ovat tietyissä tilanteissa välttämättömiä lapsen tai muun sijaishuoltopaikassa asuvan henkilön turvallisuuden kannalta. Rajoituspäätöksiä tehtäessä tulee arvioitavaksi se, miten rajoitus vaikuttaa lapsen yhteisyyssuhteisiin.

”Lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaista, asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta, laitoksesta tai tietyn asuinyksikön tiloista, jos...” (LsL 2010, 69§).

Rajoitustoimet liittyvät lapsen liikkumiseen ja siten ne saattavat olla esteenä myös lapsen ja tämän läheisten yhteydenpidolle. Liikkumisvapauden rajoittaminen, eristäminen tai erityinen huolenpito saattavat vaikuttaa lapsen mahdollisuuteen pitää yhteyttä tämän läheisiin sovitulla tavalla ja siten vaikuttaa myös tehtyyn asiakassuunnitelmaan yhteydenpidon osalta. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee olla välittömästi tietoinen sijaishuoltopaikassa laitoksessa tehdystä liikkumisvapauden rajoittamisesta tai eristämisestä. Rajoituspäätökset vaikuttava lapselle tehtyyn asiakassuunnitelmaan, joten suunnitelma voidaan joutua tarkistamaan rajoitustoimenpiteiden yhteydessä.

”...Lasta koskevaa asiakassuunnitelmaa tarkistettaessa tulee erityisesti arvioida lapseen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden tavoitteiden toteutumista ja niiden vaikutusta asiakassuunnitelmaan. Jos tarvetta asiakassuunnitelman välittömään tarkistamiseen ilmenee, laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan

henkilön tulee viipymättä ilmoittaa asiasta 13 b §:ssä tarkoitetulle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle... ”. (LsL 2010, 74§.)

Vaikka sosiaalityöntekijä toimii lainsäädännön puitteissa, tarjoaa se vain näennäisesti selkeän struktuurin sosiaalityöhön (Kääriäinen 2005, 162). Sosiaalityöntekijälle jää lainsäädännön asettamien rakenteiden lisäksi tulkinta ja ratkaisujen tekeminen. Sosiaalityöntekijän moniin rooleihin kuuluu yhtäaikaaisesti kuunteleva, ymmärtävä, päättävä, neuvotteleva, lukeva ja kirjoittava sosiaalityöntekijä (Kääriäinen 2005, 165). Tässä ratkaisun paikassa sosiaalityöntekijä toimii asiantuntijana ja arvioi materiaalisten ehtojen varassa ja ei-materiaalisen tiedon perusteella, miten yksittäisissä tilanteissa tulisi toimia. Perheen kiistanalaisuutta käsittelevissä sosiaalityön paikoissa ristiriitatilanteiden ratkomista ohjaavat psykologiset, juridiset, lääketieteelliset ja moraaliset ulottuvuudet.

Yksittäisiin ratkaisutilanteisiin kietoutuu koko perheyhteisyys ilmiönä sen voima ja pahuus. Sosiaalityöntekijä joutuu ratkaisemaan mikä on oikein ja mikä väärin, millainen lapsen kohtelu ei ole sallittua, sekä arvioimaan, millaiset suhteet ovat lapsen kasvun ja kehityksen kannalta hyviä, lapsen edun mukaisia ja millaisia roolimalleja vanhemmat ja ystävät voivat tarjota. Sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaavat lainsäädännön lisäksi organisaation toimintakulttuuri, vakiintuneet toimintakäytännöt, taloudelliset resurssit ja muut yhteiskunnalliset toimijat (Yliruka 2005, 115). Työyhteisön ja organisaation vaikutus sijaishuollon sosiaalityön ratkaisuihin on merkittävä.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tiedonmuodostus ja argumentaatio

Kääriäinen (2005, 159-171) on tutkinut sosiaalityön dokumentoinnin osuutta tiedonmuodostuksessa. Tutkimuksessa tulee esiin dokumentoinnin hankaluus muun muassa sosiaalityöntekijän suuren työmäärän vuoksi ja lisäksi dokumentointia pidetään toissijaisena varsinaiseen asiakastyöhön nähden. Nykyisen dokumentoinnin tavat eivät ole Kääriäisen (emt.) mukaan riittävän systemaattisia vastaamaan sosiaalityölle esitettyjä vaatimuksia vaikuttavuuden, laadun ja tuloksellisuuden arvioimiseksi. Laadituilla teksteillä on vaikutusta, ne ohjaavat toimintaa ja jäävät edustamaan asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välistä kohtaamista. Niihin voidaan palata vuosien ja jopa vuosikymmenien kuluttua. Tekstit voivat olla myös osa oikeusprosessia.

Kirjoitetut asiakirjat ja niihin liittyvät perustelut kulkevat verkostojen tulkittaviksi. Asiakirjat voidaan kirjoittaa ja niitä voidaan lukea monella tavalla. Teksteissä on aina kolme osapuolta: kirjoittaja, lukija ja kuvauksen kohde. Sosiaalityöntekijä joutuu palaamaan omiin ja muiden teksteihin uudelleen ja uudelleen. Eräsaari (1995, 48-82) on kuvannut näitä alkumetrejä ”konttausharjoituksina”. Teksteillä on rooli ja merkitys niiden luomisen alkumetreiltä saakka. Kielenkäyttäjä voi olla lukija tai kirjoittaja, joka valinnoillaan liittyy tekstiin omien tulkintojen lisäksi myös käyttökontekstin, instituution ja yhteiskunnan näkemyksiä puheena olevasta ilmiöstä (Pietikäinen & Mäntynen, 18). Ilmaisun merkitys määrittyy siis tekstiyhteyden perusteella (Kakkuri-Knuuttila & Ylikoski 1998, 29). Sosiaalityöntekijän kirjoittamat ja tulkitsemat tekstit, kuten päätöisasiakirjat, asiakassuunnitelmat, lausunnot ja yhteenvedot, ovat palautettavissa tiettyyn institutionaaliseen tilanteeseen, paikkaan ja aikaan. Kielelliset valinnat liittyvät tilanteen ja kielen käyttäjän mukanaan tuomiin ehtoihin (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 17).

Sosiaalityössä suullinen ja kirjallinen kielenkäyttö ovat tekoja, joilla on seuraukset ja jotka joutuvat tulkintojen kohteeksi. Kieli on myös voima, joka nivoo yhteisöksi ja jäsenet tiettyyn yhteisöön kuuluvaksi (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14 ja Kakkuri-Knuuttila & Ylikoski 1998, 29). Kielenkäytöllä sosiaalityön tilanteissa on tiettyjä funktioita. Funktionaalisessa näkemyksessä korostuu kielen tilanteisuus ja se mitä kielellä tehdään (Pietikäinen ja Mäntynen 2009, 14). Kirjoittaminen on näkyväksi tekemisen prosessi, josta rakentuu sosiaalityöhön tiedon käsittelyn ja jäsentämisen paikka. Asiakirjoista voi muodostua työn tekemisen ja tiedonmuodostuksen toimiva väline. (Kääriäinen 2005, 162- 167.) Sijaishuollon sosiaalityön käytännöt ovat vuorovaikutteista sosiaalista toimintaa, joka sisältää sekä puhetta, neuvotteluja että kirjoitettuja tekstejä. Ennen tekstin kirjoittamista on kohtaamisia, joilla on merkitystä sosiaalityöntekijän teksteihin.

Kääriäisen (2005, 159 ja 166) mukaan dokumentointi on yksi sosiaalityön tiedonmuodostuksen väline. Sosiaalityöntekijän on kerättävä, tutkittava ja jalostettava saamiaan tietoja. Monimutkaisissa ja moraalisen monimerkityksisyyden tilanteissa tiedonmuodostus on vaativaa (Forsberg 2011, 269). Tieto ja tiedonmuodostus ovat hankalia käsitteitä tutkimassani kysymyksenasettelussa. Tieto käsitteenä kaipaa täsmennystä tässä arvoristiriitoja sisältävässä tutkimuspaikassa. Tässä yhteydessä tiedon muodostusta toimintana kuvaa paremmin dokumentin työstäminen. Käsitän tiedon muodostuksen perusteiden selvittämisenä ja käsityksen muodostamisen prosessina. Kyseessä ei ole absoluuttisen totuuden etsiminen, vaan parhaan mahdollisen ymmärryksen löytäminen kyseisessä paikassa. Tässä tutkimuksessa tulen käyttämään tiedonmuodostuksesta käsitettä argumentaatio, joka sopii parhaiten myöhemmin esittämäni kysymyksenasetteluun. Argumentaatio voi olla enemmän tai vähemmän vakuuttavaa ja vaikuttavaa, sen voi kiistää ja sitä vastaan voi esittää erilaisia väitteitä.

Tieto tässä yhteydessä voi olla yhteydenpitokysymykseen liittyvä todiste tai sosiaalityön teoreettinen ehto, jotka ovat yksi osa käsiteltävää asiaa. Tutkimaani yhteydenpitoaiheeseen liittyy kiistoja ja erimielisyyksiä. Käytännöllisissä tieteissä, joissa valinnat ja kiistat ovat väistämättömiä, on pakko turvautua argumentaatioon (Perelman 1977, 13). Tutkimuksessani on kysymys dokumentointiin liittyvästä argumentaation tutkimisesta ja tulkinnasta.

4.2 Tutkimuskysymykset

Sosiaalityön käytäntö muodostuu puheesta ja teksteistä, jotka ovat sosiaalityön kielellisiä käytäntöjä ja joihin myös kuvaamani materiaaliset ja ei-materiaaliset tiedon ulottuvuudet kietoutuvat. Kuvasin edellä sosiaalityön tiedon muodostuksen tutkimuksessani argumentaatioksi, joten tutkimukseni kohteena on sosiaalityöntekijän argumentaatio. Keskityn sosiaalityöntekijän monista asiakirjoista huostaanoton valmisteluvaiheen yhteenvedoon. Esitän ensin kysymykset: Millainen on argumentaation rakenne yhteenvedossa ja miten sosiaalityöntekijä argumentoi? Miten yhteydenpitoon liittyvät kysymykset sisältyvät yhteenvedoon huostaanoton valmisteluvaiheessa? Täsmennän kysymyksiä läheissuhteisiin: miten ja millaisia läheissuhteita korostetaan, mitä ohitetaan? Argumentaatiossa kirjoittaja suuntaa aina tekstinsä jollekin, joten kiinnostavaa on myös se, kenelle sosiaalityöntekijä suuntaa argumentoinnin. Kysymykset ovat perusteltuja, koska asiakkaan tilanteen kohtaaminen ja kohtaamattomuus heijastuvat myös dokumentointiin. Dokumentoinnin paikallista kehittämistä edistää nykytilan näkyväksi tekeminen.

Olen ankkuroinut tutkimuksen lapsen läheissuhteiden ja henkilökohtaisen elämän merkityksiin sijaishuollon sosiaalityössä. Tutkimus kohdistuu sijoitetun lapsen lähiyhteisöihin, aikaisemmin rajaamani perheyhteisöön ja lapsen edun määrittelyn paikkaan yhteydenpitoasiassa. Lapsen etu on lastensuojelulain lähtökohta myös sijaishuollossa, mutta sitä miten lapsen etu yksilöllisesti määrittyy, ei ole laissa säädetty (Saastamoinen 2008, 127). Lapsen edun arvioinnissa on kyse eräänlaisesta riskianalyysistä, jossa punnitaan uhkia ja mahdollisuuksia (Taskinen 2007, 53). Lapsen edun määrittely on siten tilannekohtaista myös silloin, kun tehdään ratkaisuja yhteydenpidosta ja perustellaan niitä. Näissä, kuten muissakin lastensuojelun kysymyksissä, lähtökohtana ovat lapseen kohdistuva huolenpitovelvollisuus, oikeudet ja tarpeet. Lapsen kohtaamisen lisäksi myös sosiaalisen tilanteen todellinen kohtaaminen on osoittautunut haastavaksi.

Tässä tutkimuksessa ei ole tavoitteena yrittää määritellä, mikä on oikein tai väärin yhteydenpitorytmissä. Sosiaalityöntekijä tekee ratkaisut yhteydenpidosta viime kädessä erilaisten

toiveiden ristipaineissa ja huostaanoton voimakkaidenkin tunnekokemusten läsnä ollessa. Neuvottelutilanteissa on läsnä vihan, turhautumisen, häpeän, syyllisyyden ja pettymyksen tunteita. Lastensuojelun sosiaalityössä sosiaalityöntekijä käyttää interventioissaan välineenään monimerkityksellistä puhuttua ja kirjoitettua kieltä tunnetyön ja moraalisten valintojen kontekstissa. Kirjoittajalla on aina valta valita, mitä hän laittaa tekstiin. Myös sosiaalityöntekijän kirjoitusprosessin aikana tapahtuu koko ajan valikointia: jotain kirjoitetaan ja jotain jätetään pois. Näissä teksteissä käsitellään lapsen hyvän elämän ja kasvun turvaamista. Kysymykseni liittyvät sosiaalityöntekijän argumentaatioon näissä tilanteissa.

4.3 Aineiston keräämisen ja käsittelyn eettiset kysymykset

Sijaishuollon sosiaalityön tekstit muodostuvat virallisista asiakirjoista, joiden sisällöt ovat hyvin arkaluonteisia. Siksi katson tärkeäksi jo ennen tutkimusaineiston varsinaista esittelemistä pohtia arkaluonteisen aineiston keräämiseen ja käsittelyyn liittyviä eettisiä kysymyksiä. Sijaishuollon sosiaalityöntekijää sitoo vaitiolovelvollisuus, joka on määritelty lainsäädännössä. Tutkijaa sitoo myös vaitiolovelvollisuus, eikä tutkimuksen tekeminen siten oikeuta ilmaisemaan vaitiolovelvollisuuden piriin luokiteltuja yksittäisen henkilön tietoja niin, että henkilö on tunnistettavissa. Hain lupaa kirjallisesti yhteydenpidon tutkimista varten sijaishuollossa. Esitin, että tutkimusmenetelmänä on diskurssianalyysi, joka on aineistolähtöinen. Täsmällinen kysymysten asettelu tarkentuu siksi vasta tutkimusaineiston perehtymisen yhteydessä. Olen saanut tutkimuslupan 12.7.2010 lapsen edun diskurssien tutkimiseen yhteydenpidon näkökulmasta (liite 1). Olen tutkimuslupaa hakiessani ja luvan saatuani sitoutunut siihen, että käsittelen asiakirja-aineistoa vaitiolosäännöksiä noudattaen. Tutkimuslupan saatuani sovin menettelyistä, miten hankin kirjallisen aineoston. Sovimme kirjallisen asiakirja-aineiston hankkimisesta niin, että olen suoraan yhteydessä sijaishuollon lapsen asioista vastaaviin sosiaalityöntekijöihin. Sovin asiakirjojen hankinnan sen jälkeen suoraan työntekijöiden kanssa.

Tutkimuksessa ei ole perusteita käyttää henkilötietoja eikä menetelmä myöskään edellytä tunnistetietojen käyttämistä, joten sen vuoksi henkilöt eivät ole tunnistettavissa. Numeroin ja uudelleen nimesin aineiston tapaukset, jotta saatoin palata samaan dokumenttiin uudelleen. Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä vaatii erityistä tarkkuutta ja jatkuvaa varmistumista tutkimuksen aikana siitä, että tiedot raportin kirjoitusvaiheessa säilyvät tunnistamattomina. Raportoinnin vaiheessa tekstin näkyväksi tekeminen edellyttää kuitenkin suoraa tekstien käyttöä

kyseisten diskurssin analysoimiseksi niin, että lukija voi arvioida tulkinnan kulkua ja luotettavuutta. Raportoinnin kirjoittamisen vaiheessa olen muokannut tekstin osia aineistosta niin, ettei tekstiä voi liittää tiettyä henkilöä koskevaksi. Näin tekstit eivät ole identtisiä alkuperäisen dokumentin kanssa. Käytän suoria lainauksia mahdollisimman säästeliäästi.

Lainaukset eivät ole itsetarkoitus, vaan tutkimukseni tavoite on nostaa yhteydenpitoteema ja sen dokumentointi, tiedonmuodostus ja sosiaalityöntekijän argumentaatiokeskusteluun. Joudun taiteilemaan tutkimuksen luotettavuuden arvioinnin ja ihmisten arkaluonteisten tietojen tunnistamisen välissä. Tutkimuksessa jouduin tämän eettisen ristiriidan eteen, jossa olen valinnut asiakkaan tietojen tunnistamattomuuden. Kokemustieto on myös auttanut aineiston analyysin jäsentämisessä. Olen kokemuksen perusteella nostanut esiin aiheeseen liittyviä jännitteitä fiktiivisillä ja käytännön kokemuksiin liittyvillä kuvauksilla.

Tutkimuksen eettiseen pohdintaan liittyy myös se, mitä tutkimuksella saadaan aikaan. Tutkijana otan vastuun siitä, mitä olen kirjannut ja mitä jättänyt pois. Olen kuitenkin raportin kirjoittamisen yhteydessä pitänyt koko ajan mielessä, että raporttiin kirjoittamallani tekstillä on perustelut ja että käsittelen aihealuetta mahdollisimman monipuolisesti rajaamastani näkökulmasta.

4.4 Tutkittavat dokumentit

Tutkimuksen kohteena on sijaishuollon sosiaalitoimisto, jossa olen toiminut esimiehenä ja lapsen asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä yhdeksän vuotta ja toimin edelleen. Toimisto on ollut vuodesta 2002 alkaen keskitetty sijaishuollon yksikkö, jossa sosiaalityöntekijän tehtäviin on kuulunut toimia sijaishuoltoon sijoitetun lapsen asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä. Sijoitetun lapsen asiakkuus alkaa kyseisessä toimistossa siinä vaiheessa, kun lapsi on otettu huostaan ja sijoitettu sijaishuoltopaikkaan. Ennen asiakkuuden alkua sijaishuollossa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on valmisteellut huostaanottopäätöksen, jonka johtava viranhaltija tai tuomioistuim on ratkaissut.

Työyhteisössä oli kuusi sosiaalityöntekijää tutkimukseni suunnitelman teon vaiheessa. Aineiston keruun alkuvaiheessa työyksikössä tapahtui muutoksia siten, että työyhteisössä oli lapsen asioista vastaavia sosiaalityöntekijöitä 11. Viidellä työntekijällä oli pitkä sosiaalityöntekijän kokemus ja kuusi sosiaalityöntekijää oli vasta sosiaalityössä uransa aloittavia. Tosiasiallisesti tekstejä kirjoittaneita työntekijöitä oli enemmän kuin tutkittavassa yksikössä sosiaalityöntekijöitä, koska osassa viroista työntekijät olivat vaihtuneet useita kertoja. Lisäksi huostaanoton valmisteluvaiheen

paperit oli tehty avohuollon sosiaalityössä, joten asiakirjoja tältä osin ovat valmistelleet avohuollon vastaavat sosiaalityöntekijät ja heidän työparinsa. Aineisto sisältää lapsen asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden tekemiä tekstejä sekä avohuollossa että sijaishuollossa. Olen jättänyt itse laatimani asiapaperit tutkimuksen ulkopuolelle, niiden analysointi olisi johtanut liikaa omien sisäisten ja kirjoittamattomien perustelujen arviointiin tapausten perusteella.

Ennen kuin lapsi siirtyy sijaishuollon asiakkaaksi, nimetään hänelle vastuusosiaalityöntekijä sijoituksen alkuvaiheesta alkaen. Lapsen sijaishuoltoon siirtymisen yhteydessä pidetään niin sanottu siirtoneuvottelu, jossa avohuollon sosiaalityöntekijä välittää lapsen tilanteesta tietoa sijaishuollon sosiaalityöntekijälle. Siirtoneuvottelu on samalla sijaishuollon ensimmäinen asiakassuunnitelmaneuvoittelu, josta lapsen uusi sijaishuollon vastuusosiaalityöntekijä tekee neuvottelun jälkeen kirjallisen asiakassuunnitelman ja lähettää sen myöhemmin tiedoksi ainakin sijaishuoltopaikkaan ja vanhemmille. Yhteydenpidon näkökulmasta tämä neuvottelu on tärkeä, koska tässä viimeistään sovitaan lapsen ja tämän läheisten yhteydenpito sijoituksen aikana. Neuvotteluun osallistuvat pääsääntöisesti vanhemmat, ikä huomioiden lapsi, lapsen asioista vastaava avohuollon sosiaalityöntekijä, tuleva lapsen asioista vastaava sijaishuollon sosiaalityöntekijä ja sijaishuoltopaikan edustajat.

Tutkimukseni aineistona ovat sijaishuollon sosiaalityön erilaiset asiapaperit sosiaalitoimistossa. Nämä paperit ovat vain osa sijoitetun lapsen asiapapereista. Olen valikoinut asiakirjoista ne, jotka on kirjoitettu huostaanoton valmistelun ja sijaishuoltoon sijoittamisen siirron yhteydessä. Aineiston olen hankkinut lumipallomenetelmänä ja ajallisesti niin, että mukana on vuodesta 2008 alkaen laadittuja kaikenikäisten sijaishuoltoon sijoitettujen lasten dokumentteja. Lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat. Aineistossa oli yhteensä 23:n lapsen asiakirjoja, muun muassa huostaanottopäätöksiä ja huostaanottovaiheen asiakassuunnitelmia ja sosiaalityöntekijän tekemiä yhteenvedoja. Yhteensä aineistossa oli sivuja 465.

Siirtoneuvotteluun liittyvät myös ennen sitä kirjoitetut ja kertyneet asiapaperit, joista tämän tutkimuksen aineistoksi olen nostanut lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tekemän yhteenvedon, huostaanottopäätöksen ja asiakassuunnitelman. Aineiston ulkopuolelle olen jättänyt lastensuojeluilmoitukset, asiakaskertomukset, lausunnot ja päätökset, jotka ovat mahdollisesti olleet avohuollon sosiaalityöntekijän aineistona hänen tehdessään näitä asiapapereita. Sijaishuoltoon siirtymisen yhteydessä lapsen asiakirjat siirtyvät avohuollosta sijaishuoltoon.

Tutustuttuani aineiston dokumentteihin havaitsin, että huostaanottopäätöksessä ei juurikaan käsitelty lapsen läheissuhteita ja huostaanottovaiheen asiakassuunnitelma oli tehty vain yhdessä

tapauksessa. Sosiaalityöntekijän huostaanottoa varten tekemä yhteenveto asiakirjana osoittautui yhteydenpidon näkökulmasta keskeiseksi asiakirjaksi aineistossani ja päätin keskittyä tähän asiakirjaan. Sosiaalialan tietoteknologiahankkeen (Tikesos) myötä on tehty opas asiakastyön dokumentointiin sosiaalihuollossa. Oppaassa on määritelty kuusitoista erilaista sosiaalihuollossa olevaa asiakirjatyyppeä ja suositeltu, että kaikissa palveluissa otettaisiin käyttöön yhdenmukaiset määritelmät, jotta asiakastyön yhdenmukainen dokumentointi ja tiedontuotannon edellytykset täyttyisivät paremmin. (Laaksonen ym. 2011, 46.) Aineistossani kyseinen asiakirja oli nimetty joko lausunnoksi, selvitykseksi tai yhteenvedoksi. Kyseisiä asiakirjoja oli 15.

Tikesos -hankkeen määritelmän mukaisesti selvitys on oppaassa kuvattu asiakirjaksi, jolla asiakas antaa selvityksen palvelunantajalle. Arvio on määritelty asiakirjaksi, joka sisältää palvelunantajan tekemän arvion ja sen lisäksi arviointiin perustuvan päätelmän asiakkaan tilanteesta. (Laaksonen ym. 2011, 60.) Selvitys, lausunto tai arvio eivät kuulostaneet sopivalta asiakirjanimeltä asiakirjalle, joka valmistellaan yhteenvetona huostaanottovaiheessa. Parhaiten kyseistä asiakirjaa kuvaa *yhteenveto*, jota jatkossa tulen käyttämään tästä asiakirjasta. Yhteenveto nousi tärkeäksi ja kiinnostavaksi huostaanottovaiheen ja sijaishuoltoon siirtymävaiheen asiakirjaksi yhteydenpidon näkökulmasta. Päätin keskittyä siihen.

4.5 Diskursiivinen analyysi kysymysten kehiksenä

Kysymyksenasetteluni liittyy diskursiiviseen perinteeseen, joten kysymykset voi esittää miten - kysymyksinä. Diskursiivinen tutkimus voi kuitenkin saada erilaisia painotuksia ja lähestymistapoja. Retorisuus suuntaa tarkastelun juuri siihen, miten sosiaalista todellisuutta muokataan (Jokinen 1999, 77). Koska kiinnostukseni kohdistui sosiaalityöntekijän retorisiin keinoihin ja argumentaatioon, ennen varsinaisia tutkimuskysymysten käsittelyä jouduin kysymään, miten sosiaalityöntekijän argumentaatiota voi tutkia?

Diskurssintutkimus on yhteiskunnan rakenteiden, valtasuhteiden, instituutioiden ja toimijoiden tutkimista, isojen ja pienten asioiden yhtäaikaista tarkastelua sekä monitieteistä tarkastelua (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 21). Diskurssien tutkimuksessa erityisen kiinnostuksen kohteena ovat olleet institutionaaliset vuorovaikutustilanteet (Jokinen 1999, 45). Diskurssintutkimuksen luonteeseen kuuluu se, että samalla kun tutkimuskysymys kohdistuu tiettyyn ilmiöön, kohdistuu kysymys myös tutkimuksen paikkaan sekä mikro- että makrotasolla. Käsitteitä, merkityksiä ja

maailmaa makrotasolla rakennetaan mikrotason sosiaalisissa tilanteissa. Sijaishuollon sosiaalityö on yksi osa lastensuojelun sosiaalityön instituutioita ja samalla oma erityinen yhteisönsä sosiaalityössä. Tutkimus kohdistuu siten tiettyyn sosiaalityön kielenkäyttökontekstiin ja on siksi myös lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityön tutkimista yhteisönä.

Tietoa muodostetaan aina monimutkaisissa ja kulttuurisesti määrittyneissä yhteiskunnallisissa olosuhteissa (Kääriäinen 2005, 166). Diskurssianalyysissa huomio kohdistuu samanaikaisesti tilanteeseen ja kulttuurisen jatkumon läsnäoloon (Jokinen 1999, 57). Tutkimuksessani kulttuurisuus näkyy siinä, että ennen varsinaista aineiston analyysiä olen paikantanut ja kehystänyt kohteen yleisellä tasolla. Tämä tutkimus kohdistuu sijaishuollon sosiaalityöhön, jossa ovat läsnä tietyt ennalta määritellyt käytännöt, organisaatioiden toimintakulttuuri, joka on legitimoitu laeilla ja vallitsevilla moraalikäsitteillä. Diskurssianalyttiselle lähestymistavalle on ominaista juuri sosiaalisen todellisuuden erittely (Edwards & Potter 1992). Diskurssit muodostuvat tiettyssä ajassa ja paikassa, mikä tekee diskursseista kontekstisidonnaista (Parker 1992, 15-16) niin, että kieli ja konteksti muodostavat dynaamisen suhteen (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18).

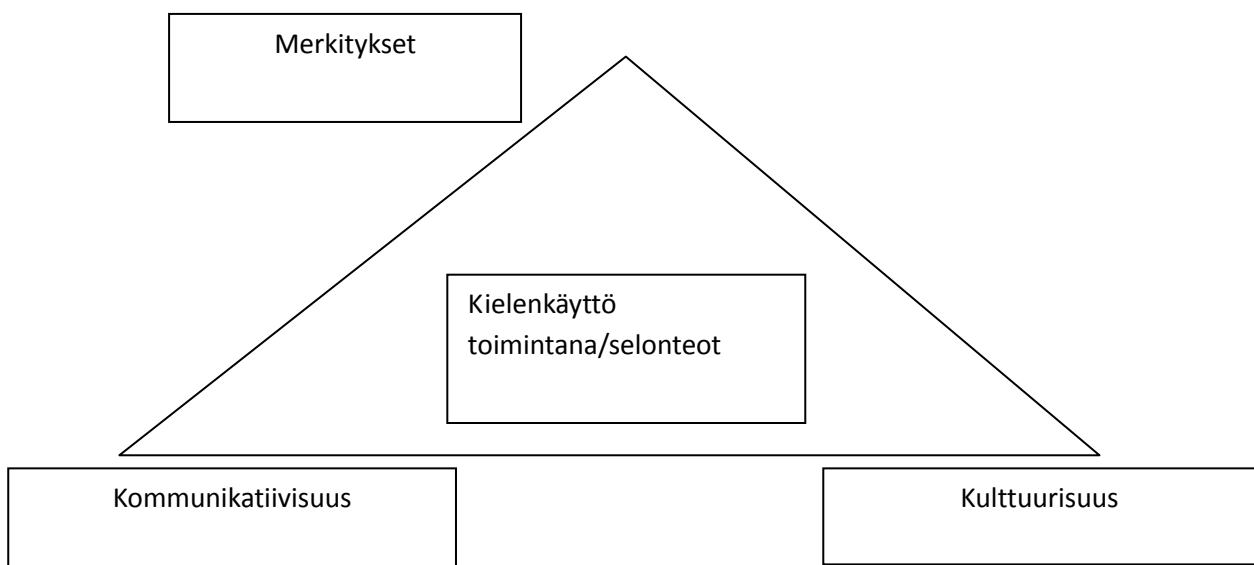
Kriittinen diskurssianalyysi painottaa kielen funktionaalisuutta (Hallidayn 1985). Funktiolla tarkoitetaan kaikkea sitä, mitä kielenkäyttäjä tulee tai on tullut tosiasiasa tehneeksi mahdolliseksi riippumatta siitä, onko kyse tarkoituksellisesta toiminnasta vai ei (Suoninen 2008, 56).

Diskurssintutkimuksessa funktionaalinen kielenkäsitteys tekee kielen käytöstä monitasoisen ja merkityksellisen. Ensinnäkin kielenkäyttö itsessään ymmärretään toiminnaksi: sanat, lauseet ja keskustelut ovat tekoja (Juhila & Suoninen 1999, 238). Kriittisessä tekstintutkimuksessa korostetaan itsestäänselvyyksien purkamista, muutoksen tavoittelua ja uusien näkökulmien etsintää (Fairclough 1997). Tämän konstruktivistisen näkemyksen mukaan sosiaalityöntekijä muokkaa toiminnassaan uskomusten järjestelmiä ja tietoa sekä rakentaa yhteisöllisiä identiteettejä, sosiaalisia suhteita ja todellisuutta. Kielellä on siten myös valtaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 17.)

Funktionaalisesta näkökulmasta kieltä ei ole mielekästä kuvata kontekstista irrallaan. Merkitys on riippuvainen kulttuurista, tilanteesta, kielen käyttäjästä ja puheenaiheesta. Kieli on ensisijaisesti sosiaalinen ilmiö ja vuorovaikutuksen väline. Funktionalisti ottaa analyysissa huomioon sen, millaisessa tilanteessa kieli ilmenee. (Luukka 2000, 137-143.) Tässä tutkimuksessa käsitys kielestä perustuu funktionaaliseen näkökulmaan, jossa kieli, sen rakenne, merkitys ja käyttö kuuluvat yhteen. Sijaishuollossa kielen funktionaalinen luonne korostuu. Dokumentoinnilla on ennalta määritetty tarkoitus. Näihin kielenkäytön tilanteisiin liittyvät kyseisen instituution, yhteiskunnan ja kielen käyttäjän arvot, jotka muokkautuvat hitaasti. Merkityksellistämisen tavat ovat historiallisten

prosessien tulosta, joissa ihmisen välisellä kanssakäymisellä on olennainen merkitys (Jokinen 1999, 39).

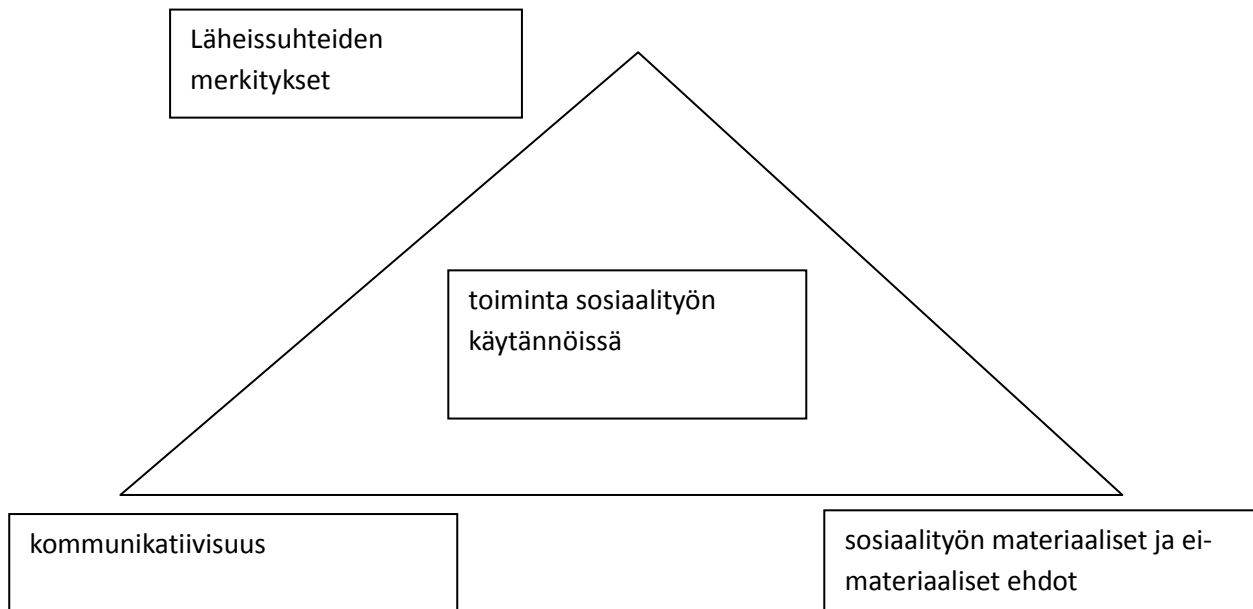
Sijaishuollon sosiaalityöhön muotoutuu tiettyjä toimintatapoja, jotka käytännön työssä siirtyvät osittain uusien työntekijöiden käytännöiksi. Käytännöt voivat syntyä keskitetyissä sijaishuoltoyksiköissä, joita on viime vuosina perustettu useissa kunnissa ja kuntien yhteistoimintana. Organisaation käytännöt ovat toisaalta ainutlaatuisia, mutta toisaalta niissä toistetaan vakiintuneita määrittely- ja toimintatapoja. Käytäntöjen vakiintuminen tarvitsee jatkuvasti itseään uusintavia käytäntöjä. (Juhila 2009, 50-51.) Kielen käytön kontekstia voi kuvata Jokisen ja Juhilan (1999, 55) hahmottaman diskurssianalyysin kolmiona, jonka kulmissa ovat merkitykset, kulttuurisuus ja kommunikatiivisuus.

Kuvio 1. Diskurssianalyysin kolmio

Tutkimuksen kohteeksi valitaan luonnollisia aineistoja kuten institutionaalisia kohtaamisia. Aineistojen kautta päästään käsiksi luonnollisten tilanteiden tapahtumiin kaikessa rikkaudessaan (Juhila & Suoninen 1999, 236-237). Tekstit otetaan tutkimuskohteeksi sellaisenaan, eikä kirjoitusten takaa pyritä löytämään oikeaa todellisuutta tai syy–seuraus -suhteita (Suoninen 1999, 38, 41). Aineiston tarkastelun lähtökohtana on kysymys siitä, kuinka sosiaalinen järjestyksemme rakentuu – ei oletus sen takana tai piilossa olevista muodoista tai rakenteesta (Jokinen 1999, 59). Yksittäisen kielenkäytön kontekstin ja toiminnan risteyvät eli eri ulottuvuuksien leikkauspisteet, ovat diskurssien tutkimuksessa kohteena. Diskurssit täytyy käsitteiden avulla pysäyttää. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 38-39.) Diskursseja tutkiva navigoi ja kertoo käsitteiden avulla millainen on kielen ja maailman välinen suhde ja kertoo omasta paikastaan (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 19).

Tutkimukseni on aineistolähtöinen, mutta analyysin taustalla on tietty ennalta valittu ja kuvattu sijaishuollon sosiaalityö ja ennalta määriteltynä näkökulmana sijoitetun lapsen läheissuhteet. Olen soveltanut alla olevassa kuviossa Jokisen ja Juhilan (1999) diskurssianalyysin kolmiota yhteydenpitoon sijaishuollossa.

Kuvio 2. Analyysin kolmio sijaishuollon yhteydenpitokäytännöissä

Diskursiiveja lähestyvässä tutkimusotteessa tutkimus kohdistuu merkitysten tutkimiseen, jota voidaan lähestyä eri tavoin. Merkityssisällön ymmärtäminen edellyttää sen kysymyksen ymmärtämistä, johon se on vastaus (Töttö 1982, 176). Merkityksiä voidaan lähestyä *mitä*-kysymyksillä, joilla pyritään tutkimaan kulttuuristen merkitysten rakentumista tavoitteena eri ryhmien väliset suhteet (Jokinen & Juhila 1999, 66-71). *Mitä*-kysymyksillä voidaan myös tutkia eri ryhmien välisiä eroja. Asiat voivat saada merkityksiä erontekojen kautta (Jokinen 1999, 39). Eroja tässä tutkimuksessa haetaan erilaisten argumentaatiotapojen väliltä toisin sanoen, mitä eroja on sosiaalityöntekijöiden argumentaatiossa? Tavoitteena on ensin kuvata kielellisiä prosesseja ja dokumenttien rakennetta. Eronteko nousee esiin myös metodisena keinona, jota esittelen tarkemmin argumentaatorakenteen analyysin yhteydessä.

Diskurssit johdetaan todellisista teksteistä, mutta ne eivät ole siinä mielessä todellisia kuin vaikkapa auto tai sanomalehti. Diskurssit ovat tutkijoiden muodostamia kategorioita, jotka mahdollistavat tietyn todellisuuden osa-alueen ilmaisemisen sekä analysoimisen. (Jokinen & Juhila 1999.) Tekstejä voidaan tulkita *da*-menetelmin eri painotuksin. Diskurssianalyysiin liittyy useita käsitteitä, ratkaisuja ja suuntauksia, joilla dokumentteja voi tutkia. Jokinen ja Juhila (1999, 55) jäsentävät

diskurssianalyysin sisäiset metodiset painotukset neljään seuraavaan ulottuvuuspariin: 1) tilanteisuuden ja kulttuurisen jatkumon välinen suhde, 2) merkitysten ja merkitysten rakentamisen tapojen välinen suhde, 3) retorisen ja responsiivisen analyysin välinen suhde sekä 4) kriittisen ja analyttisen diskurssianalyysin välinen suhde. Mikään orientaatioista ei kuitenkaan toimi puhtaasti käytännön tutkimuksessa.

Analyysin jälkeen tutkimustuloksia on mahdollista pohtia osana laajempaa kokonaisuutta (Jokinen & Juhila 1999, 60). Tässä tutkimuksessa saatujen tulosten suhteen pohdinnan voi ulottaa sijaishuollon sosiaalityön laajempiin kontekstuaalisiin tekijöihin, materiaalsiin ja ei-materiaalsiin ehtoihin. Tutkimustekstin teko on osa kulttuurista keskustelua, josta syntyy tutkijalle vastuu tulkintojen tekemisessä. Tutkija osallistuu keskusteluun, mutta hänellä on määräysvaltaa ja vastuu sekä tarve tulosten tekemisessä refleksiiviseen itsetutkiskeluun (Juhila 1999, 227 ja 230).

4.6 Retorinen diskurssianalyysi menetelmänä

Olen aikaisemmin käsitellyt yhteydenpitoa sijaishuoltoon sijoitetun lapsen läheis-/perhesuhteiden ja lapsen henkilökohtaisen elämän näkökulmasta, jotka ovat osa kohteen todellisuuden luonnetta. Tutkittavan aihealueen luonteeseen kuuluu myös kiistanalaisuus, jonka yhtenä esiintymänä ovat yksilön oikeudet ja perhe-elämän suoja. Sosiaalityöntekijä joutuu perustelemaan kiistanalaisiin ehtoihin liittyvät väitteet. Sopiva lähestymistapa tutkia näitä tekstikokonaisuuksia on retorisesti painottuva diskurssianalyysi. Kysymys kohdistuu sijaishuollon sosiaalityön toimintaan, argumentaatioon. Väitteiden perustelujen tutkimiseen soveltuu uusi retoriikka, joka mahdollistaa argumentaation tutkimisen (Perelman 1977, 12-13).

Perehdyin aiheeseen Summan, Puron ja Perelmanin tutkimusten kautta. Analyysimenetelmäksi olen valinnut keskeisistä uuden retoriikan edustajista Toulminin, Perelmanin ja Richardsin. Kaksi ensin mainittua ovat olleet kiinnostuneita argumentaatiosta tietoisena tekstin vakuuttamiseen tähtäävästä kielen käytöstä ja sen pätevyyden arvioinnista (Summa 1996, 52). Richardsin kiinnostus on kohdistunut retoriikan tavoitteisiin, käytäntöihin ja siihen millaisia vaikutuksia sanoilla ja sanavalinnoilla on erilaisissa käyttöyhteyksissä (Puro 2006, 110-112). Sanojen merkityksillä luodaan yhteinen jaettu maailma. Retoriikassa on kyse tämän jakamisen ymmärtämisestä. (Puro 2006, 110-112.) Richardsin analyysimenetelmän avulla on mahdollista arvioida tekstin funktionaalisuutta.

Retoriikka on alun perin tarkoittanut puhetaitoa, mutta myöhemmin se on saanut uusia merkityksiä ja laajentunut kirjoitustaitoon. Retoriikassa huomio on kiinnitetty puhutun tai kirjoitetun tekstin muotoon, kieleen tai kielen sisältöön, tekstin vakuuttavuuteen, kauneuteen ja laatuun. Retoriikka on ajan kuluessa hajonnut monitahoiseksi ja poikkitieteelliseksi. (Keskinen 1999, 17-30; Palonen & Summa 1996, 10-11; Perelman 1977, 7-15.) Puro (2006, 11-12) on liittänyt retoriikkaan kolme teemaa: ihmiskuvan sekä ajan, paikan ja tilan suhteet ja niiden vaihtelut retoriikassa. Kolmantena teemana on klassinen ja uusi retoriikka: se, mitä ylipäättään ymmärretään retoriikalla. Uusi retoriikka eli argumentaatioteoria kattaa kaikki suostutteluun ja vakuuttamiseen tähtäävät esitykset käsitellystä asiasta riippumatta (Perelman 1977, 11-12). Uuteen retoriikkaan liittyvät myös argumentoinnin kuvaus ja tulkinta (Puro 2006, 109). Huomion voi analyysissä suunnata eri näkökulmiin kielen käytön kokonaisuuteen, taitoon, tyyliin, pätevyyteen, yleisösuhteeseen tai kielen argumentointiin välineenä (Palonen & Summa 1996, 10).

Käsitän tässä tutkimuksessa retoriikan diskursiivisesta viitekehyksestä käsin. Näen argumentaation sosiaalityössä toimintana, jolla on vaikutuksia yksittäisiin ratkaisuihin ja jonka avulla rakennetaan merkityksiä. Tarkastelen analyysissä sosiaalityöntekijän argumentaation kokonaisrakennetta, argumentointia välineenä, yleisösuhdetta ja diskurssien rakentumista argumentaatiossa.

Perelman ja Toulmin ovat keskittyneet teoksissaan mallin rakentamiseen, sisällölliseen argumentaatioon, argumentaation lähtökohtiin ja tekniikkaan (Summa 1996, 62-69). Perelmanin (1977, 17-19) argumentaatio edellyttää tiettyä kohtaamista ja yhteisymmärrystä. Retoriikan taustalla on aina suhde toiseen, joten analyysissä voidaan ottaa huomioon yleisösuhde. Yleisönäkemyksessä voi korostua kirjoittajan aktiivinen rooli suhteessa yleisöön, jolloin yleisön osuus rajoittuu siihen, miten hän hylkää tai hyväksyy esitetyt argumentit. Yleisölähtöinen retoriikka kiinnittää huomion kuulijan tai lukijan asemaan suhteessa tekstin tuottamiseen. (Pesonen & Lassander 2001, 47.)

Kirjoittaja toimii ja joutuu toimimaan lukijan oletettujen reaktioiden pohjalta (Edmondson 1984, 80-84 ja Perelman 1977, 19). Argumentaatiossa yleisönä on kaikki ne, joihin argumentoinnilla halutaan vaikuttaa. Puhuja tai argumentoija voi myös jättää yleisön huomiotta. (Perelman 1977, 21.)

Perelmanin retoriikkaan liittyy myös arvopäätelmien uskottavuuden rakentaminen kielenkäytössä. Tekstin muoto ja sisältö ovat toisiinsa kietoutuneita päättelyn ja vakuuttamisen elementtejä, joissa asioiden esittämisyjärjestys ja korostukset toimivat vakuuttamisen keinoina ja kielikuvat korostuvat analyysin kohteena. (Summa 1996, 62-69 ja Kieli ja sen kieliopit 1998 ja Puro 2006, 131-135.)

Tekstejä kirjoittaessaan sosiaalityöntekijä joutuu pohtimaan valmiin tekstin seurauksia ja suhdetta yleisöön. Käsitän yleisöksi ne, joille sosiaalityöntekijä suuntaa kirjoituksensa. Sosiaalityöntekijän

asiakirjoja lukevat ainakin asiakas, mahdollinen avustaja, sijaishuoltopaikka, asiantuntijat ja tarvittaessa myös tuomioistuin. Sosiaalityöntekijän suuren vaihtuvuuden vuoksi asiakirjoja yhä enemmän lukee myös toinen sosiaalityöntekijä. Lisäksi keskitetyt sijaishuollon yksiköt edellyttävät avohuollon dokumenttien käsittelyä sijaishuollossa. Sosiaalityö ei ole enää pitkäjänteistä samojen asiakkaiden kanssa tehtävää työtä, vaan työntekijät vaihtuvat, josta kuvaava ilmaisu lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakkaalta, jonka sain kuulla Vaasan lastensuojelun päivillä 2011.

”en suostu kutsumaan sinua nimeltä vaan olet numero 28”

Tämän tutkimuksen kohteena ovat sosiaalityöntekijän muotoilemat tekstit, huostaanoton valmisteluvaiheen asiakirjat. Analyysi kohdistuu tiettyyn asiayhteyteen sijaishuollon sosiaalityössä. Diskurssintutkimuksen keskeinen käsite onkin kielenkäytön konteksti, joka on tutkittava ja rajattava (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 29). Tutkimuksen kielen käytön kontekstia, tutkimusongelmaa ja tutkimuksen etenemistä voi kuvata sukan kudonnalla.

Sukan kudonnassa tarvitaan lanka ja viisi sukkapuikkoa, joista neljää tarvitaan pitämään silmukoita yhdessä. Yksi näistä neljästä sukkapuikosta kuvaa käsitteellistä linssiä, joka tässä on konflikti, vasta-argumentti: lapsen henkilökohtainen elämä ja yhteisyyssuhteiden merkitykset. Toinen puikko edustaa täsmällisemmin sijaishuollon sosiaalityön materiaalisia ja ei-materiaalisia ehtoja. Kolmas puikko edustaa tutkimuskysymyksiä ja neljäs lähestymisviitekehystä diskurssianalyysiä, jonka juuret ovat konstruktionistisessa tutkimusotteessa. Sukka tarvitsee valmistuakseen myös langan ja viidennen puikon, joita ilman sukan valmistuminen pysähtyy. Viidettä puikkoa ja lankaa edustaa retorinen analyysi, jonka avulla työ etenee. Viides sukkapuikko kuitenkin liukuu läpi sukan, joka liukuessaan kietoo langan yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Kaiken mentyä kohdalleen tulee valmiista sukasta kauniisti sävytetty, joka näyttää valmiina hyvin suunnitellulta ja tehdyltä. Ohjeet ovat tärkeä osa sukan valmistumista.

Niin sukilla kuin sosiaalityöntekijän teksteillä, ja toivottavasti myös tällä tekstillä, on käyttäjänsä. Sukan kutoja pohtii ja laittaa kutoessaan ajatukset käyttäjään, jotta sukasta tulee käyttäjälle sopiva. Retorisessa diskurssianalyttisessä metodissa huomio on juuri yleisösuhteen tarkastelussa (Jokinen 1999, 47). Myös sosiaalityöntekijä kirjoittaessaan osoittaa sanansa aina jollekin tietylle tai tietyille lukijoille, ja siten tekstissä on aina kuviteltu käyttäjä/lukija/yleisö. Tutkimuksen kohteena olevat sijaishuollon sosiaalityöntekijän tekstit sisältävät siten vuorovaikutteisuuden. Itse kirjoitusprosessi on monivaiheinen. Sosiaalityöntekijän varsinaista kirjoittamista ovat edeltäneet kohtaamiset, neuvottelut ja tutustumiset toisiin teksteihin, joista välittyy merkityksiä sosiaalityöntekijän kirjauksiin. Samoin on sukan kudonnassa: tulee valita sopivat puikot ja puikkoihin sopiva lanka.

Kirjoitusprosessi toimintana on merkitysten tulkintaa, välittämistä ja lukeminen merkitysten välittymistä. Kertoja valitsee sanottavalleen erilaisia ääniä (Eräsaari 1995, 68). Näitä ääniä voi tutkia eri näkökulmista, kuten suhteiden tai moraalin näkökulmasta. Kielellisen tuottamisen muoto retorisesti painottuvassa diskurssianalyysissä kytketään juuri näihin tulkinnan vuorovaikutuksellisiin prosesseihin ja merkityksiä rakentavien käytäntöjen tarkasteluun (Jokinen 1999, 49-50). Tutkimuskysymykseni liittyy sosiaalityöntekijän kertomuksiin teksteihin, joihin nämä vuorovaikutusprosessit osittain kiteytyvät.

Retorinen analyysi on yksi keino, jonka avulla voi tutkimuksellisesti lisätä ymmärrystä siitä, miten kielenkäyttö toimintana on rakentamassa sosiaalista todellisuuttamme (Jokinen 1999, 156). Merkityksen tuottamisen tapoja voidaan tutkia kysymällä: miten tiettyä versiota sosiaalisesta todellisuudesta ”ajetaan”. Metodilla kiinnitetään huomio retorisuuteen. (Jokinen & Juhila 1999, 70.) Etiikan tapaisissa käytännöllisissä tieteissä, joissa valinnat ja kiistat ovat väistämättömiä, on pakko turvautua argumentaatioon (Perelman 1977, 13). Retorisesti painottuva diskurssianalyysi on sopiva menetelmä tutkia tätä ristiriitaista sijaishuollon sosiaalityön paikalliskulttuuria. Sitä, miten sosiaalityöntekijän teksteissä tuotetaan lapsen etuun perustuvaa käytännön todellisuutta sijaishuollossa. Merkitykset retoristen keinojen analysoinnista syntyy vasta osana laajempaa tutkimustehtävää. (Jokinen 1999, 156.)

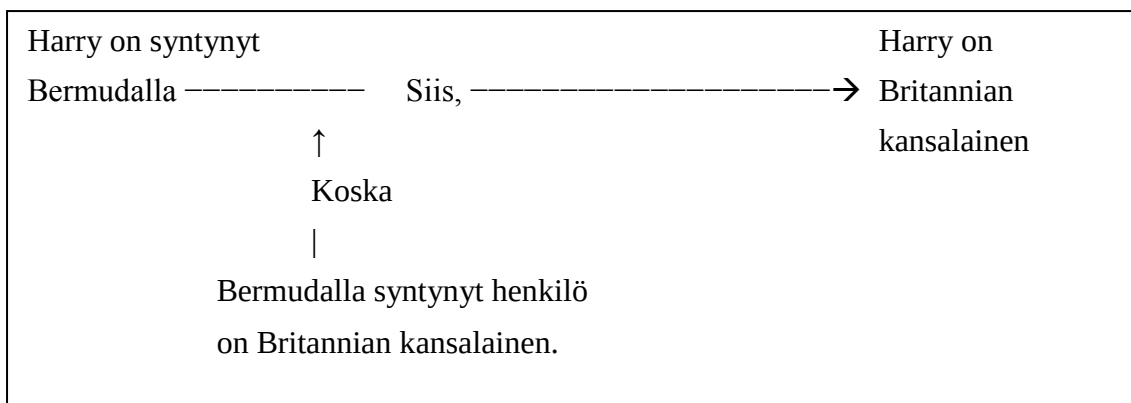
Tulkintoja tehdään sijaishuollon lähtökohdista, joten tulokset ovat sovellettavissa ainakin sosiaalityön sijaishuollon kontekstiin. Tarkoitus ei ollut hankkia laajoja aineistoja, vaan tutkia sijaishuollon tekstejä vähemmän mutta syvällisesti. Tekstit keskustelevat muiden tekstien ja puheiden kanssa, joten tekstit ovat sosiaalista toimintaa ja siten voivat sisältää monia ääniä samanaikaisesti (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 123). Mielenkiinto kohdistuu tutkimuksessani ensin tekstin kokonaisrakenteeseen ja myöhemmin siihen, miten toimijat asemoidaan, ketkä ovat äänessä ja ketkä marginaalissa, kun kyse on yhteydenpitokysymyksistä sijaishuollon dokumenteissa?

4.7 Toulminin argumentaatiomalli

Toulminin argumentaation analyysimallia on mahdollista testata hyvin erilaisissa tutkimuskohteissa. Pääpiirteittäin argumentaatorakenne sisältää kantavat rakenteet ja argumentaation voimakkuutta ja varauksia säätelevät tekijät, joiden läsnäolon tai puutteen avulla voidaan tarkastella dokumentoinnin tavoitteellisuutta, vakuuttavuutta ja luotettavuutta. Argumentaatiomallin avulla voidaan kysyä,

millaisin perustein siirrytään lähtötiedoista johtopäätökseen. (Puro 2006, 135 – 137.) Toulminin mallin siirtymävaiheen vasta-argumentteina tarkennusten tehtävänä on säädellä argumentaation voimakkuutta, eriateista todennäköisyyttä ja mahdollisuutta johtopäätökseen siirtymisessä (Summa 1996, 78-80). Tavoitteellisuuden ja luotettavuuden lisäksi mallin avulla voidaan kysyä, miten argumentoimalla voidaan lisätä luottamusta, parantaa yhteistyötä ja lisätä läpinäkyvyyttä viranomaisen ja asiakkaan välillä sosiaalityössä? Toulminin argumentointimallin avulla kuvaan dokumenttien kokonaisrakennetta.

Retoriikkaa käsittelevissä tutkimuksissa (Puro 2006; Summa 1996 ja Foss & Foss & Trapp 1985) Toulmin on nostettu yhdeksi merkittäväksi uuden retoriikan kehityskulkuun vaikuttaneista filosofeista. Toulminin argumentaation lähestymistapa on selvärajainen ja kuvaileva. Mallin avulla on mahdollista käsitellä sisällöllistä eli substantiaalista argumentaatiota. (Puro 2006, 135.) Esittelen argumentaation rakenneosat vaihe vaiheelta. Alla kuviossa on ensin argumentaatorakenteen perusosat. Argumentaation kantavan rakenteen muodostavat lähtötiedot, vahvistukset ja väitelauseet (Puro 2006, 137).

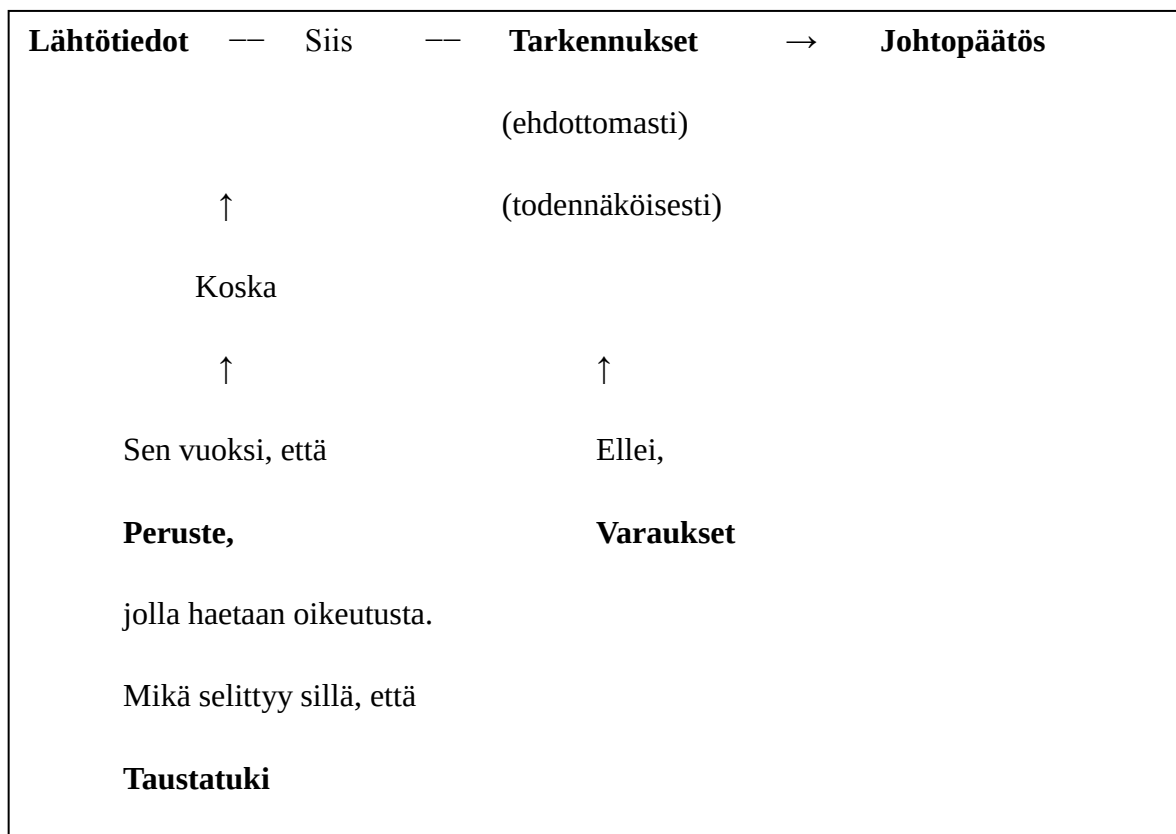

Kuvio 3. Toulminin luonnollisen argumentin perusosat (Summa 1996, 78).

Mallissa (kuvio 3) on ensin esitetty puolustettava näkökulma väite, ”Harry on Britannian kansalainen” ja tueksi on esitetty tapauskohtainen tieto ”Harry on syntynyt Bermudalla”, jonka väitteen esittäjä uskoo vastaanottajan hyväksyvän. Seuraavaksi väitteelle on haettu oikeutus: Bermudalla syntynyt henkilö on Britannian kansalainen. (Väättäinen 2011, 23.)

Toulminin argumentaatiomallissa lähtötiedot ovat kuhunkin aihealueeseen liittyviä tietoja, faktoja, joilla myöhemmin esitettävä johtopäätös on mahdollista perustella. Luonnollisessa argumentoinnissa johtopäätökseen siirtymisessä ei tyydytä pelkästään lähtötietoihin, vaan

siirtymässä on perusteltua aihealueesta riippuen esittää myös tarkennuksia ja erilaisia varauksia ennen johtopäätöksen tekemistä. Pelkistettynä Toulminin luonnollisen argumentin viitekehys (Kuvio 4) rakentuu osista, joihin kuuluvat: lähtötiedot, johtopäätös ja peruste, jotka saavat eri tehtävät argumentaatioissa. Tämän kantavan rakenteen lisäksi rakenteeseen kuuluvat argumentaatiota säätelevät tekijät: varaukset, vastaväitteet, taustatuki ja tarkennukset (Puro 2006, 137). Toiset rakenneosat ovat tekstissä piilevinä ja toiset julkilausuttuina (Summa 1996, 73-81 ja Väättäinen 2011, 23).

Kuvio 4. Toulminin Argumentin anatomia (Summa 1996, 78 ja Puro 2006, 136).

Kuviossa neljä on pelkistetty luonnollisen argumentaation rakenne. Argumentaatorakenteen taustalla olevat piilevät rakenteet on kuviossa neljä nimetty taustatueksi ja perusteeksi. (Puro 2006, 136 – 137 ja Summa 1996, 77-80.) Väättäinen tarkastelee uskontotutkimuksessaan lain, tekojen ja synnin syysuhteen selvittämistä Raamatun tekstijaksoa tutkimalla. Hän on soveltanut Toulminin mallia tavoitteena hahmottaa argumenttien ja niiden funktioiden sisäisiä suhteita ja implisiittisiä tekijöitä. Sovellan tutkimuksessani soveltuvien osien Summan (1996, 73-83) ja Puron (2006, 134-138) esittämää ja Väättäisen (2011) soveltamaa Toulminin argumentin analyysirakennetta ja erityisesti niiden välisiä suhteita erittelevää mallia.

Tarkoituksena on tutkia sosiaalityön materiaalisten ja ei-materiaalisten ehtojen sekä yhteydenpidon suhdetta argumentaatioissa. Toulminin mukaan argumentoinnin käytäntöjä tulisi tutkia empiirisesti todellisten käytäntöjen ja käyttötapojen erityyppisillä sektoreilla. Tutkimuksen pohjalta voidaan osoittaa kullekin alalle ominaisia argumentaation muotoja, koska asian laatua tai tilaa kuvaavien modaalitermien käyttötavat vaihtelevat samalla tavalla kuin ”hyväksi” arvioimisen kriteerit. Käyttötavat riippuvat siitä puhutaanko taideteoksesta, pölynimurista vai lapsen kohtelusta. (Summa 1996, 75 ja Puro 2006, 135.) Argumentaatiota perustellaan eri tavalla eri asiayhteydessä (van Eemeren & Grootendorst & Henkemans 1996, 136 – 137). Summan (1996, 74) mukaan malli tarjoaa analyyttisen työkalun argumentoivan tekstin ja sen yksittäisten väitteiden rakenteen tutkimiseen retoriikasta kiinnostuneelle. Väättäinen (2011, 25) toteaa Toulminin mallin olevan kuvaileva, ei arvottava.

Toulminin argumentaation analyysirakenne sopii sosiaalityöntekijän dokumenttien argumentaation rakenteen kuvaamiseen, koska analyysi erottaa itse esityksen ja perustelut. Toulminin mukaan formaalissa logiikassa joudutaan toteamaan kaikki sisällöllisesti merkitsevät argumentit epäpäteviksi, joten formaali logiikka ei ota huomioon eri aloja koskevia sisällöllisiä käsityksiä argumentoitavassa asiassa. Luonnollisen argumentaation analyysimallin yksi lähtökohta on ollut vallitsevan logiikkakäsityksen kritisointi (Puro 2006, 135). Toulminin argumentaatorakenteen avulla voi tutkia päättelyn pätevyyttä, mikä ei kuitenkaan koske retoriikan suostuttelevuuden ulottuvuutta. (Summa 1996, 74-76 ja Thuren 1995, 44-45.)

4.8 Richardsin ja Perelmanin analyysimallit Toulminin analyysirakenteessa

Sosiaalityöntekijän yhteenvetotekstin rakenteen hahmottamisen jälkeen tavoitteenani oli saada ymmärrys siitä, mitä ja miten kirjoitetaan yhteydenpidosta: miten sosiaalityöntekijä ylipäättään kirjaa huostaanoton valmisteluvaiheessa ja sijaishuoltoon siirtymän vaiheessa lapsen läheisistä? Toulminin luonnollisen argumentin rakennekaavio ei ollut yksin riittävä väline yksittäisten argumenttien tarkasteluun ja argumentaatioon liittyvien siirtymien tarkempaan analysointiin. Tekstin lähempään tarkasteluun soveltuvat Perelmanin ja Richardin analyysimenetelmät. Käytän apuna Perelmanin argumentaatioanalyysia, jonka avulla puoltavia ja vastustavia arvoja on mahdollista analysoida tarkemmin. Tavoitteena on soveltaa Perelmanin analyysimenetelmää siihen, miten sosiaalityöntekijä tuo esiin lapsen suhteita.

Toulminin argumentaatorakenteeseen kuuluvat Summan (1996, 78-81) mukaan edellä esittelemäni tarkennukset ja varaukset. Väättäinen (2011) on nimennyt rakennekaavioon liittyvät tarkennukset (rebuttal, R) vastaväitteeksi. Koska käsittelemäni aihealue sisältää jännitteen, joka muodostuu esittämästäni lapsen oikeuksien ja perhe-elämän suojan arvoriistiriidasta, sovellan nämä Toulminin mallin rakenneosat analyysiin. Konflikti liittyy myös moraalisen järjestykseen, jossa mielenkiinto suuntautuu moraalisten ja eettisten valintojen tarkasteluun. Sosiaalityö sisältää runsaasti näitä konflikteja. (Forsberg 2011, 269-271.) Esittämäni konfliktin nimeän mallin mukaan vasta-argumentiksi. Vasta-argumentit käsittävät varaukset, tarkennukset ja vastaväitteet. Vasta-argumentti kuvaa tätä yhteydenpitoon liittyvää argumentaation jännitteisyyttä. Tulen tekstissä käyttämään sekä vasta-argumentti- että konflikti-termiä, jotka molemmat kuvaavat asiayhteyteen liittyvää jännitettä.

Summan (1996, 80-81) mukaan Toulminin rakenne vasta-argumentteineen auttaa vivahteikkaampaan analyysiin tutkittaessa luonnollisen argumentaation päättelyn keinoja. Mallin avulla voi lisäksi saada selville tosiasioiden, piilevien oletusten, arvostelmien ja legitimointiperiaatteiden vyyhdestä. Peruste yleisenä periaatteena nousee esiin lukijan vasta-argumenttien avulla (Summa 1996, 79 ja Toulmin 1976, 97-99). Mallin ansio on siirtymäsäännöt, joiden avulla voi tuoda näkyväksi sen, miten julkilausutuista lähtökohdista tulee esitetyn johtopäätöksen perusteluja. Argumentin laatu on arvioitavissa tarkoituksenmukaiseksi tai sopimattomaksi omassa asiayhteydessään (Fulkerson 1996, 48). Toulminin malliin liittyvänä osana siirtymät ja vasta-argumentit auttoivat kohdentamaan lukutavan yhteenvedon kokonaisrakenteesta yhteydenpidon näkökulmaan.

Dokumentointia on mahdollista arvioida kriittisesti retorisen analyysin avulla. Tarkastelen aineistosta nousseita lapsen läheissuhteisiin liittyviä argumentaatiotapoja Richardsin (1936) sana-analyysin avulla, joka mahdollistaa yhtenä tavoitteena ollutta kriittistä analyysiä. Richardsin perusajatus jaottelemansa sanaluokituksen pohjalta on se, että ihminen ei viesti varsinaisesti sanoilla, vaan niiden tarkoituksilla ja merkityksillä, joilla luomme yhteisesti jaetun maailman. Sanoilla voidaan tavoitella jotain, ne voivat arvottaa, vaikuttaa, luonnehtia, osoittaa, kontrolloida ja todeta (Puro 2006, 114 – 115). Kysymyksen voi esittää, mitä viestintätilanteessa tapahtuu ja millaisia ongelmia yhteisen käsityksen löytämisessä kohtaamme. (Puro 2006, 112.) Käytän soveltuvien osien Richardsin sana-analyysia vasta-argumenttien tarkempaan analyysiin. Tavoitteena on nostaa esiin, mitä lapsen läheissuhteisiin liittyvät kirjaukset merkitsevät ja millaisista osatekijöistä yhteenvedon vakuuttavuuden tulisi koostua? Milloin argumentaatio on sosiaalityössä yhteisyyssuhteiden osalta pätevää ja riittävää?

Tutkimuspaikka sisältää konfliktin siitäkin huolimatta, että vasta-argumentteja ei nosteta esiin. Tätä konfliktitilaa on mahdollista tulkita yhteenvedoista myös Perelmanin retoriikkaan liittyvin käsittein. Perelman näkee Toulminin tavoin arvoihin liittyvän argumentaation väitteiden, vastaväitteiden ja niiden perustelemisen välittämänä. Yhteisymmärrys syntyy väitteiden ja vastaväitteiden kautta muun muassa siitä, miten puoltavia ja vastustavia kantoja perustellaan. (Summa 1996, 63-67.) Kysymys mahdollisuudesta arvioida järjellisesti arvopäätelmien hyvyttä tai huonoutta, johdatti Perelmanin tutkimaan argumentaatiota (Summa 1996, 63). Argumentointia analysoidessa voidaan tutkia muun muassa rinnastuksia, maksiimeja ja analogioita.

Esitän lyhyesti tähän tutkimukseen soveltamani käsitteet. Yksi Perelmanin retoriikan peruskäsitteistä on dialektiikka, jonka avulla haetaan hyväksyntää kiistanalaisille väitteille. Dialektiikka on alun perin Aristoteleen käsitteitä erotuksena analyttisestä päättelystä. Lyhyesti sanottuna dialektiikka eroaa analyttisestä päättelystä siinä, että dialektiset päätelmät koostuvat perusteluista eli argumenteista ja analyttiset päätelmät perustuvat totuuteen, joka on ihmisen mielipiteestä riippumaton. Dialektisessa argumentaatiossa johtopäätöksen perusteluksi riittää tietyn kiistanalaisen väitteen hyväksyminen tai hylkääminen (Perelman 1977, 11).

Perelmanin argumentaatioteoria käsittää myös dissosiatiiviset ja assosiatiiviset tekniikat. Dissosiatiiviset tekniikat toimivat assosiatiivisen tekniikan vastavoimana (Puro 2005, 134). Dissosiatiivinen tekniikka pilkkoo ja jaottelee ja käyttää hyväksi sitä, että ilmiö on hyväksyttävämpi pienemmissä osissa kuin kokonaisuutena (Puro 2005, 134). Assosiatiivinen tekniikka perustuu uhkakuvien ja yhteisten sääntöjen varaan, joita vahvistetaan esimerkeillä, kuvailulla ja analogialla (Puro 2005, 133-134). Vertailu liittyy kvasiloogiseen argumentaatioon ja on todellisuutta tyypistävä argumentaatiota (Perelman 1977, 73- 92). Perelmanin käsitteisiin liittyvät myös peräkkäisyys- ja rinnakkaisuussiteet. Rinnastuksilla tarkoitetaan keskenään samankaltaisten asioiden vertailua. Rinnakkaisuussiteet argumentaatiossa ilmentävät henkilöä toiminnassa ja siitä seuraavaa käsitystä henkilöstä (Perelman 1977, 102-103). Perelmanin (1977, 93-94) mukaan syy – seuraussuhteen argumentaatio jäsentää todellisuutta peräkkäisyysitein. Maksiimit tutkimassani argumentointikontekstissa voivat ilmentää laatua, määrää, järjestystä tai tietyn asian läsnäoloa argumentaatiossa. Järjestys tutkimuksessani ilmentää yksilön ja perhe-elämän oikeuksiin liittyvää hierarkkista järjestystä.

Uudessa retoriikassa korostuu myös yleisön merkitys argumentaatiossa. Vastausta yleisösuhteen argumentaatiosta voi hakea Perelmanin retoriikasta, jossa lähtöasetelmana on arvopäätelmien rationaalisuuden ongelma. Perelmanin, samoin kuin Toulminin, retoriikan lähtökohtana on se, että

yhteisymmärrys arvoista syntyy väitteiden ja vastaväitteiden kautta muun muassa siitä, miten puoltavia ja vastustavia kantoja perustellaan vakuuttavasti ja millaisista osatekijöistä argumentaation vakuuttavuus tai vaikuttavuus koostuu. Myös esittämisjärjestys ja korostukset voivat toimia vaikuttavuuden keinoina. Perelmanin argumentaation keskeisin teema on kuitenkin yleisön merkityksen korostaminen. (Summa 1996, 63-67.) Yhteisyys on Perelmanin retoriikassa avainsana (Puro 2006, 131)

Perelman määrittelee yleisösuhteen siksi joukoksi, johon argumentaatiossa halutaan vaikuttaa. (Summa 1996, 67.) Yleisö vaihtelee sen mukaan, mikä on argumentaation aihe. Argumentoinnissa keinot sovitetaan keskustelukohteen ja sen luonteen mukaan (Perelman 1977, 20). Tutkimukseni kohteena olevissa sosiaalityöntekijän teksteissä korostuu myös yleisösuhte, joten sovellan Perelmanin yleisösuhteen käsitettä analyysissä. Perelman nimittää yleisösuhteen universaaliksi ja erityisyleisöksi tai asiantuntijayleisöksi. Universaali yleisö on määrittelemätön, kuka tahansa kuulija, jolloin argumentaatiossa vedotaan yleispätevään perusteeseen, jolle on ennalta annettu paikallinen sisältö. (Summa 1996, 67-69, Perelman 16-27.) Argumentaatiolla voidaan pyrkiä suostuttelemaan tai vakuuttamaan. Erityisyleisölle suunnatussa argumentaatiossa tähdätään suostutteluun, kun taas universaalille yleisölle kohdistettu argumentaatio suuntaa vakuuttamiseen (Perelman 1977, 9-25 ja Summa 1996, 67).

Universaalin yleisön käsite on argumentoijan tiivistelmä yleisesti hyväksyttävistä argumentaation perusteista. Sille ei ole yhtä yleispätevää määritelmää, vaan universaalille yleisölle tulee antaa paikallinen sisältö. Kukin argumentoija siis määrittelee itse universaalileisönsä. (Summa 1996, 68.) Ero asiantuntijayleisölle suunnatussa ja universaalille yleisölle suunnatussa argumentaatiossa on puhujan pyrkimyksissä: tavoitellaanko argumentaatiossa vain joidenkin (asiantuntijayleisö) hyväksyntää vai kaikkien (universaali yleisö) hyväksyntää (Perelman 1977, 24-25). Universaali yleisö käsitteenä on tiivistelmä siitä, mihin voi tai ei voi vedota, jos halutaan perustella arvoväittämiä. Se on eräänlainen kulttuuri-, aika- ja paikkasidonnainen standardi. (Summa 1996, 68.)

5 YHTEYDENPITO SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ARGUMENTAATIOSSA

5.1 Sosiaalityöntekijän yhteenvedon argumentaatiomalli

Tavoitteena on tässä vaiheessa kuvata sosiaalityöntekijän huostaanoton valmistelua varten tekemäänsä yhteenvedon rakennetta eli sitä, miten sosiaalityöntekijä on rakentanut huostaanottopäätöstä varten kuvauksen asiakkaan tilanteesta. Yhteenvedon kokonaisrakenteen kuvaamiseen soveltuu Toulminin argumentaatorakenteen perusosat. Sosiaalityöntekijän yhteenvedo sisälsi pääpiirteittäin lapsen lastensuojelun historian ja huostaanottoa edeltävät tukitoimet.

Yhteenvedossa on arvioitu huostaanoton valmistelua edeltäneitä avohuollon tukitoimenpiteitä, verkostotyötä ja kuvattu suoraan tai epäsuorasti lapsen läheisiä, vuorovaikutussuhteita läheisiin, lapsen käyttäytymistä ja toimintaa, sekä arvotettu vanhempien toimintaa. Nämä kaikki vaikuttavat myöhemmin sijoituksen aikana lapsen ja tämän läheisten yhteydenpitoratkaisuihin.

Sosiaalityöntekijä tekee yhteenvedon huostaanottopäätöksen tueksi. Kuvaan ensin vaiheittain sosiaalityöntekijän yhteenvedossa esittämiä väitteitä, tietoja ja kuvauksia sekä niiden roolia argumentaatioissa yhteydenpidon näkökulmasta. Sosiaalityöntekijän argumentaation prosessi alkaa ongelman muodostamisella, joka ilmaistaan puolustettavalla väitteellä. Sosiaalityöntekijän yhteenvedossa on erilaisin tavoin kuvattu huolenpidon puutetta sekä lapsen kasvun ja kehityksen vaarantumista, jotka toimivat argumentaation lähtötietoina. Sosiaalityöntekijä on esittänyt lähtötietoina vanhempien ja lasten toiminnan kuvauksia ja valmiuksia, jotka toimivat siirtymänä johtopäätökseen. Näitä lähtötietoja saattoivat olla lapsen ja perheen olosuhteiden, nykytilan ja tilanteen kehittymiseen liittyvät seikkaperäiset kuvaukset.

Aineistoni yksittäiset yhteenvedot vaihtelivat sisällöllisesti huomattavan paljon. Jotkut yhteenvedot sisälsivät kaikki edellä luetteleman asiat. Yhteenvedo alkoi pääsääntöisesti lapsen perheen kuvauksella.

T6 ”Miina on perheensä kuudesta lapsesta kolmanneksi vanhin. Huoltajia ovat isä Matti Mattila ja Liina Mattila. Matti Mattilan 2003 syntynyt poika on muuttanut asumaan oman äitinsä luokse. Perhe on asunut Lahdessa huhtikuuhun 2009 saakka.”

Oli myös yhteenvedoja, jotka oli aloitettu suoraan lapsen tilanteen erittelyllä tai lastensuojeluilmoitusten seikkaperäisillä kuvauksilla.

T1 ”Piiasta tuli ensimmäinen lastensuojeluilmoitus helmikuussa 2010, jonka teki koulupsykologi. Ilmoituksen mukaan Piia on ollut viikkoja poissa koulusta. Seuraava lastensuojeluilmoitus tuli

koulusta huhtikuussa 2010. Heinäkuussa 2010 tuli lastensuojeluilmoitus poliisilta. Ilmoituksen mukaan Piia on tavattu päihtyneenä ja toimitettu säilöön. Sittemmin lastensuojeluilmoituksia on tullut kaikkiaan 12.”

Lähtötiedot saavat yhteenvedossa paljon tilaa. Lähtötietoina olivat lastensuojeluilmoitusten lisäksi tyypillisesti vanhempien ja lapsen toiminta ja käyttäytyminen. Nämä tiedot sosiaalityöntekijä totesi saaneensa muun muassa eri viranomaisilta tai asiakkaan tapaamisen yhteydessä. Soaalityöntekijä toi julki dokumenteissaan lähtötietoihin liittyvät faktat. Sosiaalityöntekijän on tärkeä nostaa yhteenvedossa esiin näkyvästi lähtötiedot ja myös tiedon lähde, jotta asianosaisen on mahdollista arvioida tietoa. Alla on aineistosta esimerkkejä siitä, mistä sosiaalityöntekijä on saanut lapsen kasvun ja kehityksen vaarantumista kuvaavat lähtötiedot kirjoittamaansa yhteenvedoon.

”Ensimmäinen lastensuojeluilmoitus on tullut poliisilta 3.10.2009, ilmoituksen mukaan...”.

”Isä oli yhteydessä sosiaalityöntekijään 13.9.10 ja teki lastensuojeluilmoituksen. Isä kertoi, että...”.

”Perhetyöntekijä kertoi, että...”.

”Kallen (lapsi) mukaan oli keskusteltu kotona...”

”Päihdepoliklinikalta tehtiin lastensuojeluilmoitus...”

”Kotikäynnillä äiti kertoi...”

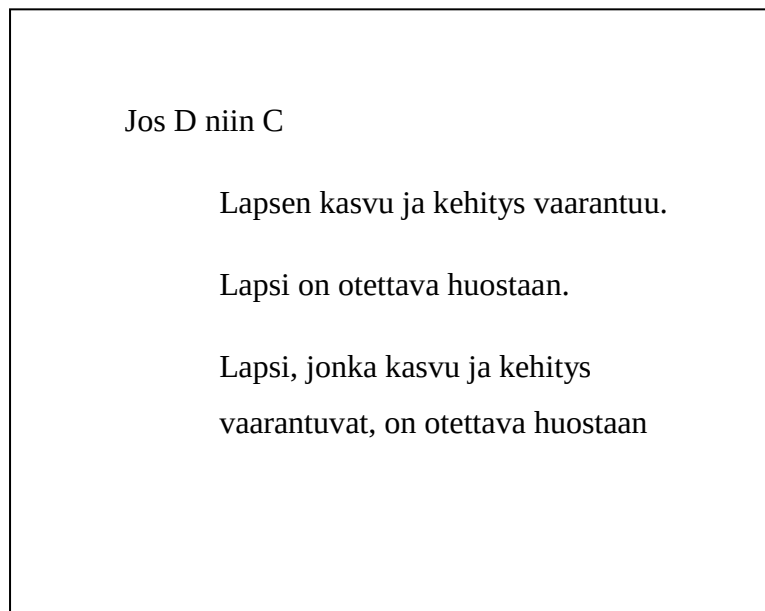
Pääsääntöisesti lähtötiedot oli yhteenvedoissa kirjattu hyvin näkyvästi ja niin, että tiedon lähde oli myös luettavissa. Sosiaalityöntekijä on voinut saada lähtötiedot muun muassa lapselta, vanhemmilta, lastensuojeluilmoituksista, eri yhteistyötahoilta tai viranomaisilta ja muilta tahoilta pyytämistään lausunnoista. Kääriäisen (2003) tutkimus osoittaa sosiaalityöntekijän dokumenttien olevan moniäänisiä, jolla hän tarkoittaa kirjoittamisen tapaa, jossa tapahtumiin osallistuville annetaan tekstissä oma ääni. Tekstit kannattelevat mukana eri osapuolien puheenvuoroja. Kääriäisen (emt.) tutkimissa dokumentissa puhujiksi oli kirjoitettu asiakkaat, lähiyhteisö, muut viranomaiset sekä sosiaalityöntekijä. Tosin aineistossani oli myös esimerkkejä yhteenvedoista, joissa tiedon lähde tai asian ratkaisija jäi epäselväksi.

T7 ”Tehtiin selväksi, että kotiutusharjoittelun epäonnistuttua Marja palaa laitokseen. Kotiutusharjoittelun pituudeksi sovittiin 3 viikkoa.”

Otteesta voi päätellä, että kotiutusharjoittelua on arvioitu, mutta epäselväksi jää, kuka on kotiutusharjoitteluun liittyvän asian ratkaissut. Sekin jää epäselväksi, onko ratkaisu tehty yhteistyössä. Täsmällisessä ilmaisussa on mahdollista esittää asia kertomalla, ketkä tosiasiallisesti

ovat esitetyn sopimuksen takana vai onko viranomainen tehnyt päätöksen tai suostutellut toimenpiteeseen. Asiakirjan lukijan, asianosaisen tai avustajan kannalta saattaa olla merkitystä sillä, miten ja kenen toimesta ratkaisu on syntynyt, koska yksilöidyistä lähtötiedoista tulee lopulta sosiaalityöntekijän yhteenvedossa esitetyn toimenpiteen, ”huostaanoton”, perustelu. Myöhemmin voi tulla kiistaa siitä, onko asia sovittu yhteisymmärryksessä tai kysymys siitä, kuka on ratkaisun tehnyt.

Argumentaatiosta on mahdollista tulkita, onko argumentoija esittänyt riittävästi lähtötietoja ja toiminut säädösten tai muiden ohjeiden mukaisesti. Se, onko kirjoittaja noudattanut ohjeita ja säädöksiä vai hylännyt ne, on normatiivista tekstin tulkintaa. Alla kuviossa 5 on pelkistettynä luonnollisen kielen argumentaatiokaavio yhteenvedosta, jossa sosiaalityöntekijä esittää lähtötiedot ja siirtyy johtopäätökseen, lapsen huostaanottoon.

Kuvio 5. Sosiaalityöntekijän yhteenvedon pelkistetty argumentaatiomalli

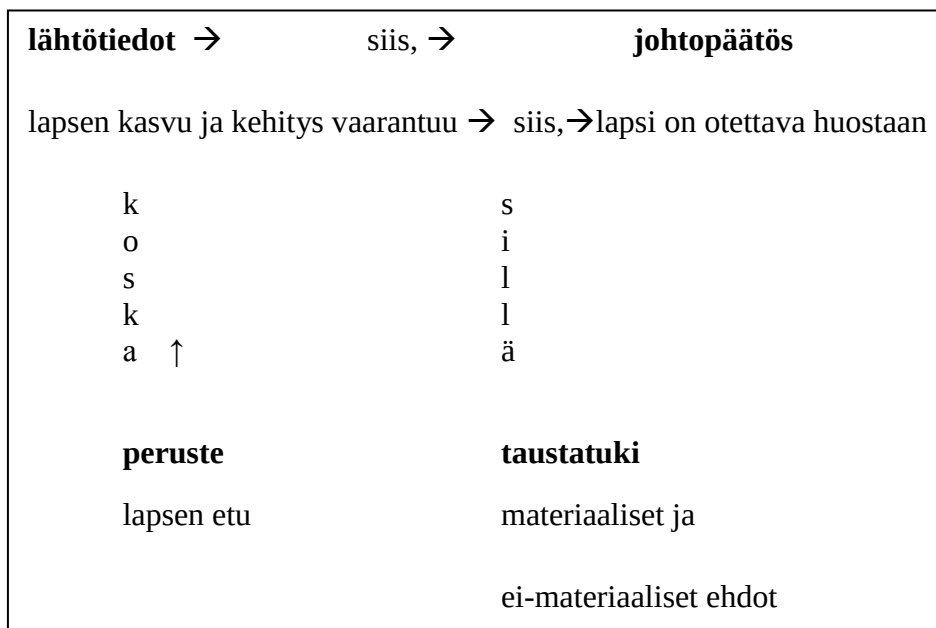
Kuviossa viisi on esitetty yhteenvedon argumentaation perusrakenne, johon kuuluu esitetty väite ja väitettä tukevat tiedot. Vaikka malli on kuvaileva, voidaan silti kysyä, onko lähtötietoina yllä esitetyt faktat riittävä askelma siirryttäessä johtopäätökseen. Käytännön työhön tarvitaan ohjeita, mutta ohjeista huolimatta sosiaalityöntekijän tekstien tulkinta voi kertoa muustakin kuin siitä, onko jokin teksti muotoiltu prosessin tai ohjeiden mukaisesti vai ei.

Argumentaation rakenteeseen sisältyy myös peruste, joka toimii johtopäätöksen oikeuttajana. Peruste on niitä yleisiä periaatteita, jotka nousevat esiin lukijan tulkinnan avulla. (Summa 1996, 79

ja Toulmin 1976, 97-99). Perusteella haetaan oikeutusta lähtötietojen ja johtopäätöksen suhteelle (Väättäinen 2011, 23). Perusteen tulee olla uskottava. Sosiaalityöntekijän johtopäätöksen perusteena selvityksessä on lapsen etu, joka pääsääntöisesti ei tule julkilausuttuna esiin yhteenvedossa.

Argumentaatioissa ei yleensä nosteta näkyvästi esille yleisesti hyväksyttyjä arvoja, vaan lukijalta odotetaan päättelyä taustalla olevista arvorakenteista. Summan (1996, 79) mukaan peruste on argumentaation piilevä osa. Peruste määrittää oleellisesti argumentaation pätevyyttä. Se on argumentaation osatekijä, joka eksplisiittisesti ilmaisee, että siirtymä lähtötiedoista johtopäätökseen on oikeutettu. (Väättäinen 2011, 25.) Sosiaalityöntekijän argumentaatioissa olennainen lähtökohta on lapsen edun perusteella toimiminen. Siitä huolimatta argumentaatioon kaivataan muita osatekijöitä.

Sosiaalityöntekijän yhteenvedoissa taustatukena ovat muun muassa lapsen tarpeet, lapsen normaaliin kasvuun ja kehitykseen liittyvät muut tekijät ja moraalinen huolenpitovelvollisuus. Taustatuki ei tule esiin julkilausutusti sosiaalityöntekijän yhteenvedoissa. Lapsen etu määrittyy taustatukien, sosiaalityön ei-materiaalisten ja materiaalisten ehtojen avulla. Sosiaalityöntekijä ei selvityksissään viittaa pääsääntöisesti suoraan lapsen oikeuksiin tai muihin ei-materiaalisiin ja materiaalisiin ehtoihin, vaan eri tavoin kuvatut lähtötiedot viittaavat välillisesti näihin ehtoihin. Nämä materiaaliset ja ei-materiaaliset ehdot antavat oikeutuksen sosiaalityöntekijän toiminnalle. Alla (kuvio 6) on kuvaus sosiaalityöntekijän argumentaation rakenteesta.

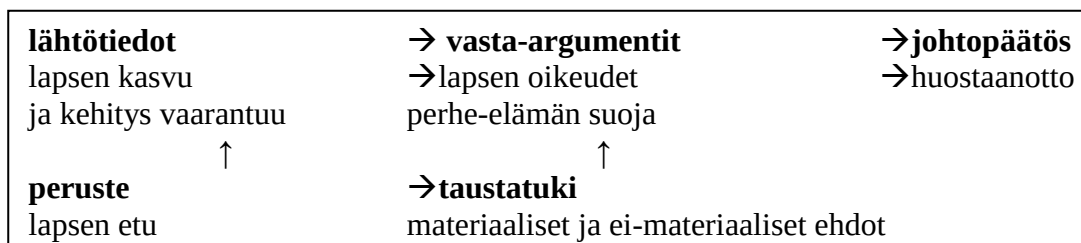

Kuvio 6. Sosiaalityöntekijän yhteenvedon kantava rakenne

Koska yhteenvedo on osa huostaanoton valmistelua, on se samalla kirjoitettu perusteluksi huostaanotolle. Yhteenvedossa käsitellään jo ennalta ratkaistua väitettä, johtopäätöstä ” lapsi on otettava huostaan”. Olen rakentanut kuvauksen tässä vaiheessa niin, että olen nostanut esiin sosiaalityöntekijän huostaanottoväitteen ja esittänyt puolustettavalle väitteelle sitä perustelevia lähtötietoja. Lähtötieto toimii sosiaalityöntekijän selvityksissä yhtenä siirtymäsääntönä, joka legitimoi siirtymisen johtopäätökseen. Lähtötietona ovat yhteenvedoon kirjatut erilaiset huostaanottoon vaikuttavat konkreettiset tekijät. Jotta lapsen kasvun ja kehityksen vaarantuminen voidaan estää, on lapsi otettava huostaan. Huostaanotto saa oikeutuksensa myös perusteesta *lapsen etu*, joka legitimoi siirtymään johtopäätökseen. Kuviossa 5 lähtötiedot oletetaan säännöksi ilman poikkeusta. Kun taas kuviossa 6 lähtötiedon siirtymää täydentää peruste ja taustatuet.

Kyseisessä paikassa, jossa lapsen huostaanottoa perustellaan, on taustatukena *lapsen oikeudet* ja toisaalta myös sosiaalityöhön liittyvät muut materiaaliset ja ei-materiaaliset ehdot. Yhteenvedossa, jossa lapsen huostaanottoa perustellaan, on taustatukena myös *perhe-elämän suoja*. Lapsen oikeudet ja perhe-elämän suoja sisältävät jännitteen. Käytän tätä konfliktia metodina, jonka tarkoitus on helpottaa yhteydenpitoon liittyvän argumentaation analyysia. Vastaava metodinen keino oli aikaisemmin esittämäni Douglassin ”pyhä” ja ”lika -” ja Jallinojan (2009, 13) ”vieras” ja ”yhteisyys” -erottelu. Kääriäinen (2005, 164-165) puhuu ristiriidoista, erimielisyyksistä ja hyökkäyksistä.

Sovitin argumentaatorakenteen osat sosiaalityöntekijän yhteenvedoon niin, että tulkitsin konfliktin lapsen oikeuksiin ja perhe-elämän suojaan liittyvät kirjaukset toistensa vasta-argumenteiksi. Esitin kysymyksen, onko sosiaalityöntekijä yhteenvedossaan kirjannut näitä vasta-argumentteja? Muut kuin yhteydenpitoon liittyvät argumentit jätin tarkastelun ulkopuolelle. Alla (kuvio 7) on pelkistettynä sosiaalityöntekijän argumentaation rakenne huostaanoton valmisteluvaiheessa.

Kuvio 7. Sosiaalityöntekijän yhteenvedon substantiaallinen argumentaatiomalli

Huostaanoton argumentaatiossa yhteydenpidon näkökulmasta on kiinnostavaa se, minkä tilan lapsen henkilökohtainen elämä ja läheissuhteet saavat kirjauksissa. Nouseeko toinen vasta-argumentti toisen ylitse? Miten läheissuhteet nostetaan esiin huostaanottovaiheessa? Seuraavaksi käsittelen yhteydenpidon asemaa yhteenvedossa ja kuvaan argumentaation kulkua, argumenttien sisäisiä suhteita ja niiden merkitystä laajemmin.

Erottelin sosiaalityöntekijän tekemän yhteenvedodokumentin argumentaatiotavat *kadonneet, ohitetut ja kohdatut* läheiset -argumentaatioksi, jota analysoin seuraavaksi. Aineistoni sosiaalityöntekijän yhteenvedoissa ei ollut havaittavissa selkeää muodollista järjestystä eikä ylipäättään yhtenäistä rakennetta. Yhteenvedoissa lastensuojeluilmoitukset saattoivat rytmittää argumentaation etenemistä. Osassa yhteenvedoista suunnitellut tukitoimet ja lastensuojeluilmoitukset rytmittivät toisiaan. Sosiaalityöntekijä kuvasi ilmoituksen ja heti sen perään esitti tukitoimet ja niiden sopimattomuuden ja kuvasi tukitoimien päättymisen syitä. Joissakin yhteenvedoissa tukitoimet toimivat kuvauksen vahvana rakenteena. Perheen tilanteen kuvauksiin liittyvät asiantuntijoiden antamat lausumat ja arvioinnit olivat tyypillisiä johtopäätöstä vahvistavia faktoja kaikille yhteenvedoille, toisaalta ovat osa dokumenttia, jolla päätelmä vahvistetaan.

Johtopäätökseen siirtymää on mahdollista monipuolistaa ja tehdä päättelyä avoimemmaksi vasta-argumenttien avulla. Vasta-argumentteja on mahdollista nostaa esiin argumentaatiossa vaikuttamatta lopulliseen johtopäätökseen, eli siihen, että huostaanotto on välttämätön lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Vasta-argumentit sosiaalityöntekijän argumentaatiossa ovat askel dokumentoinnin avoimuuteen. Analyysin jälkeen on mahdollista ottaa kantaa siihen, mitä olisi hyvä olla näkyvissä ja käsiteltynä, jotta sosiaalityön prosessi toimisi oikeudenmukaisesti, vaikuttavasti ja lopulta lapsen edun mukaisesti myös huostaanoton valmistelussa ja sen jälkeen yhteydenpitoon ja yhteisyyssuhteisiin liittyvissä kysymyksissä. Perusteluiden näkyvyydellä ja monipuolisella argumentaatiolla on merkitystä myös mahdolliseen oikeusprosessiin.

Käsittelen seuraavassa tarkemmin yhteydenpidon argumentaatiota: miten yhteydenpitokysymys vasta-argumentteineen tulee esiin sosiaalityöntekijän argumentaatiossa? Esittämäni argumentaatorakenteen osat auttavat pysähtymään sosiaalityöntekijän tekstin siirtymäkohtiin siirryttäessä lähtötiedoista johtopäätökseen. Se, miten sosiaalityöntekijä on yhteydenpitoon liittyviä vasta-argumentteja, tarkennuksia, varauksia tai vastaväitteitä käyttänyt, poikkeaa eri argumentaatiotavoissa.

5.2 Kadonneet läheiset

Yhteistä kaikille sosiaalityöntekijän yhteenvedoille oli se, että lähtötietoa (lapsen kasvun ja kehityksen vaarantuminen) kuvattiin yhteenvedoissa konkreettisesti ja monesti hyvin tarkasti täsmentämällä tapahtumia muualta pyydytyillä erilaisilla selvityksillä. Faktoina saattoivat esiintyä hyvinkin seikkaperäiset kuvaukset lapsen tilanteesta ja vanhemman toiminnasta.

T8 ”...lausunnosta ilmenee *Matin* viettäneen kotona aikaa ilman aikuisten läsnäoloa...”

Lauseessa viitataan lapsen liian suureen vastuun kantamiseen. Huoli saattoi liittyä myös vanhemman päihteiden käyttöön, jota vahvistettiin määrällisesti. Katkaisuhoidon runsas määrä kuvaa päihdeongelman laatua ja samalla viittaa vanhemman ilmeiseen kyvyttömyyteen huolehtia lapsesta.

T1 ”*On ollut 16 kertaa katkaisuhoidossa...*”

Lähtötietona käytetään katkaisuhuhoitoa. Vetoaminen katkaisuhoidon määrään viittaa lasta uhkaavaan ongelmaan ja riskiin. Määrään viittaamalla vahvistetaan ongelman vakavuutta suhteessa vanhemmuuteen. Argumentaatio sisältää myös viittauksen moraaliseen vanhempana toimimisen sääntöön. Samalla se nostaa esiin vasta-argumentin olemassaolon, joka sisältää kysymyksen hyväksyttävistä ja riittävästä vanhemmuudesta. Taustatukena on alkoholin runsaan käytön ja vanhemmuuden yhteensovittamisen ongelma. Kadonneet läheiset -yhteenvedossa korostui tyypillisesti argumentaation rakentuminen pelkästään negatiivisten kuvausten varaan. Vanhemmuus nousee esiin yksipuolisesti uhkana lapselle, mitä vahvistetaan todisteilla. Pelkästään uhkakuvan varaan perustuvaa argumentaatiota voi nimittää assosiatiiviseksi argumentaatioksi, jossa erilaisin esimerkein pyritään suostuttelemaan lukija johtopäätökseen. Argumentaatio on näennäisesti vakuuttavaa.

Johtopäätökseen siirtymistä voitiin vahvistaa myös asiantuntijalausunnoilla, mikä myös oli tyypillistä yhteenvedoissa.

T5 ”*Lääkäri oli ollut erittäin huolissaan Liisan perheoloista*”.

Lähtötietoa lapsen kasvun ja kehityksen vaarantumisesta vahvistettiin erilaisilla todisteilla kuten asiantuntijuuteen ja auktoriteettiin vetoamalla. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa lapsen käyttäytymistä, tilannetta ja olosuhteita kuvattiin pääasiallisesti terveydenhuollon, päivähoidon, koulun tai muiden asiantuntijoiden äänillä. Puhujiksi teksteissä oli kirjoitettu vanhempi, sosiaalityöntekijä ja muut viranomaiset. Vaikka aineiston tekstit olivat toisaalta moniäänisiä, nousi

kuitenkin kadonneet läheiset -argumentaatiossa lähtötiedot esiin puutteellisesti. Moniäänisyys painottui vanhempiin ja viranomaisiin. Yhteenvedoissa kuvattiin myös ilmoituksen jälkeisiä interventioita, joita oli tehty tai yritetty tehdä. Argumentaatiossa tyypillisesti korostuivat vanhempien vakuuttelut, puolustelut ja toistuvasti tulleiden lastensuojeluilmoitusten vähättelyt sekä vanhempien hoidon ja avun tarpeen kiellot. Alla on esimerkkejä puolusteleavasta argumentaatiosta.

T5 ...sosiaalityöntekijät ehdottivat tapaamista sosiaalitoimistossa, mutta äiti ei suostunut, joten ilmoituksen selvittely päättyi.

T3 ...kiisti lastensuojeluilmoituksen todenperäisyyden...

T1 ...äiti ilmoitti, että ei voi ottaa vastaan perhetyötä...

Korostunut puolustelu argumentaatiossa asettaa asiakkaan altavastajan asemaan ja aito kohtaaminen katoaa. Huostaanottoväitteen uskottavuutta vahvistetaan esimerkein ja erilaisilla kielteisillä tapahtumakuvauksilla. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa huostaanottoon liittyvät lähtötiedot muodostuvat yksipuolisista negatiivisten tapahtumien kuvauksista. Vakuuttamista voidaan vahvistaa analogian avulla, jossa toisiinsa rinnastettavia lähtötietoja käytetään suostutteluna johtopäätöksen vetämiseen, samalla kadotetaan jännitteisyys. Argumentaatiossa ei huomioida kyseiseen asiayhteyteen väistämättä liittyviä vasta-argumentteja. Konfliktin kadottava argumentaatio houkuttelee lukijaa esittämään vastaväitteitä. Sosiaalityöntekijä kadottaa systemaattisen arvion lapsen ja vanhemman tilanteesta.

Kadonneet läheiset -argumentaatiossa ei nostettu esiin yhteydenpidon näkökulmasta ydinperheen lisäksi muita läheisiä. Sisaruksetkin jäivät ainoastaan maininnan tasolle. Lapsen muut läheiset olivat kadonneet, joka näkyi siinä, että lapsen läheissuhteita ei käsitelty ydinperhettä laajemmin.

T2 ”Matti on äitinsä Kaisan ja isänsä Kallen avoliitossa syntynyt lapsi. Kallella ei ole muita lapsia. Äiti on ammatiltaan ... ja isä on ammatiltaan...”

Lapsen lähtöperhettä, kodin piiriin kuuluvia läheisiä ja vanhempien sosiaalista asemaa voitiin kuvata hyvinkin tarkasti. Kadonneet läheiset -argumentaatio sulki kuitenkin ulos läheis- ja perhesuhteet laajasti ymmärrettynä pysyen Yesilovan (2009) määrittelemässä ydinperheessä. Samalla perhe nostettiin esiin sen toiminnallisesta näkökulmasta, jossa vanhempien ensisijainen tehtävä on lapsensa hoitaminen. Kuvauksessa olivat läsnä ainoastaan lapsen huolenpidosta välittömästi vastuussa olevat.

Argumentaatiosta olivat kadonneet perhesuhteisiin liitetty psykologisen ja sosiaalisen vanhemmuuden merkitys ja vanhemmuuteen liitetty tunneulottuvuus. Yhteisö ja läheiset olivat kadonneet myös siinä mielessä, miten vanhempien ja lasten välistä suhdetta kuvattiin. Kadonneet läheiset -argumentaatio sulki pois perheyhteisön myönteiset merkitykset kuvaten vanhempien ja lapsen tilannetta kadottamalla lapsen ja vanhemman välisen suhteen myönteiset puolet. Dokumenteissa oli suljettu pois kaikki lapsen ja vanhemman välillä mahdollisesti toimivat osa-alueet. Ilmaisutavaltaan kadonneet läheiset -argumentaatio oli negatiivista ja leimaavaa ongelmakieltä, joka sulki pois asiakkaan voimavarat ja vahvuudet, jossa Seikkulan (1991, 87) mukaan on vaarana itseään toteuttava ennuste. Läheiset eivät näy osana lapsen suhteita ja siksi on vaarana, että läheiset jäävät myös myöhemmin lapsen arjessa ulkopuolisiksi tai lapselle tuntemattomiksi, kadonneiksi läheisiksi.

Yhteenvedoissa oli esillä lapsen läheisistä joko toinen vanhempi tai molemmat lähivanhemmat. Vanhempi, jonka luona lapsi ei asunut, saattoi kadonneet läheiset -argumentaatiossa tulla esiin vasta siinä kohtaa, kun päätöksestä lähetettiin tietoa vanhemmalle.

”T9...isälle oli mennyt tieto kiireellisestä sijoituksesta. Äidin mukaan isä oli soittanut hänelle hermostuneena.”

Lapsen tilanne on saattanut jatkua pitkään huolestuttavana, eikä toinen vanhempi näyttäydä dokumenteissa. Yllä oleva aineiston katkelma kertoo, miten toinen vanhempi nousi esiin yhteenvedossa yllättäen sijoitustoimenpiteen yhteydessä. Tutkin tarkemmin näitä asiakirjoja. Toinen vanhempi tuli näkyviin asiakirjoissa vasta huostaanoton valmistelun kuulemisvaiheessa. Huostaanoton valmisteluprosessissa lapsen tilanne voi tulla toiselle vanhemmalle yllättäen. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa oli kadonnut vanhempi, jonka luona lapsi ei asunut. Sosiaalityöntekijä ei nostanut lähtötietoihin väistämättä kuuluvia perhesuhteita laajasti.

Silloin kun argumentaatiossa käytetään valikointia ja typistämistä lähtötiedoissa siirtymässä johtopäätökseen, voidaan argumentaatiota kutsua määrän maksiimiksi. Argumentoija sisällyttää tekstiinsä vain rajoitetun määrän informaatiota. Argumentaation luotettavuuden ja uskottavuuden kriteeri on väitteiden todistaminen oikeiksi. (Leiwo & Pietikäinen 1996, 91.) Kadonneet läheiset -argumentaatio pysyi lähtötiedoissa ja vakuutti huostaanoton uskottavuuden esiin nostamista. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa korostui sosiaalityöntekijän pyrkimys todistaa johtopäätös oikeaksi pitäytymällä pelkästään negatiivisissa lähtötiedoissa. Argumentaatioon liittyi vasta-argumenttien kadottaminen ja korostuu väitteiden ja tapahtumien oikeaksi todistaminen. Argumentaatiotapa muistuttaa syyllinen syytön -asetelmaa.

Kääriäisen (2005, 165) mukaan varovainen kirjoittamisen tapa kertoo osaltaan työssä esiintyvistä ristiriidoista ja toisaalta tarpeesta suojautua ulkopuolelta tulevilta mahdollisilta hyökkäyksiltä. Kadonneet läheiset -argumentaatio kutsuu, houkuttelee ja provosoi lukijaa esittämään vastaväitteitä. Vaikka asiayhteyteen on sisään rakentunut jännitteisyys, on argumentaatiossa kadonnut konfliktin olemassaolo. Jännitteisyyden näkyminen argumentaatiossa mahdollistaa paremmin suojautumisen hyökkäyksiltä. Kadonneet läheiset –argumentaatiota vastaan voi esittää vasta-argumentteja ja johtopäätöksen voi myös kyseenalaistaa. Jos vanhemmuuden toimivia osa-alueita ei ole nostettu avoimesti arvioitavaksi, vaikeuttaa se myöhemmin yhteydenpidosta sopimista. Läheissuhteiden katoaminen sijoituksen valmisteluvaiheessa ei myöskään välitä tietoa sijaishuoltoon tai mahdolliselle uudelle lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Edellä esitetty assosiatiivinen argumentaatiotapa muistuttaa kvasiloogista argumentaatiota, joka on lähellä formaalin logiikan päättelyä, jossa päättely perustuu todellisuuden typistämiseen. Argumentaatio on ohjaavaa ja palauttaa monimutkaisen kontekstin vain niihin ontologisiin tekijöihin, joista esittäjä on varma, ja muut tekijät (mahdolliset poikkeava puolet) tai vasta-argumentit, jäävät toissijaisiksi (Perelman 1977, 73). Näennäinen logiikka – kvasilogiikka – on harhaan johtamisen ja pakottamisen väline eikä takaa hyvää perustetta (Puro 2005, 131). Yhteydenpitoon liittyvissä kysymyksissä kvasilooginen väite päätelmiseen voisi olla seuraavanlainen: lapsen etu on ”pyhää” → läheissuhteet ovat lapsen edun vastakohta → suhteet ovat ”lika”. Tämä saattaa johtaa yhteydenpidon rutiininomaiseen rajoittamiseen, joka ei ole lapsen etuun tähtäävää.

Huostaanoton valmisteluvaiheessa tehtävät, yhteydenpitoa koskevat ratkaisut edellyttävät läheisten olemassaolon selvittämistä. Yhteydenpidon perusteluissa sosiaalityöntekijä on vastaavanlaisessa tilanteessa kun huostaanoton perusteluiden argumentaatiossa. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa ei lapsen läheisiä ole selvitetty, joten yhteydenpidosta tehdyt suunnitelmat eivät ole uskottavia ja toisaalta vastaväitteen esittäjän on helppo kumota tehdyt ratkaisut. Kadonneet läheiset -dokumentointiin liittyy myös se, että sosiaalityöntekijä ei ollut tehnyt huostaanottovaiheen suunnitelmaa yhteydenpidosta. Huostaanottopäätöksessä oli lyhyesti todettu, että yhteydenpidosta sovitaan myöhemmin siirtoneuvottelussa. Aineistossani huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittamiseen liittyvä päätös on kirjattu strukturoituun lomakkeeseen. Alla on katkelma lomakkeen kohdasta, joissa käsitellään yhteydenpitoa kadonneet läheiset -argumentaatiossa. Otsikoita ei ollut tosiasiallisesti numeroitu päätöksissä. Käytän tässä kuitenkin otsikoissa numerointia, jotta ne voi erottaa sosiaalityöntekijän kirjaamasta tekstistä.

1 Suunnitelma lapsen ja hänen läheistensä yhteydenpidon toteutumisesta (LsL 54§)

2 Selvitys siitä, miten lapsen ja hänen läheistensä yhteydenpitoa tuetaan 54 §:ssä tarkoitetuin tavoin.

Valon ja vanhempien välisiä säännöllisiä tapaamisia tuetaan sijaishuollon aikana.

3 Lapsen ja hänen vanhempiansa sekä muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpito on kirjattuna asiakassuunnitelmaan

() kyllä, asiakassuunnitelma ____ / ____ 20 ____

(x) ei, miksi ei

Valon ja vanhempien tapaamisista sovitaan siirtopalaverissa 21.3.2011, ja ne kirjataan uuteen asiakassuunnitelmaan.

Yllä esitetystä yhteydenpitoon liittyvässä päätöksessä yhteydenpito sivuutettiin lyhyesti toteamalla, että yhteydenpitokysymyksiin palataan myöhemmin. Sosiaalityöntekijä voi perusteluissaan vedota sekä yleisiin että yksilöllisiin perusteisiin. Päätöksessä esiintyvään kysymykseen, miten yhteydenpitoa tuetaan, ei argumentaatioissa anneta vastausta. Valon ja vanhempien välisestä tapaamisesta todetaan yleisellä tasolla, tuetaan sijaishuollon aikana. Yleinen perustelu ei ole riittävä yksilöllisissä tilanteissa.

Siirtoneuvottelu saattaa olla useiden viikkojen päästä siitä, kun lapsi on siirtynyt sijaishuoltopaikkaan. Lapsen ja perheenjäsenten sekä muiden läheisten väliset suhteet saattavat jäädä perusteetta toteutumatta huostaanoton valmistelun vaiheessa ja välittömästi sijaishuoltoon siirtymän vaiheessa. On mahdollista, että lapsen läheiset jäävät kohtuuttoman pitkäksi aikaa lapsen arjesta ulkopuolisiksi ja riskinä on, että he pysyvät kadonneina pitkään. Lapsen oikeus läheisiin suhteisiin jää siten huostaanottovaiheessa selvittämättä. On läheisiä, jotka pitävät itse huolen siitä, että he voivat tavata lasta myös huostaanoton valmistelun yhteydessä ja välittömästi sen jälkeen. Kaikki läheiset eivät kuitenkaan toimi näin, joten sosiaalityöntekijän vastuulle jää, toteutuuko lapsen ja hänen läheistensä yhteydenpito sijaishuoltoon siirtymävaiheessa.

Yksi lähtökohta analyysissäni on I. A. Richardsin sana-analyysiin liittyvä periaate, jonka mukaan sanoilla viitataan aina johonkin merkityksiin. Sosiaalityöntekijän dokumenteissa kadonneet läheiset -argumentaatioissa ei noussut esiin lapsen hyvinvointiin liittyviä myönteisiä merkityksiä. Myös sillä,

mitä jätetään sanomatta, on merkitystä. Sosiaalityöntekijän selvityksessä lapsen tilanne oli muotoiltu sekä vanhemman että lapsen toiminnan kautta. Vanhempien ääni kieltoina ja puolusteluina saattoi esiintyä tekstissä vahvasti, kun taas lapsen ääni jäi kokonaan vanhempien puheen ja esiintymisen jalkoihin. Lapsen ääni tuli esiin ainoastaan vanhempien tai asiantuntijoiden lausumien kautta. Kadonneet läheiset -argumentaatio ei nostonut lapsen hyvinvoinnin kannalta merkityksellisiä läheisiä esiin. Myös lapsen huolenpidosta välittömästi vastuussa oleva tai vastuussa olevan vanhemman lisäksi toinen vanhempi oli kadonnut. Argumentaatio kadotti läheiset ja oli samalla osoittavaa, kontrolloivaa ja suostuttelevaa.

5.3 Ohitetut läheiset

Yhteydenpidon argumentaatorakenteen mukaiset vasta-argumentit lapsen etu ja perhe-elämän suoja sisältävät ohitetut läheiset -argumentaatioon esittämäni (kuvio 7) kuvion mukaan. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa tämä jännitteisyys ei ollut näkyvästi esillä. Ohitetut läheiset -argumentaatiossa lapsen läheiset eivät jääneet huostaanoton yhteenvedossa kokonaan kadoksiin, mutta vasta sijaishuoltoon siirtymän jälkeen etsittäviksi. Läheiset esiintyivät näissä yhteenvedoissa varauksina, tosin sattumanvaraisina ja irrallisina. Yhteenvedoissa saattoi yllättäen ”pongahtaa” esiin lapsen lähtöperheen lisäksi muiden läheisten olemassaolo.

”...hoidossa mummin luona, jossa ollut aikaisemminkin...”

Tekstikatkelma ”hoidossa mummon luona” on osoitus siitä, että sijoitettavalla lapsella on vanhempien lisäksi muita läheisiä, mutta heidän merkitystään sosiaalityöntekijä ei käsitellyt. Läheiset nousivat yhteenvedossa esiin, mutta argumentaation edetessä heidät ohitettiin. Koska lapsella on oikeus läheisiin suhteisiin sijaishuollossa, on tärkeää suhteiden olemassaolon lisäksi tehdä selvitys läheisten halusta ja mahdollisuudesta osallistua lapsen hyvinvoinnin tukemiseen välittömästi huostaanoton jälkeen ja valmistelun yhteydessä. Läheinen voi olla korvaamaton kuulija lapsen elämässä, jotta lapsen ei tarvitse turvautua vain ammattilaisiin (Hotari & Oranen & Pösö 2009, 128). Sijaishuoltoon siirtymisen vaiheessa, jossa selvitys läheisistä on tekemättä, lapsen ihmissuhteet saattavat rakentua sijoituksen alkuvaiheessa pelkästään sijaishuoltopaikan ja viranomaisten varaan.

Vasta-argumentit jäivät yhteydenpidon näkökulmasta ohitetuissa läheisissä riittämättömäksi. Lukija voi päätellä läheisen mahdolliseksi lapsen läheiseksi, mutta epäselväksi jää, mikä tämän läheisen

merkitys lapsen elämässä voisi olla. Läheisistä kirjattuihin yksittäisiin lausumiin ei näissä yhteenvedoissa palattu missään vaiheessa, eikä läheisen suhdetta lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen turvaamiseksi arvioitu. Merkitystä ei ollut sillä, oliko läheinen sisarus, isä, isovanhempi, kummi tai muu läheinen. Läheinen nousi esiin teksteissä, mutta läheissuhteen esiin nouseminen oli toteavaa. Ohitetut läheiset -argumentaatio mahdollistaa kuitenkin esiin nousseiden läheissuhteiden merkitysten selvittämisen myöhemmässä vaiheessa. Sijaishuollon sosiaalityöntekijän on mahdollista nostaa nämä varaukset esiin viimeistään sijaishuoltoon siirtymän jälkeisessä asiakassuunnitelmaneuvoittelussa. On mahdollista, että tarkemman selvityksen jälkeen kyseinen läheinen on mahdollinen tukija, tai lapsen läheisen suhdetta voidaan joutua rajaamaan.

Ohitetut läheiset -argumentaatiossa lapsen ja sosiaalityöntekijän väliset tapaamiset tai lapsen välitön mielipide ei tullut näkyväksi. Tämä voi selittyä sillä, että lasta ei ole tavattu tai sillä, että lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamisia ei ole ollut tapana kirjata näkyväksi. Argumentaatiossa, jossa lapsen kuuleminen tai kohtaaminen ei tule näkyviin voi olettaa, että lapsella ei ole ollut mahdollisuutta itse kertoa myöskään läheisistään. Ohitetut läheiset -argumentaatiossa myöskään lapsen toiveet ja ääni eivät tulleet näkyväksi. Lapsen tapaamisia tai mielipiteitä ei oltu kirjattu näissä dokumenteissa, joten myös lapsi oli ohitettu.

Käytännön työssä minulle on esitetty kysymyksiä, pitääkö lasta tai vanhempaa kuulla ennen yhteydenpidon rajoittamista tai voiko kuulemisen suorittaa puhelimitse. Kysymys sisältää halun ohittaa aito kohtaaminen ja kuuleminen. Sosiaalityössä on merkitystä sillä, mitä ihmiset sanovat ja miten he itsestään tai elämästään kertovat (Granfelt 2005, 244). Aito kohtaaminen voidaan ohittaa täyttämällä normatiivinen ohje, kuuleminen viran puolesta. Läheissuhteiden käsittely lapsen itsensä kertomana mahdollistaa yhteisön merkityksen esiin tuomisen lapseen hyvinvoinnin turvaajana. Ohitetut läheiset -dokumenteissa ei ollut näkyvissä kohtaamiset tai se, miten selvitykset ja tilannearviot ylipäätään oli tehty. Lasta oli kuitenkin näennäisesti kuultu.

Toiminnan tasojen sisällä lastensuojelun sosiaalityö sijaishuollossa voi olla rikasta, mutta myös eettisesti ja moraalisesti kestävä (Muukkonen 2008, 33). Luonnollisen argumentaation tavoitteena on saavuttaa puhujan ja kuulijan tai kirjoittajan ja lukijan kohtaaminen. Kohtaaminen tulisi olla luonteeltaan sellainen, että ymmärrämme toistemme arvostuksia ja eettisiä periaatteita. (Puro 2006, 132.) Eettisesti kestävä argumentaation edellytyksenä on lapsen aito kohtaaminen ja lapsen äänen todellinen esille nostaminen myös lapsen itsensä kertomana. Kääriäinen (2005, 164) puhuu kahden totuuden strategiasta, jolla hän tarkoittaa tekstiä, jossa tekstin vuorovaikutteisessa retorisisä maailmassa puhuu sekä asiakas että sosiaalityöntekijä.

Sosiaalityöhön sisältyy vallan käyttö erityisesti silloin kun kyseessä ovat pakkotoimenpiteet, puuttuminen vanhemmuussuhteisiin ja muihin lapsen suhteisiin. Näissä tilanteissa vallankäyttö on ilmeistä, jonka vuoksi on luotu normisto lainsäädännön avulla. Sosiaalityöntekijä voi käyttää valtaa myös argumentoidessaan, ohittamalla kirjoittaessaan asiakkaasta tietämänsä ominaisuuden. Sauraman (2005, 273) mukaan vallan käyttö voi olla kielipeliä. Käytännön työssä olen törmännyt kommentteihin, joissa valikointia perustellaan sillä, että kirjoitetaan tuomioistuimelle. Taustalta ilmeni käsitys, että ehdotetulla toimenpiteellä on paremmat mahdollisuudet mennä läpi silloin kun asiakastilanteen hyvät puolet jätetään kertomatta. Vallankäytön kohde voi reagoida tilanteeseen joko alistumalla tai kapinoimalla vastaan (Saurama 2005, 273). Uudistettu lastensuojelulaki korostaa osallisuutta. Samalla kun sosiaalityöntekijä ohittaa läheiset ja lapsen, hän ohittaa myös nämä normatiiviset ohjeet. Sosiaalityöntekijän tulisi tiedostaa myös kirjoittamiseen liittyvä vallankäyttö.

Sosiaalisen todellisuuden luonteen ymmärtäminen edellyttää sen selvittämistä, kuinka tämä todellisuus rakentuu (Berger & Luckman 1998, 28). Jos läheisiä ei ole arvioitu huostaanoton valmistelun yhteydessä, on riski, että välittömästi huostaanoton jälkeen lapsen arjesta jää merkittävä tuki pois. Myös läheisten kriisituki jää arvioimatta ja saamatta, mikä puolestaan voi olla esteenä yhteydenpidon toteutumiselle.

5.4 Kohdatut läheiset

Edellä esitin lähtötietoihin liittyviä faktoja, joita lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on kuvannut yhteenvedossa. Myös kohdatut läheiset -argumentaatiossa dokumenttien osana ovat faktat, joita sosiaalityöntekijä on kerännyt johtopäätöksen perusteeksi. Näissä faktoissa viivytään pitkään. Argumentoijan on jopa kannattavaa viipyä tietyissä kiistattomissa seikoissa. Huomion pitäminen tosiseikoissa vahvistaa niiden läsnäoloa argumentaatiossa. Erityisesti lastensuojeluilmoitukset toimivat tässä suhteessa vahvistavina ja kokoavina argumentteina. Tapahtumat ikään kuin toistuivat silmien alla.

Arvopäätelmä *lapsen etu* edellyttää perusteluja. Vakuuttava argumentaatio tässä yhteydessä edellyttää monipuolista lapsen edun käsittelyä. Kohdatut läheiset -argumentaatiossa sosiaalityöntekijä on lähtötietojen lisäksi nostanut esiin läheiset ja niiden merkityksen tarkennusten avulla. Tarkennukset tarkoittavat tässä yksinkertaisesti niitä tietoja ja tiedon hankkimisen tapoja, joita sosiaalityöntekijä nostaa esiin yhteenvedossa lapsen läheisistä. Ohitetut läheiset -argumentaatiossa käytin käsitettä varaukset, jolla halusin kuvata läheisten näkymistä yhteenvedossa

satunnaisina varauksina, joihin sosiaalityöntekijän on mahdollista palata myöhemmin. Tarkennukset viittaavat siihen, että asian käsittely näkyy dokumentoinnissa suunnitelmallisena. Parhaimmillaan lukijan ei tarvitse kyseenalaistaa, koska teksti puhuu puolestaan.

Sosiaalityöntekijän toiminnalla on yhteys siihen, ketkä määritellään lapsen läheiseksi ja miten lapsi sijoituksen aikana voi pitää yhteyttä läheisiinsä. Huostaanottovaiheen kirjauksista on löydettävissä perusteluja, jotka myöhemmin ovat läheissuhteiden ja yhteisöllisyyden mahdollistajia, kun lapsen ja tämän läheisten yhteydenpidosta sovitaan. Läheiset ja yhteisöllisyys näkyivät näissä sosiaalityöntekijän yhteenvedoissa monella tavalla. Sosiaalityöntekijä on kuvannut kohdatut läheiset -argumentaatioissa lapsen lähtöperheen ja perherakenteen vaiheet monipuolisesti.

T10 ”Tiina asuu äitinsä Mirja Kukan luona ja tämän miehen Klaus Mannin kanssa. Klaus muutti perheeseen vuonna 2008. Perhe muutti ostamaansa asuntoon. Mirjalla on myös 16-vuotias poika Juuso Kukka. Juuso opiskelee toisella paikkakunnalla. Viikonloput Juuso viettää kotonaan äidin luona. Juuso on myös asunut isovanhempiensa luona. Klaus Mannin tytär käy perheessä joka toinen viikonloppu. Tiinalla ja Juusolla on eri isät. Isäänsä Tiina ei ole tavannut vuoteen. Tiina on oireillut voimakkaasti isänsä tapaamisten jälkeen. Tiinan isä asuu Itä-Suomessa. Tiinan isällä on myös täysi-ikäinen poika, jonka kanssa Tiina ei ole nykyisin tekemisissä.

Edellä oleva kuvaus kertoo perheestä, jossa lapsi on asunut välittömästi ennen huostaanottoa. Kuvaus auttaa lukijaa hahmottamaan lapsen arjen perhesuhteita, sitä mistä lapsen ydinperhe ja suhteet laajemmin muodostuvat. Argumentaatioissa perheen huostaanottovaiheen kokoonpano ja sen muutokset ovat selvästi näkyvissä. Lukijan on mahdollista arvioida ja tarkistaa perheen rakenne ja muutokset siinä.

Kohdatut läheiset -argumentaatioissa oli näkyvissä myös lapsen suhteet, jotka eivät olleet vakiintuneet lapsen perheeksi.

T12 ”10-vuotiaan Liina Kurjen ainoa huoltaja on Tuula Kurki. Liinan kohdalla isyyttä ei ole vahvistettu. Liinan isovelji on Nikke Lahti ja hän asuu samalla paikkakunnalla. Tuula meni naimisiin Seppo Kurjen kanssa 2008 ja he erosivat 2010. Tuula Kurjen luokse muutti syksyllä 2011 Jokke. Liinan äidin äiti asuu avopuolison Pentin kanssa samalla paikkakunnalla.

Perhe on saattanut muuttaa muotoaan vanhempien tilanteen ja mielialan mukaan. Lapsen perheeseen saattoi kuulua hetkittäin isäpuoli, joka myös saattoi vaihtua lyhyen ajan sisällä. Kohdatut läheiset -argumentaatioissa lapsen perheen rakenteen kuvaus ja muutokset siinä mahdollistavat lapsen pysyvien suhteiden erottamisen satunnaisista suhteista. Dokumentteihin oli

kirjattu lapsen vanhempien lisäksi myös muita lapsen läheisiä ja heidän olemassaolonsa tai läheisten merkitys lapsen elämässä oli näkyvästi esillä.

Kohdatut läheiset -argumentaatiossa oli tarkennettu myös lapsen läsnäolo jo lastensuojeluilmoituksen selvitysvaiheesta alkaen. Sosiaalityöntekijä oli kirjannut yhteenvedoon kuvauksen lastensuojeluilmoituksen selvittämismenettelyn alusta alkaen, miten lapsi on ollut mukana tilanteen arvioinnissa. Lapsen osallisuuteen oli kiinnitetty huomio jo ensi tapaamisesta alkaen.

T5 ”...sovittiin lapsen omasta tapaamisesta...”

Lapsi oli osallisena myös läheisten suhteiden kartoituksessa. Hänelle oli annettu tilaisuus kertoa, ketkä lapsi itse kokee läheisikseen. Parhaimmillaan lapselle oli annettu mahdollisuus kertoa läheisistään paitsi selvitysvaiheessa myös uudelleen sijoituksen valmisteluvaiheessa. Tämän näkyi yhdessä yhteenvedossa. Vaikka yhteenvedon taustalla on sosiaalityöntekijän velvollisuus lapsen suojelemiseen, ei argumentaatiossa ole kadotettu tai ohitettu aiheeseen liittyviä vasta-argumentteja. Perusteluissa on kohdattu sekä lapsen oikeudet että lapsen etuun liittyvä perhe-elämän suoja.

Sosiaalityöntekijä saattoi työnsä tukena käyttää erilaisia menetelmiä, kuten läheisneuvonpitoa tai muita läheisiä kartoittavia menetelmiä. Tarkennuksia esiin nostavissa yhteenvedoissa sosiaalityöntekijä toi esiin myös menetelmät, jotka olivat olleet käytössä.

”...lapsi piirsi verkostokartan, johon mainitsi tärkeiksi ihmisiksi, vanhemmat, sisko, isovanhemmat, joista läheisempiä olivat...”

Erilaisten menetelmien käyttö mahdollistaa vanhemmuuden sekä lapsen muiden läheisten välisen suhteen merkityksen monipuolisen selvittämisen, joka tekee argumentaatiosta uskottavaa ja vakuuttavaa. Argumentaatiolla voidaan saada aikaan neuvottelevuutta, joka ei kuitenkaan vaikuta johtopäätökseen, vaan tekee dokumentoinnin näkyväksi ja asiakasta arvostavaksi. Läheiset kohtaavan argumentaation avulla voidaan mahdollistaa monipuolinen läheissuhteiden arviointi ja luoda yhteistyötä. Kohdatut läheiset -argumentaatiossa toteutuu Kääriäisen (2005, 164-165) esittämä moniääninen teksti. Hänen mukaansa moniääninen teksti kannattelee mukana eri osapuolien puheenvuoroja. Moniäänisyys vaikuttaa lopulta yhteydenpidon käytäntöihin.

Kohdatut läheiset -argumentaatio vähentää vastaväitteiden esittämisen tarvetta huostaanoton valmistelun yhteydessä ja lisää samalla luottamusta. Dokumentoinnin tulisi edistää asiakkaan ja työntekijän välisen yhteisen ymmärryksen lisäämistä ja suunnitelmallisuutta. Se on erityisen tärkeä tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijät jatkuvasti vaihtuvat ja siirtyvät muihin tehtäviin.

Vastuusosiaalityöntekijän vaihtuminen voi johtua paitsi sosiaalityöntekijöiden siirtymisestä, myös prosessi, jossa asiakas siirtyy avohuollosta sijaishuoltoon. Lastensuojelussa sijaishuolto ja avohuolto eivät ole irrallisia, vaan toisiinsa kietoutuvia jatkumoa lapsen hyvinvoinnin edistämisessä. Avohuollon liian suuret asiakasmäärät, menetelmien puute ja jatkuvasti vaihtuvat sosiaalityöntekijät ovat suurin este paneutuvaan lastensuojeluun, mikä näkyy myös dokumentoinnissa.

Yksilön oikeuksiin ja perhe-elämän suojaan liittyvät ratkaisut ja päätökset edellyttävät vakuuttavia perusteluja ratkaisujen läpi viemiseksi. Vakuuttava argumentaatio ei sulje pois vasta-argumenttien olemassaoloa. Suostuttelevuutta painottava argumentaatio jättää huomioimatta monipuolisten näkökantojen läpinäkyvän käsittelyn. On tärkeää, että lukijalle annetaan monipuolisen argumentaation avulla mahdollisuus ottaa kantaa lapsen tilanteen kokonaisarviointiin.

Tarkennukset voivat toimia argumentaation täydentäjänä siirtymävaiheessa. Sosiaalityön dokumentoinnissa tarkennukset toimivat poikkeamina suostuttelevista lähtötiedoista, mikä lisää sosiaalityön läpinäkyvyyttä ja puolueettomuutta. Lähtötietojen tarkoitus on toimia erilaisina kuvauksina ja taustatukena perusteltaessa lapsen etua. Kohdatut läheiset -argumentaatio vahvistaa Kääriäisen (2005, 164) tutkimuksen tulosta siitä, että sosiaalityöntekijät voivat tuoda näkyville työssä esiintyviä ristiriitoja ja erimielisyyksiä. Konfliktin olemassaolo asiayhteydessä ei ole este tarkennusten tai kahden totuuden strategian esittämiseksi. Tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä tekee ratkaisuja lapsen ja tämän läheisten suhteesta, on kyseessä erilaisten arvojen yhteensovittaminen. Näitä arvoja ovat lapsen hyvä, oikeudet ja yhteisön hyvä ja oikeudet. Näiden tulisi olla näkyvissä sosiaalityöntekijän perusteluissa monipuolisesti ja moniäänisesti niin kuin kohdatut läheiset -argumentaatiossa oli.

5.5 Yleisösuhte argumentaatiossa – lapsen edun argumentaatio

Periaatteessa arvoilla *lapsen hyvä, etu ja oikeudet* on kaikkien hyväksyntä, mutta yksittäisiin tilanteisiin sovellettuna kyseinen arvo joutuu vastakkain perhe-elämän suojan kanssa. Tietyillä arvoilla kuten hyvyys, kauneus tai oikeus on universaali hyväksyntä, mutta sovellettaessa niitä tiettyyn tilanteeseen tai konkreettiseen toimintaan, syntyy erimielisyyttä (Perelman 1977, 34). Tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä tekee ratkaisuja lapsen ja hänen läheistensä suhteista, on kyseessä arvojen yhteensovittaminen. Arvot ja erimielisyydet heijastuvat myös sosiaalityön dokumentointiin.

Mikään edellä esittämäni sosiaalityöntekijän dokumenteista ei ollut puhtaasti kadonneet, ohitetut tai kohdatut läheiset -kuvauksen mukainen. Tulkinta on aina teoreettinen eikä luonnollisesta argumentaatiosta ole mahdollista löytää luonnollisessa ympäristössä aivan identtisiä asiakirjoja. Erot oli kuitenkin selkeästi havaittavissa ja osa dokumenteista oli hyvin lähellä kuvauksia. Jaottelun tarkoitus oli saada dokumentit haltuun ja mahdollistaa sosiaalityöntekijän argumentaation käsittely ja kriittinen arviointi. Yhteenvedoista on mahdollista myös esittää kysymys, kenelle sosiaalityöntekijä suuntaa kirjoittamansa tekstin eri argumentaatiotavoissa: mikä on sosiaalityöntekijän yleisönä.

Argumentaation rakenteen kuvauksen, vakuuttavuuden ja luotettavuuden lisäksi argumentaation perusteluja voi tarkastella yleisösuhteen näkökulmasta. Kiintymyssuhde ei-materiaalisena ehtona on yksi psykologinen perustelu, joka on noussut vahvaan asemaan yhteydenpitoon liittyvässä keskustelussa. Kiintymyssuhde liittyy lapsen henkilökohtaiseen elämään. Kiintymyssuhde teoreettisena perusteluna on voinut nostaa biologiaan perustuvien läheissuhteiden merkityksen rinnalle sijaishuollossa mahdollisesti syntyvät tai syntyneet kiintymyssuhteet. Asiantuntijayleisönä voi olla kiintymyssuhteen merkitystä painottava yleisö, jossa perusteluna käytetään lapsen kiinnittämistä uuteen perheyhteyteen biologisen jäädessä taka-alalle tai toisaalta argumentaatiossa voidaan korostaa lapsen kiinnittymistä biologiseen perheyhteyteen.

Kiintymyssuhteeseen perustuva argumentaatio sijaishuollossa sisältää konfliktin, kaksi vastakkaista arvoa, mikä on myös tutkimuksissa noussut esiin. Perhehoitoon sijoitetun lapsen kohdalla on voitu yhteydenpidon vähäisyyttä tai rauhoittumisaikaa perustella lapsen ja perhehoitajan kiintymyssuhteen varmistamisella. Goldsteinin ym. (1973, 16-28) tarveteoriaan perustuvan näkemyksen mukaan sijaishuoltoon sijoitetun lapsen suhteet omiin vanhempiinsa tulisi katkaista, eikä yhteydenpito ole hyväksi lapselle, koska lapsi tarvitsee aikaa juurtua uuteen perheeseen ja vanhempiin yhteydessä olemisen aiheuttaa lapselle lojaliteettiristiriitoja. Vinterhed ym. (1981, 122) taas ovat nähneet suhdeteoriaan perustuen, että yhteydenpito vanhempiin kasvuiässä on tärkeää lapsen identiteetin kehityksen kannalta.

Jallinojan (2006, 205-206) perheyhteyttä käsittelevässä tutkimuksessa nousi esiin kaksi sijaishuoltoon liittyvää vastakkaista diskurssia. Kiintymyssuhteen merkitys oli nostettu esiin merkittävänä perusteluna sekä yhteydenpitoon, että huostaanoton purkamiseen liittyvissä perusteluissa. Kiintymyssuhteen muodostumista sijaisperheeseen pidettiin lapsen etuun perustuen ensisijaisena ja toisaalta syntymävanhempien kiintymyssuhteen muodostumista väitettiin estettävän. Jallinoja (2006, 200-209) käsitteli tutkimuksessaan myös yhteydenpitoon liittyvää jännitteistä

yhteisöllisyyttä. Jännitteisyys tuli esiin sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien ensisijaisuutta koskevassa ristiriidassa. Vastakkain olivat sijoitetun lapsen biologisen perheyhteisyyden puolustus ja toisaalta sijaisperheen ensisijaisuus. Biologisten vanhempien oikeuksia väitettiin rikottavan sillä, että huostaanoton jälkeen biologisten vanhempien, muiden läheisten ja sijoitetun lapsen välistä yhteydenpitoa rajoitetaan usein lapsen edun nimissä kohtuuttomasti viranomaisten ja sijaisvanhempien toimesta. Esiin tuli myös puolustuspuheita, joissa korostettiin, että rajoituksia tehdään harvoin. Tämä konflikti on arkipäivää sijaishuollossa ja heijastuu myös argumentaatioon: joko niin, että jännitteet suljetaan pois tai niin, että ne kirjoitetaan auki. Jännitteisyyden ja konfliktin voi kadottaa, ohittaa tai kohdata.

Kadonneet läheiset -argumentaatiossa lukija saatetaan saada vakuuttuneeksi lähtötiedoista, mutta ei huomioi lukijaa, joka saattaa oikeutetusti esittää vastaväitteen. Sosiaalityöntekijä tavallaan tekee tilaa vastaväitteen esittämiselle. Yksipuolisessa argumentaatiossa lukija voi kiistää argumentit ainoana perusteluna ja mahdollistaa vastaväitteen esittämisen, mikä onnistuessaan voi kumota sosiaalityöntekijän johtopäätöksen. Yksi mahdollinen vastaväite voi olla se, että lapsesta voi huolehtia vanhempien sijaan joku muu läheinen. Vastaväitteen tekijä voi esittää sosiaalityöntekijän erehtyneen tai ainakin väittää, että kaikkia asiaan liittyviä seikkoja ei ole otettu huomioon. Tuomioistuimessa menestymisen mahdollisuudet heikkenevät ja riskinä on se, että lapsen etu ei prosessin jälkeen toteudu puutteellisen dokumentoinnin vuoksi. Kyseessä ei ole lapsen etua edistävä argumentaatio.

Myös suostuttelu ja vakuuttelu voidaan ymmärtää vastakkaisina argumentaatiossa.

Asiantuntijayleisönä voi olla kiintymyssuhteen eri koulukuntien edustajat. Kadonneet läheiset -argumentaatio voi suostutella asiantuntijaa käyttämällä typistettyjä perusteluja suuntaamalla teksti tietyn koulukunnan edustajalle. Tutkimusaineistosta nousi esiin kiintymyssuhteisiin perustuvia argumentteja. Alla on esimerkki aineistosta, jossa erityisesti korostetaan lapsen kiinnittymistä sijaishuoltoapaikan yhteen suhteeseen.

”...lapsen kuntoutus tulee aloittaa kahdenvälisenä suhteena...”

Yleensä argumentaatio voi sisältää oletuksia siitä, mihin ylipäättään on mahdollista vedota. Edellä esitetystä katkelmasta sosiaalityöntekijä on nostonut terveydenhuollon lausunnosta taustatueksi ei-materiaalisen ehdon, jonka avulla lapsen hyvinvointia tulisi edistää. Kuntoutuksen aloittamista kahdenvälisenä ei nähdä vaihtoehtoja sisältävänä, vaan ilmaisu sisältää myös ehdottomuuden ”tulee aloittaa”. Erityisyleisönä asiantuntijayleisön oletetaan ilman muuta tunnustavan tietyt vallitsevat

väitteet (Perelman 1977, 23). Asiaan liittyvien muiden vasta-argumenttien poissaolo tekee perustelusta yksipuolisen.

Kyseinen argumentaatio ei suoranaisesti viitata kiintymyssuhteeseen, vaan sisältää oletuksen sijaishuoltopaikan kiintymyssuhteen merkityksen ensisijaisuudesta. Asiantuntijayleisön voidaan erityisyleisönä olettaa ymmärtävän argumentin. Kiintymyssuhde toimii taustatukena argumentaatioissa, mutta se sisältää riskin kadottaa läheissuhteiden merkitys, jos läheissuhteet kadotetaan tai ohitetaan argumentoinnissa. Tietyn asian toteaminen sosiaalityössä ei ole riittävää. Asiantuntijamielipiteellä ei ole ehdotonta näyttöä totuuden asemasta (Perelman 1977, 31). Tosiasiat eivät aina puhu puolestaan, vaan ne on selitettävä (Kuusisto 1996, 270). Perelmanin argumentaatiokäsitteiden mukaisesti kyse on kielen resurssien riittämättömästä käytöstä. Kielen resurssien avulla voidaan rakentaa väitteen uskottavuutta (Summa 1996, 70). Yllä olevaan katkelmaan liittyy myös tavoite–keino -kytkentä. Kiintymyssuhdetta on mahdollista myöhemmin käyttää yhteydenpidon rajoittamisen oikeuttajana lapsen kasvulle ja kehitykselle asetettujen tavoitteiden suhteen. Kiintymyssuhteen ei tule toimia perusteena, vaan sen tulee olla yksi siirtymäsäännöistä ja vasta-argumenteista. Kiintymyssuhde liittyy ei-materiaalisiin ehtoihin, johon liittyy myös jännitteisyys.

Kadonneet läheiset -argumentaatioissa näkökulma kahden välisestä suhteesta voi jäädä ainoaksi perusteluksi, joten käsittelemättä jäävät perheyhteisyydestä nousevien suhteiden merkitykset. Argumentaatioissa painottuu lapsen henkilökohtainen elämä läheissuhteiden jäädessä syrjään. Suhdenäkökulmaa painottava argumentaatio korostaa näkemystä biologisen perheen merkityksestä sijoitetun lapsen elämässä. Jos olemassa olevia vasta-argumentteja tai arvojen ristiriitaa ei huomioda, vaan toista niistä painotetaan kadottamalla vastakkainen arvo, provosoidaan lukija esittämään vastaväitteitä, joiden esittäminen läheissuhteiden merkityksen näkökulmasta tässä yhteydessä on oikeutettua. Väitteen esittäjän on mahdollista kumota esitetty väite. Pösön (2004, 209) mukaan vastaus näkemysten paremmuudesta löytyy tapauskohtaisesti. Tämä tulisi argumentaatioissa huomioda tapausten monipuolisella käsittelyllä. Myös Kääriäisen (2005, 166) mukaan kirjoittaminen sosiaalityössä on prosessi, jossa erilaiset näkökulmat tulisi tehdä näkyväksi. Kadonneet läheiset -argumentaatioissa käsittelemättä jäänyt vasta-argumentti ei tule esiin riittävästi lapsen näkökulmasta. Käsittelemättä jättäminen ei täytä dokumentoinnin luottamuksellisuuden tai oikeudenmukaisuuden tavoitetta.

Sosiaalityöntekijä saattaa vertailla sijaishuoltopaikan kiintymyssuhdetta ja läheissuhteita. Vertailu liittyy kvasiloogiseen argumentaatioon, joka voi johtaa toisen suhteen poissulkemiseen.

Kvasiloogisessa argumentaatiossa todellisuus typistyy. Sijaishuoltopaikan ja lapsen välinen kiintymyssuhde voidaan nostaa myös rinnasteiseksi biologisen suhteen kanssa, jolloin kiintymyssuhde on analoginen biologisen suhteen kanssa. Analogian avulla voidaan korvata sijaisyhteisö ja pitää sitä biologisen suhteen korvaajana. Sijaiskoti ja lastenkoti voivat olla analogioita biologiselle perheelle. Analogiaan perustuva argumentaatio voi myös kadottaa konfliktin.

Koska yhteydenpidon käsittelyn paikka muodostuu sekä lapsen oikeuksista että perhe-elämän suojasta, sisältää se universaalin yleisön mukaisesti arvojen vastakkaisuutta ja moninaisuutta. Molemmilla arvoilla on universaali hyväksyntä kun niitä ei määritellä. Arvoista voidaan myös erottaa abstrakti arvo *lapsen etu* tai oikeus ja konkreetti arvo *lapsen turvallisuus*. Sosiaalityöntekijä tarvitsee argumentaatiossaan sekä abstrakteja arvoja että konkreettisia arvoja. Metonymian avulla abstrakti arvo ilmaistaan konkreettisesti kuten erilaisina kuvauksina tilanteista. Abstraktina arvona lapsen etu toimii perusteena. Heti, kun arvoja aletaan soveltaa tiettyyn tilanteeseen, syntyy ryhmien vastakkainasettelua (Perelman 1977, 34). Argumentaation ja perustelut voi suunnata universaalille yleisölle myös yksittäisissä tilanteissa. Universaalille yleisölle argumentoidessa viitataan monipuolisesti yleispäteviin tosiseikkoihin, intuitioon, itsestäänselvyyksiin, vasta-argumentteihin ja arvoihin, jotka lukijan oletetaan hyväksyvän. Sosiaalityöntekijän argumentaatiossa ei ole riittävää se, että asiantuntijayleisö vakuuttuu, vaan argumentaatiossa tulee myös huomioida moniäänisesti asiaan osalliset, kuten lapsi, vanhemmat ja muut läheiset.

Läheiset kohtaava argumentaatio arvioi alusta alkaen läheissuhteita monipuolisesti. Samalla se huomioi vastaväitteiden mahdollisuuden ja arvokonfliktin olemassaolon. Sosiaalityöntekijän on myös mahdollista lunastaa lukijansa luottamus. Argumentaation yksi lähtökohta on se, että sillä pyritään hankkimaan tai vahvistamaan yleisön hyväksyntä ja pyritään vaikuttamaan yleisöön tai sillä haetaan kannatus esitetylle väitteelle. Argumentaatiossa tulisi aina olettaa tietty esittäjän ja lukijan välinen suhde, kohtaaminen. Kääriäisen (2005, 159) mukaan dokumentointi on väline sosiaalityössä ja sillä on tärkeä tiedonmuodostuksellinen tehtävä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välissä. Dokumentointi on enemmän kuin kirjaamista asiakastapahtumista. Kadonneet läheiset - argumentaatio oli yksipuolista kirjaamista tapahtumista.

Yleisönsä huomioon ottava argumentoija ei siirry suoraan A:sta D:hen, vaan siirtyy ensin B:hen ja sitten C:hen ja sen jälkeen vasta D:hen (Perelman 1977, 100). Kun yleisön hyväksynnän ja argumentoijan välinen kuilu on liian lavea voitettavaksi kerralla, kannattaa ongelma jakaa osiin ja pyrkiä johtopäätökseen vähitellen. Osiin jakaminen tutkimuksessani tarkoittaa

argumentaatorakenteen osien lisäksi kyseiseen paikkaan sisältyvien konfliktien ja vasta-argumenttien avointa käsittelyä. Yleisölähtöisessä argumentaatiossa korostuu tulkinnallisuus, kirjoittajan ja yleisön välinen kohtaaminen, arvon antaminen lukijan mielipiteelle ja osallisuus. Pelkkä todistelu tai argumentin suuntaaminen asiantuntijayleisölle sulkee pois vaihtoehtoisia tulkintoja. Argumentaatiolle voidaan esittää tavoitteita myös moraalien näkökulmasta.

Argumentaatio on moraalista, kun se täyttää kohteelle esitetyt yleispätevät universaalit vaatimukset huomioiden lapsen oikeudet ja perhe-elämän suojan, jotka yhdessä muodostavat lapsen edun. Yhteydenpitoon liittyvät kirjaamisen vaatimukset on esitetty myös lainsäädännössä, jonka noudattaminen lisää luottamusta ja näkyvyyttä.

Argumentaatio edellyttää ja sen tavoitteena voidaan pitää myös kohtaamista ja yhteisymmärrystä. Sijaishuollon sosiaalityön yleispätevä peruste ja yleisesti hyväksytty arvoperusta on lapsen etu, joka sisältää sekä perhe-elämän suojan ja lapsen oikeudet että läheissuhteet ja lapsen henkilökohtaisen elämän. Jotta argumentaatiossa toteutuu lapsen etu, tulee sen täyttää sille esitetyt vaatimukset, kuten kohdatut läheiset -argumentaatiossa on dokumentoitu. Sosiaalityöntekijä joutuu argumentaatiossaan hakemaan hyväksyntää väitteille ”yhteydenpito” tai ”yhteydenpidon rajoittaminen”. Eettisesti kestävä argumentaatio täyttää oikeudenmukaisuuden periaatteen, säilyttää luottamuksellisen suhteen asiakkaisiin ja täyttää osallisuuden vaatimukset. Yhteenvedodokumentissa tulisi näkyä yhteistyön lisäksi moniäänisyys; lapsen ja vanhemman äänet.

Vaikka lopputulos olisi sosiaalityöntekijän esityksen (yhteydenpito tai rajoittaminen) mukainen, on argumentaatio vaikuttavaa konfliktin avoimella esittämisellä. Puhuja tai kirjoittaja, joka ei ole vasta-argumenttien suhteen avoin, syyllistyy luvattomaan ennakkopäätelmään, joka on provosoivaa, ja sitä vastaan lukija voi esittää vastaväitteitä. Tämä pätee myös muihin kuin yhteydenpitoon liittyvään argumentaatioon sosiaalityössä. Dokumentoidessaan asiakasta koskevia tietoja, on asiakirjan laatijan oltava koko ajan valppaana vasta-argumenttien suhteen. Asiakirjan tulisi myös mahdollistaa vaikuttavuuden arviointi (Kääriäinen 2005, 162, 168).

Kadotetut ja ohitetut läheiset -argumentaatiossa sosiaalityöntekijän teksti suostuttelee yleisön niin, että lapsi tulee ilmaistujen esitetietojen perustella ottaa huostaan. Sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan vakuuta kaikkia lukijoita. Sosiaalityöntekijän argumentaatio, joka sulkee lapsen lähiyhteisöt kokonaan dokumentoinnin ulkopuolella, saattaa johtaa läheiset lapsen yhteisöllisen elämän ulkopuolelle. Huostaanotetun lapsen muut kuin vanhemmuuteen perustuvat läheissuhteet voivat antaa lapsen kasvuun myönteisiä vaikutuksia tilanteissa, joissa vanhemmilla ei ole kykyä tukea lasta turvallisesti yhteyttä pitämällä.

Argumentaatioissa voidaan myös turvautua hierarkioihin. Sosiaalityöntekijä voi argumentoida niin, että lapsen etu menee perhe-elämän suojan edelle. Tämän ei kuitenkaan tarvitse johtaa toisen arvon hylkäämiseen. Painoaan menettänyt arvo voi pysyä myös arvona (Perelman 1977, 37). Ei riitä, että argumentaatio suunnataan pelkästään asiantuntijayleisölle. Asiantuntijan oletetaan tunnustavan tiettyyn asiayhteyteen tai paikkaan liittyvät väitteet ja menetelmät, joilla johtopäätöstä tuetaan ja perustellaan. Asiantuntijana sosiaalityössä voi olla toinen sosiaalityöntekijä, joku yleinen teoria, kuten tässä kiintymyssuhdeteoria. Asiantuntijayleisönä voi olla myös yksilön oikeuksia tai vanhempien oikeuksia yksipuolisesti painottava näkemys. Pelkästään asiantuntijayleisölle suunnattu argumentaatio ei ole riittävää.

Argumentaatio voi pelkistyä juridiseksi, psykologiseksi, yhteisölliseksi, yksilön oikeuksia painottavaksi tai moraaliseksi, mutta parhaimmillaan sisältää sosiaalityön materiaaliset ja ei-materiaaliset ehdot lapsen edun näkökulmasta niin, että diskurssista tulee kokonaisvaltainen ja kohtaava lapsen edun diskurssi. Jos sosiaalityöntekijä on itse päässyt varmaan johtopäätökseen, niin saako tämä myös muut vakuuttumaan samoilla perusteilla. Pelkästään aksiooma ”lapsen etu” ei riitä, vaan se tulee argumentaation avulla perustella niin, että vasta-argumentit ovat näkyvissä. Vakuuttavan esityksen argumentit ovat periaatteessa koko universaaliyleisön hyväksyttävissä (Perelman 1977, 25). Sosiaalityön ydin on sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa (Payne 1999, 17-20). Kohtaava-argumentaatio suuntaa argumentaation universaalille yleisölle, joka tässä paikassa on lapsen henkilökohtaisesta elämästä ja läheissuhteista muodostuva lapsen etu. Lapsen etuun vetoava argumentaatio on perinpohjainen esitys yhteydenpidosta, josta välittyy kohtaaminen ja moniäänisyys. Yhdyn Kääriäisen (2005, 165) väitteeseen: eikö juuri moniääninen teksti tuottaisi selkeitä perusteluja ja käsityksiä tapahtumista ja niiden kulusta.

6 VASTA-ARGUMENTIT DISKURSSEINA

Tutkimukseni aikana yhteydenpitoon liittyvä päätöksentekoprosessi oli muutosvaiheessa ja päivittäin esillä arjen työssä. Tämä toisaalta piti yllä innostusta ja uteliaisuutta aihetta kohtaan, mutta samalla vahvisti näkemystä, että yhteydenpitokysymykset ovat haastavia. Yhteydenpitoon liittyvä valmistelu säädettiin lapsen vastuusosiaalityöntekijän tehtäväksi, päätöksenteko johtavalle viranhaltijalle ja muutoksenhaku tuomioistuimelle. Kyseisillä muutoksilla on ollut välitön vaikutus tehtäviini sosiaalitoimessa. Myös organisaatiomuutokset ovat tämän tutkimuksen aikana lisänneet tarvetta yhä enemmän paneutua yhteydenpitoon liittyviin kysymyksiin. Huostaanottopäätöstä valmistelevalle sosiaalityöntekijälle edellytetään jo valmisteluvaiheessa ottavan kantaa lapsen ja

tämän läheisten yhteydenpitoon sijoituksen aikana. Johtava viranhaltija joutuu päätöstä tehdessään arvioimaan, miten huostaanoton valmistelussa on otettu kantaa yhteydenpitokysymykseen. Myös yhteydenpidon rajoittamispäätöstä ratkaistaessa joutuu johtava viranhaltija kiinnittämään huomiota perusteluihin. Yhteydenpito liittyy vahvasti myös lastensuojelulain edellyttämään perheen jälleenyhdistämiskysymykseen.

Yhteydenpitokeskusteluissa sosiaalityöntekijä on keskellä läheissuhteiden ja lapsen henkilökohtaisen elämän ristiriitoja. Tämä sijaishuollon sosiaalityön paikka sisältää riskejä ja ristiriitoja yhteisöllisyyden ja yksilön oikeuksien näkökulmasta. Riskejä siinä mielessä, että sosiaalityöntekijä joutuu arvioimaan, millaisia turvallisuuteen liittyviä huolia on olemassa lapsen ja hänen ihmissuhteidensa näkökulmasta tapaamisista ja yhteydenpidosta neuvoteltaessa. Perustelut tehdään paradoksaalisessa tilanteessa, jossa tulisi vaalia yksityisyyttä, läheisten ihmissuhteiden ylläpitoa ja toisaalta suojata lasta niiltä. Kirjoittaessaan sosiaalityöntekijä arvottaa lapsen ihmissuhteita. Yesilova (2009, 126) tuo esiin julkisen ja yksityisen toiminnan rajat. Hänen mukaan ihmissuhteita ei voi ohjata julkisin interventioin. Yhteydenpitoon liittyvät kysymykset ovat kuitenkin juuri niitä interventioita, joissa sosiaalityöntekijä julkisena toimijana ohjaa ihmissuhteita. Kyseessä on monimutkainen, kiistanalainen ja eettisesti vaikea ongelmatilanne, jossa sosiaalityöntekijä joutuu punnitsemaan, mikä on oikein ja mikä väärin, mikä hyvää ja pahaa. Yhteydenpidosta neuvoteltaessa ollaan käytännössä alueella, jossa on vahvasti läsnä psykologinen, moraalinen ja juridinen ohjaus. Yhteydenpitokysymykset liittyvät muun muassa lapsen turvallisuuteen, pysyvyyteen, identiteettiin, tunteisiin, vierauteen, läheisyyteen, valtaan, juridiikkaan, yksityisyyteen ja yhteisöllisyyteen.

Sosiaalityöntekijän tekemän yhteenvedon lähtökohtana huostaanoton valmistelun yhteydessä on perustella lapsen sijaishuoltoon sijoittaminen alkukodissa jatkamisen sijaan. Tavoitteena on vakuuttaa jo ennalta suunniteltu ratkaisu eli johtopäätös – huostaanotto ja sijoittaminen. Olen arvioinut sosiaalityöntekijöiden erilaisia yhteenvedon argumentaatiotapoja siirtymänä lähtötiedoista johtopäätökseen sekä sitä, miten aiheeseen liittyvät jännitteet näkyvät eri tavoissa argumentoida. Sosiaalityössä tehdään monenlaisia asiakirjoja, joten on mahdollista, että lapsen kohtaamiset, mielipiteet ja vasta-argumentit on kirjattu johonkin toiseen asiakirjaan. Asiakirjojen sirpaleisuus ja niiden tarkoituksen ja tavoitteiden määrittelemättömyys vaikeuttaa tiedon järjestelmällistä hankintaa, joka saattaa johtaa siihen, että kohtuuttoman suuri osa työajasta käytetään kohtaamisten sijaan dokumenttien hallintaan ja käsittelyyn. Tutkimassani sosiaalitoimistossa tehdään aina huostaanoton yhteydessä yhteenvedo ja muita asiakirjoja, kuten päätös. Ennalta asiakirjoille määritellyt tehtävät, muodot ja nimet helpottaisivat tiedon kulkua avohuollosta sijaishuoltoon ja

tiedon löytymistä työntekijävaihdosten yhteydessä. Työkokemukseni perusteella voin todeta, että yksittäisen sijaishuoltoon sijoitetun lapsen asiakirjat saattava olla pinottuna jopa puolen metrin korkuiset ja vähimmilläänkin asiakirjat ovat jopa kymmenen senttimetriä paksuja. On huomionarvoista, että ylipäättään tutkittavana olevalle asiakirjalle *yhteen veto* oli annettu useita nimiä.

Perheyhteisyyden merkitysten ja yksilön oikeuksien kehittyminen ovat vaikuttaneet sosiaalityön teoreettisiin lähtökohtiin ja sijaishuollon käytännön työhön myös yhteydenpidon näkökulmasta. Yesilovan (2009, 176 ja 198-203) mukaan perhe on kutistunut ydinperheeksi, äidin perheeksi, jonka välttämättömyys ja luonnollisuus rakentuu lapsen kautta. Sosiaalityön ja lastensuojelun rajalla argumentit eivät vetoa luontoon vaan kysymyksiin perheen oikeuksista, velvollisuuksista, interventioista ja pakoista. Suuri vaikutus yhteydenpitokysymyksiin on ollut aikaisemmin esittämälläni käsitteellä kiintymyssuhde. Kiintymyssuhteen voi liittää lapsen henkilökohtaisen elämän suhteisiin, sekä biologisen perheen että sijaishuoltopaikan suhteisiin. Molempien näiden suhteiden merkitystä voi ja on tärkeää pitää argumentaatiossa esillä. Sijaishuoltoa määrittävät ja ohjaavat kiintymyssuhdeteorian lisäksi lapsen kasvuun ja kehitykseen sekä perheyhteisyyteen liittyvät teoriat ja käytäntöihin liittyvä lainsäädäntö, muut ohjeet ja organisaation toimintakulttuuri. Yhteydenpitoon liittyvät perustelut näissä teksteissä, kuten myös arjen käytännöissä, nousevat siten sosiaalityön monitieteellisestä perustasta. Nämä materiaaliset ja ei-materiaaliset ehdot limittyvät toisiinsa. Yksittäiset tilanteet ja tapaukset on lopulta kuitenkin perusteltava yksilöllisesti.

Tutkimissani dokumenteissa läheisten ja lapsen henkilökohtaisen elämän diskurssit tulivat esiin eri tavoin. Nimesin nämä tavat kadonneet, ohitetut ja kohdatut läheiset -argumentaatioiksi. Edellä esitin, että kaikki yhteenvedot sisälsivät enemmän tai vähemmän kuvauksia vanhempien tai lapsen teoista. Tekojen kuvaus on luonteeltaan peräkkäisyysiteiden syy –seuraussuhteiden kuvausta, mikä toisaalta kuuluu kyseisen asiayhteyden luonteeseen. Syy tässä yhteydessä tarkoittaa vanhempien tai lapsen toimintaa, josta on seurauksena huostaanotto. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa korostui ongelmien määrällinen kuvaus. Argumentoinnin tapaa voi nimittää myös määrän maksiimiksi, jossa tietyn asian läsnäoloa korostetaan. Kadonneet läheiset syrjäytti kokonaan ja ohitetut läheiset osittain henkilön kokonaisuutena. Henkilö saatetaan kuvata pelkästään hänen kielteisten tekojensa kautta, jolloin käsitys ihmisistä, jotka tässä yhteydessä ovat lapsi ja tämän läheinen, muodostuu yksipuoliseksi. Käsitys ja tapa ymmärtää henkilö ei ole vuorovaikutuksessa henkilön kokonaisuuden kanssa.

Kaikissa argumentaatiotavoissa lähtötieto pilkottiin konkreettisiin osiin johtopäätökseen siirtymässä kuvaamalla kronologisesti ja runsaasti erilaisia tapahtumia ensimmäisestä lastensuojeluilmoituksesta alkaen. Joissakin dokumenteissa ilmoitukset tulivat esiin tarinan muodossa. Lastensuojeluilmoitusten erittelyä painottava argumentaatio on lukijaa suostuttelevaa, joka muistuttaa myös Burken retoriikan avainkäsitettä *identifikaatio*. Burke on mieltänyt suostuttelun tehon retoriikassa juuri identifikaation käsitteen avulla, jossa retorinen teho perustuu toistoon, jatkuvan tietyn viestin vahvistamiseen (Summa 1996, 58). Lastensuojeluilmoituksen luonteeseen kuuluu ilmoittajan esittämä huoli lapsen tilanteesta. Ilmoitus myös oikeuttaa ja vaatii sosiaalityöntekijää selvittämään lapsen tilanteen. Lastensuojeluilmoitukset ja niiden määrä toimivat kaikissa yhteenvedoissa johtopäätöstä vahvistavina argumentteina, mikä myös kuuluu valmisteltavan aiheen luonteeseen. Sosiaalityöntekijän yhteenvedot sisälsivät lastensuojeluilmoituksiin perustuvia vanhempien toimintaan tai lapsen käyttäytymiseen liittyviä väitteitä ja tekoja.

Lapsen henkilökohtaista elämää ja läheissuhteita vasta-argumentteina käsitellään sosiaalityöntekijän dokumenteissa eri tavoin, riippuen tavasta argumentoida. Sosiaalityön ammatilliseen toimintaan liittyvät sitoumukset ja näkemykset riittävän hyvästä lapsuudesta, toimivista perhesuhteista ja keinoista. Näiden näkemysten välillä voi olla eroja ja jopa konflikteja. (Pösö 2007, 68.)

Luonnolliseen argumentaatioon sisältyy inhimilliseen toimintaan kuuluvat kilpailevat tulkinnat, yksilölliset arviointiperusteet ja muuttuvat ympäristötekijät (Perelman 1977, 53-80). Forsbergin (2011, 269) mukaan kiistanalaisissa perhetilanteissa sosiaalityössä tieto tai ilmiön tunnistaminen voi olla riittämätöntä. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa ei haettu hyväksyntää olemassa oleville vasta-argumenteille, koska niitä ei nostettu näkyviksi ja niiden olemassaolo oli häivytetty. Lukijan on helppo esittää vastaväitteitä argumentaatiosta ja jopa kumota johtopäätös, jonka sosiaalityöntekijä on esittänyt ratkaisuksi. Argumentaatiossa oli suljettu ulos yhteisösuhteiden olemassaolo ja samalla kadotettu lapsen kasvuun ja kehitykseen vaikuttavat teoreettiset perustat. Argumentaatiosta kadotettiin identiteetin ja kiintymyssuhteen merkitys ei-materiaalisena ehtona.

Argumentaatio saattoi olla toteavaa ja muistutti logiikkaa. Luonnollisen argumentoinnin uskottavuus ei kuitenkaan perustu loogiseen päättelyyn (Leiwo & Pietikäinen 1996, 95). Logiikka vie näissä arvoihin liittyvissä päätelmissä harhaan, eikä osoita, mikä on inhimillistä ja eettistä. Kadonneet -läheiset argumentaatiossa käytettiin rinnakkaisuussiteitä, jossa kuvataan henkilön toimintaa ja käsityksiä henkilöstä. Kadonneet läheiset -argumentaatio perustui todellisuuden rakenteen kuvaukseen, jossa pyritään osoittamaan tietyn teon ja sen seurausten välinen yhteys, jossa henkilö ja teot yhdistetään.

Logiikkaan perustuvassa argumentoinnissa johtopäätös päätellään väittämien perusteella ja keskeistä on argumenttien pätevyyden määrittely. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa tämä näkyy siinä, että vanhemmuutta ei kuvata kokonaisvaltaisena, vaan johtopäätöstä vahvistavat vanhempien negatiivisten tekojen kuvaukset. Argumentaatiossa on kadonnut vanhemmuuden eri osa-alueet. Kadonneet läheiset argumentaatiosta ei ollut luettavissa vanhemmuuden arviointiin liittyvien menetelmien käyttö, koska vanhemmuuden eri osa-alueet eivät olleet näkyvissä. Vanhemmat oli arvioitu ja arvotettu pahoiksi ja vanhempia luonnehdittiin myös monella tavalla lasta vahingoittavaksi. Argumentaatiosta tulee vaikutelma, että lapsen ja läheisten suhteisiin ei liity mitään hyvää. Assosiativisessa argumentaatiossa perustelu pohjautuu todellisuuden, uhkakuvien ja yhteisten sääntöjen varaan, joita vahvistetaan esimerkeillä, kuvailulla ja analogialla. Tähän argumentaatiotapaan liittyy henkilö ja hänen tekojensa sidokset.

Kadonneet läheiset -argumentaatiossa sosiaalityöntekijän teksti voi olla näennäisesti selkeää ja johtaa johtopäätöksen hyväksyntään suostuttelun avulla. Argumentaatio ei siten tässä mielessä ollut vakuuttavaa. Vakuuttavuus ja vaikuttavuus argumentaatiossa ei muodostu loogisesta rakenteesta.

Näiden dokumenttien perusteluissa ei ole sijaa kiistanalaisille väitteille tai vasta-argumenteille. Tekstin selkeys on aina suhteessa tulkitsijoihin, joten selkeyden kokemus voi johtua puuttuvasta tiedosta. Sinänsä neutraalilta näyttävä argumentaatio ei täytä oikeudenmukaisuusperiaatetta argumentaatiossa, jossa vanhemmuuden myönteisiä asioita tai läheissuhteita ei käsitellä monipuolisesti. Argumentaation puutteellisuus ja lainvastaisuus ilmentää rakenteellista väkivaltaa, jossa korostuu hierarkkisuus ja vallan käyttö. Sosiaalityöntekijä voi argumentoida tuomioistuinta varten. Käytännön työssä olen kuullut perusteluja yksipuoliselle argumentoinnille. Sosiaalityöntekijä on esittänyt, että pysyminen asiakkaan ongelmien kuvauksessa, pysyy päätös paremmin oikeudessa.

Kadonneet läheiset -argumentaatiossa ei otettu huomioon yhteydenpitoon liittyviä kaikkia argumentaation kokonaisrakenteen osia. Lähtötiedoista suoraan johtopäätökseen kulkeva argumentaatio ei ole vakuuttavaa. Vakuuttava argumentaatio on koko universaaliyleisön hyväksyttävissä. Universaali yleisö on tässä yhteydessä yleisö, jossa otetaan huomioon molempien edellisten näkemysten yhteensovittaminen; yksilön oikeuksista nouseva lapsen henkilökohtainen elämä ja biologisen perheen merkitys. Argumentin esittäjänä sosiaalityöntekijän tulisi varautua mahdollisiin vasta-argumentteihin. Lapsen etuun vetoavassa argumentaatiossa ei siis riitä suostuttelu, vaan tarvitaan myös vakuuttamista.

Filosofi vetoaa itsestään selvyyn olettaen puhuvansa universaaliyleisölle. Filosofi pyrkii löytämään yleispäteviä seikkoja, totuuksia ja arvoja, jotka oletetaan kaikkien hyväksyvän. (Perelman 1977, 24.) Sosiaalityöntekijä parhaimmillaan vetoaa argumentaatioissaan lapsen etuun, lapsen oikeuksista ja perhe-elämän suojasta kumpuaviin materiaaliin ja ei-materiaaliin ehtoihin yhtä monipuolisesti kuten kohdatut läheiset -argumentaatioissa. Vakuuttava ja vaikuttava argumentaatio edellyttää kohtaamista. Vakuuttava argumentaatio tässä yhteydessä on argumentaatio, joka huomioi konfliktit ja siihen liittyvien vasta-argumenttien olemassaolon yksittäisissä asiakastilanteissa esittäen monipuolisesti, miten johtopäätökseen on päästy. Kääriäisen (2005, 168) mukaan vaikuttavuutta ei voida arvioida ja mitata, jos ei tiedetä miten on toimittu.

Läheisiä saatetaan joutua myös rajaamaan, jos esiin tulee kyseisen aikuisen lapsen kehitystä vaarantavat tekijät, kuten erilaiset kaltoinkohtelun muodot. On mahdollista, että läheinen, joka kadonneena läheisenä selvitetään, onkin lasta jollakin tavalla kaltoinkohteleva tai on huostaanoton kriisivaiheessa, eikä siitä syystä kykene toimimaan lapsen hyvinvoinnin edistäjänä, vaan päinvastoin, ei anna lapselle mahdollisuutta asettua muuttuneeseen tilanteeseen. Koska läheisen merkityksen arviointi on jäänyt kesken kadonneet ja ohitetut läheiset -argumentaatioissa, jää myös läheisten henkilökohtainen tuki ja huostaanoton aiheuttama kriisiapu suunnittelematta ja saamatta. Tuen myötä kasvaa läheisen mahdollisuus toimia lapsen tukijana myöhemmin. Dokumentin huolellinen valmistelu, saatujen tietojen perusteella, säästää myös myöhemmin aikaa tiedon etsinnältä.

Esitin yhdeksi näkökulmaksi retoriikalle funktionaalisuuden. Funktionaalisuutta painottavaan diskurssianalyysiin kuuluu kielellisen valinnan käsite ja huomio kiinnitetään siihen, kuka esitetään vastuulliseksi toimijaksi ja kuka passiiviseksi osallistujaksi tai toiminnan kohteeksi (Leiwo & Pietikäinen 1996, 103-104). Argumentaatiotilanne määrittää universaalin yleisön. Sosiaalityöntekijä voi argumentaatioissaan nostaa yleisön joukkoon kaikki ne, joiden asiaa ollaan käsittelemässä ja jotka jollain tavalla ovat tai voivat olla vaikuttamassa ratkaisun syntyyn. Niemelän ja Sjöblomin (2001, 74) mukaan vakuuttamiseen ja vakuuttumiseen vaikuttaa materiaallisen maailman rakenne. Lapsen edun mukainen argumentaatio ottaa mukaan asianosaiset, lainsäädännön ja muut materiaalliset ja ei-materiaalliset ehdot. Kohdatut läheiset -argumentaatio on vastavuoroista, jossa kahta arvoa (yksilön etu ja suhteet) kohdellaan argumentaatioissa tasapuolisesti. Kohdatut läheiset -argumentaatio täyttää dokumentoinnille asetetut funktiot parhaiten ja on samalla lapsen edun argumentaatiota.

Kielellä voidaan vaikuttaa, joten se on aina seurauksia tuottavaa. Argumentaatio, josta suljetaan pois konfliktin olemassaolo, ei mahdollista läpinäkyvyyttä sosiaalisuudessa ja saattaa jättää lukijalle kysymyksiä avoimeksi. Pienikin kielenkäytön palanen on osa isompaa kokonaisuutta, diskurssia. Sosiaalinen konstruktivismi on diskursiivisen tutkimuksen viitekehys, jossa tarkastellaan sosiaalisen todellisuuden ja merkitysten rakentamista. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 8 ja 12.) Tarkastelun kohteena on pienten ja suurten asioiden yhdistymisen paikka. Tutkimassani yhteydessä kieli ja argumentaatio osallistuvat todellisuuden rakentumiseen myös tässä mielessä. Pietikäisen ja Mäntynen (2009, 13) mukaan kielen ja ympäröivän yhteiskunnan välinen suhde on monitasoinen, dynaaminen ja yhteenkietoutunut. Kieltä ja argumentaatiota on mahdollista tarkastella kielen funktionaalisesta näkökulmasta: mitä kielellä saadaan aikaan tai mitä sillä tehdään. Esittämästäni argumentaation jaottelusta ja yleisösuhteen argumentaation tarkastelusta on mahdollista suunnata kysymys sijoitetun lapsen perhesuhteiden, läheissuhteiden ja henkilökohtaisen elämän diskurssien vahvistamiseen tai toisen poissulkemiseen.

Lastensuojelun yksi keskeinen jännite on lapsen osallisuus ja suojeleminen (Hotari & Oranen & Pösö 2009, 125-126). Tarja Pösö (2007, 65-82) on tutkinut lastensuojelun puuttuvia tietoja ja tyypiteltyt tutkimuskirjallisuuden pohjalta lastensuojelun ominaispiirteitä. Lastensuojelun ytimessä on aina kysymys hyvinvoinnista ja suojelesta. Suojelemaan pyrkivässä lastensuojelussa korostuu riskien ja ongelmatilanteiden poistaminen. Hyvinvointia painottavan lastensuojelun tavoitteena on suojeleminen lisäksi laajempi lapsen hyvinvoinnin edistäminen lapsen ja perheen tarpeiden pohjalta. Lastensuojelun toimijoiden ja kohteiden välinen suhde voi vaihdella kumppanuustyyppisestä suhteesta kontrolliin. Kadonneet läheiset -argumentaatiossa korostuu suojelemapainotteisuus, jossa, niin kuin Aronen (1994, 38) kirjoittaa, lapsi asiakkaana hukkuu muiden toimijoiden taakse, näkyy sivusta katsojana ja suojelemaa vaativana kohteena.

Hotarin, Orasen ja Pösön (2009, 131) mukaan lapsen viattomuutta painottava lapsikäsitys voi nojautua oletukseen lapsen passiivisuudesta toimijana ja antaa tilaa vain viatonta lasta suojeleville aikuisille. Suojelemapainotteisuudessa korostuu myös kohtaamattomuus. Suojelemapainotteisessa argumentaatiossa läheissuhteet saattavat jäädä lapselta suojelettavien piiriin. Puutuva tieto näissä dokumenteissa ohjaa helposti pysyviin pitkäaikaisiin ratkaisuihin, kuten rajoitustoimenpiteisiin ja voi perustua ennalta määriteltuihin normeihin ja kriteereihin, kuten rauhoittumisaikaan yhteydenpitoasiassa. Suojelemapainotteisuudessa korostuvat myös vastentahtoiset toimenpiteet, resursseja on niukasti muuhun kuin suojelemaan (Pösö, 2007, 74). Vanhempien ja lasten tarpeisiin vastaaminen edellyttää monipuolista selvittämistä ja argumentaatiota, joka myös vaatii aikaa.

Hyvinvointia painottava argumentaatio yhteydenpitoperusteluissa ottaa huomioon identiteetin kehittymiseen ja kiintymyssuhteeseen liittyvän jännitteen ei-materiaalisena ehtona.

Suojeluun pyrkivä argumentaatio jättää käsittelemättä perheyhteisyyden ydinperhettä laajemmin ja vahvistaa laajemman perheyhteisyyden ja läheisten vastaista diskurssia. Yhden näkökulman valitseminen jättää muut varjoon (Perelman 1977, 51). Kadonneet läheiset -argumentaatiossa lapsen arjen suhteet olivat jääneet huomiotta tai lapsella ei näitä läheisiä tosiasiallisesti ole ollut. Lapsen suhteiden kuvaus pyöri ydinperheen ympärillä. Samalla kadonneet ja ohitetut läheiset -argumentaatio vahvisti ydinperhediskurssia. Ydinperheellä tarkoitan tässä Yesilovan (2009) määrittelemää ydinperhettä, joka on muotoutunut perhekasvatuksen myötä äidin perheeksi. Argumentaatiossa olivat kadonneet tai ohitettu äidin tai isän lisäksi muut läheissuhteet, jotka kuitenkin on yhteydenpitoon liittyvässä lainsäädännössä nostettu esiin lapsen läheissuhteina. Ydinperheen välttämättömyys kadonneet läheiset -argumentaatiossa avautuu ainoastaan toiminnan ja moraalien kautta, kuka lapsesta pitää huolta tai ei pidä, mutta kadottaa samalla perhesuhteisiin liittyvät sosiaaliset ehdot ja perheyhteisyyteen liitetyn tunneyhteyden.

Hyvinvointia painottavassa lastensuojelussa lapsen etu määritellään laajasti lapsen oikeutena hyvään elämään. Kohdatut läheiset -argumentaatio toteuttaa hyvinvointipainotteista lastensuojelua, jossa peruste *lapsen etu* huomioi sekä lapsen henkilökohtaisen elämän että läheissuhteet laajemmin. Lähtökohtana ovat sekä lapsen että vanhempien ja läheisten tarpeet. Argumentaatiossa korostuu lapsen tilanteen tarkastelu osana hänen perhettään. Esitin edellä, että argumentaatiossa on mahdollista käsitellä lähtötietoja viipymällä niissä riittävän pitkään, jotta lukijan on mahdollista todeta lähtötietojen merkitys. Dissosiativinen argumentaatiotekniikka pilkkoo, jaottelee ja käyttää hyväksi sitä, että ilmiö on hyväksyttävämpi pienemmissä osissa kuin kokonaisuutena. Argumentaatio rakentuu elementeistä, joita tarkastellaan ja tarkennetaan erontekojen kautta. Myös vasta-argumentteihin voi liittyä viipyminen, jossa perhesuhteita käsitellään riittävän monipuolisesti kadottamatta tai ohittamatta lasta tai läheisiä. Lapsi, perhe ja läheiset saavat näin merkitystä argumentaatiossa.

Säädettyjen moraalikoodistojen käytännön toteutuksessa sosiaalityössä on voimistunut markkinavoimien vahva vastavirta, jonka ehdot ja tavoitteet saattavat olla vastakkaisia sosiaalityön lainsäädännön ja eettisten periaatteiden kanssa. Sosiaalityöntekijä on näiden kysymysten äärellä, mitä kannattaa tehdä ja ketä kannattaa suojella. Jari Sinkkonen (1.9.2012) nosti esiin Ylen aamutelevisiossa kustannusten vartioinnista lastensuojelun sosiaalityöhön nousevan ristiriidan. Tämä keskustelu on näkynyt myös tutkimukseni aikana avohuollon ja sijaishuollon sekä

perhehoidon ja laitoshoidon vastakkainasetteluna. Käytännön työssä tämä on näkynyt vahvoina signaaleina sosiaalityöntekijän työn vartiointina taloudellisesta näkökulmasta, mitä voidaan vahvistaa tulospalkkioina. Sijaishuollon näkökulmasta ristiriidat voivat tulla esiin tilanteissa, joissa sosiaalityöntekijä valmistelee päätöstä sijoituspaikasta ja ratkaisee kysymyksiä perheen jälleenyhdistämisestä, joilla molemmilla on vaikutusta yhteydenpitoon ja lapsen hyvinvointiin, turvaamiseen, kasvuun ja kehitykseen.

Vuonna 2012 astui voimaan lainsäädäntö, jossa perhehoitoa tulee pitää ensisijaisena lapsen sijoitusmuotona. Högbäck (2009) kysyy tutkiessaan yhteisyyttä ja eroa adoptioperheissä, miten suljettuun perheyhteisyyteen mahtuu ajatus kaksista vanhemmista. Sijaishuollon yhteydessä tämä sama kysymys on tärkeä sijoitusvaiheessa. Äärimmilleen viety lain tulkinta voi johtaa siihen, että lapsi sijoitetaan perhehoitoon taloudellisin perustein huomioimatta sijoitukseen liittyviä riskitekijöitä, konflikteja. Yksittäisen lapsen läheissuhteet voivat jäädä toissijaisiksi tai sijoitus voi johtaa sijaishuoltopaikan muutoksiin, josta seurauksena voi olla lapselle syntyneiden suhteiden katkeaminen. Ristiriitojen ohittaminen voi vahvistaa ja korostaa vanhempien vihan tunteita, jotka käsittelemättöminä voivat näkyä myös aggressiivisena toimintana. Lapsen sijoitusvaiheessa on tärkeää riittävästi arvioida, mikä sijaishuoltopaikka on lapselle sopiva lapsen turvallisuuden, kasvun ja kehityksen kannalta myös vanhempien näkökulmasta. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee kiinnittää huomio myös yhteydenpitoon. Paikan valinta ei saa johtaa siihen, ettei yhteydenpitoa voida tosiasiaassa toteuttaa. (Räty 2012, 396 ja 398.) Toisaalta yhteydenpidon rajoittaminen voi olla ainoa vaihtoehto lapsen turvallisuuden varmistamiseksi.

Perhehoito ei ole aina lapselle sopiva vaihtoehto myöskään pienen lapsen kohdalla, jossa lapsi joutuu huoltoriidan tapaiselle pelikentälle, jossa suhteet eivät voi rakentua sijaishuoltopaikkaan eivätkä syntymäperheeseen. Bardyn (1989) kirjallisuuskatsauksen perusteella voi sanoa, että sijoituksen muoto ei sinällään selitä sijoituksen onnistumista tai epäonnistumista. Julkisella vallalla tulee myös olla riittävät määrärahat lakisääteisten tehtävien toteuttamiseksi (Räty 2012, 60), joten määrärahoilla ei voida perustella sijaishuoltopaikan valintaa. Vaikka markkinavoimat esittävät vaatimuksia, on lapsen edun selvittäminen ja sijaishuollon valvonta vastuusosiaalityöntekijän vastuulla. Perustuslain mukaan julkisen hallintotehtävän voi antaa muulle kuin viranomaiselle ainoastaan lain nojalla eikä antaminen voi vaarantaa perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Tähän liittyy asiantuntemuksen, pätevyyden ja valvonnan turvaaminen ja yhdenvertaisuus (Ojanen 2003, 40).

Lainsäädäntö vahvistaa moraalisten velvoitteiden hoitamista, kuten vanhemmuuden tehtävää ja toisaalta varmistaa lapsen suojelun. Tutkimassani yhteisössä sijaishuollon sosiaalityötä on kehitetty tutkimukseni aikana niin, että sijoituksen jälkeen myös vanhemmalle nimetään työntekijä silloin, kun lapsi sijoitetaan perhehoitoon. Tämä edesauttaa vanhemman mahdollisuutta käsitellä kohtaamansa kriisi ja tuen saantia huostaanoton jälkeenkin. Myös lainsäädäntö tukee vanhemmuuden näkymistä siten, että sosiaalityöntekijän edellytetään tekevän vanhemmuuden suunnitelma. Nykylainsäädäntö edellyttää, että lapselle tulee nimetä vastuusosiaalityöntekijä. Lainsäädäntöä tulisi kehittää siten, että myös vanhemmalle tulee nimetä oma työntekijä lapsensa huostaanoton vaiheessa. Viimekädessä vanhemman tuen saanti edistää myös lapsen hyvinvointia.

Kriittinen diskurssianalyysi ulottaa diskurssin tutkimisen vallan kontekstiin (Leiwo & Pietikäinen 1996, 105). Kirjoittaminen johdattaa aina myös eettisten kysymysten äärelle (Laaksonen ym. 2011, 38). Sosiaalityöntekijä käyttää valtaa argumentaatiossa: mitä hän kirjoittaa näkyväksi ja mitä jättää pois. Tämä liittyy myös retoriikka ja riidankäynti - sekä konflikti ja retoriikka -teemaan. Retoriikka ja kiista kuuluvat yhteen. Hänninen (1996, 168-169) jakaa kiistan tai riidankäynnin retoriikassa neljään vaiheeseen: kiistan tunnistaminen, asiantuntemuksen osoittaminen, perustelujen esiintuominen ja johtopäätöksen esittäminen. Aihealueesta riippuu, miten näitä vaiheita on syytä tuoda näkyväksi. Sosiaalityössä avoin, vaikuttava ja vakuuttava argumentaatio on yksi luottamuksen syntymisen edellytys ja huomio myös sosiaalityön eettisen näkökulman. Asioita voidaan esittää argumentaatiossa monipuolisen läsnäolon avulla. Kohdatut läheiset tekee tilaa yhteistyölle, moniäänisyydelle, oikeudenmukaisuudelle, osallisuudelle ja luottamukselle, minkä tekee mahdolliseksi vasta-argumenttien esiin nostaminen argumentaatiossa. Sosiaalityön argumentaatiossa voi siirtyä suoraan lähtötiedoista johtopäätökseen, mutta perustelut eivät ole uskottavia, vakuuttavia tai luottamusta herättäviä esittämästäni lapsen edun näkökulmasta.

Perheen merkitykset suhteessa yksilöön muuttuvat yksilön ja myös lapsen oikeuksien myötä. Perheen merkitysten tulisi olla jatkuvasti sosiaalityön reflektoinnin kohteina. Kääriäisen (2005, 166) mukaan sosiaalityössä tiedonmuodostusta voi kutsua reflektiiviseksi silloin, kun sosiaalityöntekijä kyseenalaistaa aikaisemmat arvonsa ja ennakkoluulonsa ja tarkistaa niitä. Sosiaalityöntekijän tulee tunnistaa ja jatkuvasti tarkastella omia käsityksiään perheen ja lapsen oikeuksien merkityksistä. Erityisesti lasten parissa tehtävässä sosiaalityössä on tarve jatkuvaan perheen merkitysten reflektointiin. Jotta reflektointi tai kriittinen reflektio voi olla osa asiantuntijuutta, tulee ymmärtää mitä ja mistä reflektoi (Fook 2005). Kriittinen reflektio yhteydenpitokysymyksissä mahdollistaa vallitsevien ajattelutapojen kyseenalaistamisen ja jatkuvan arvioinnin. Sosiaalityöntekijä voi arvioida kriittisesti lapsen oikeuksien suhdetta perhe-elämän suojaan, sitä miten lapsen oikeudet ja

perhe-elämän suoja merkitsevät lapsen ja hänen lähesten hyvinvoinnin ja kehityksen turvaajina. Refleктоimalla käytäntöjä ja teoreettista tietoa toimijan on mahdollista tulla tietoiseksi työkäytäntöjen hiljaisesta ymmärryksestä (Schön 1983, 282).

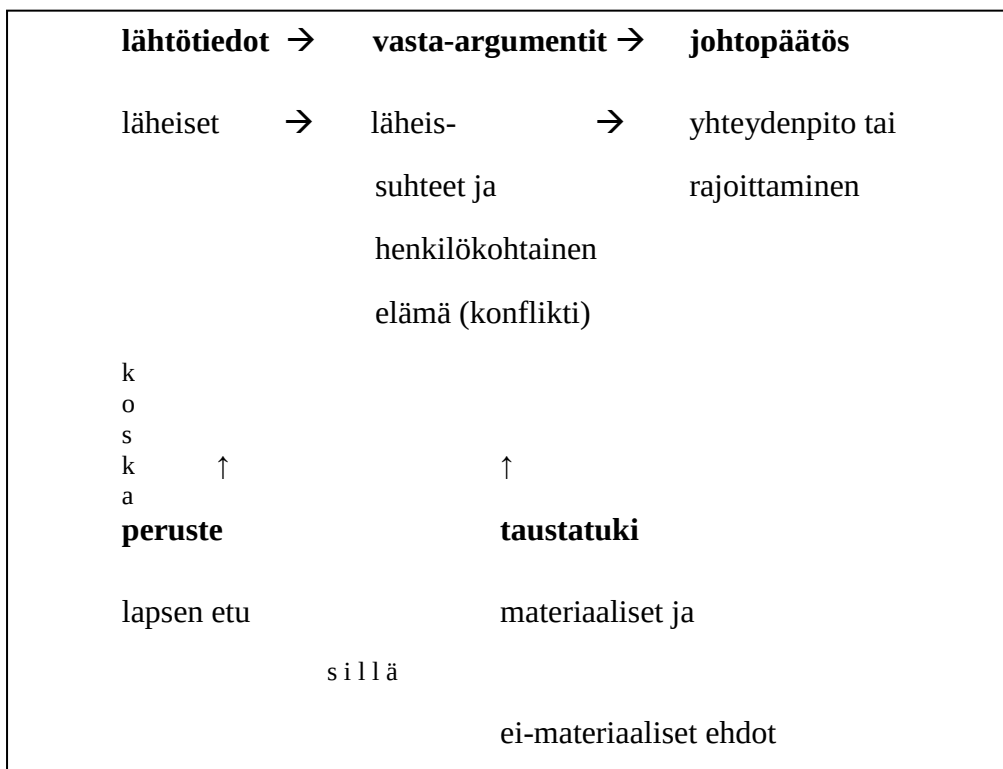
Sen ohella, että sosiaalityössä kirjaamiselle on asetettu tiettyjä tavoitteita ja vaatimuksia, on sosiaalityöntekijän dokumentointi tarinan kertomista asiakkaan tilanteista. Tarinoiden suhde todellisuuteen on monisyinen (Bardy & Känkänen 2005, 204). Sijaishuollossa yhteydenpidon kysymysten yhteydessä tarinat ovat lapseen, lapsen yhteisöihin ja läheisiin liittyviä. Sosiaaliseen liittyvänä yhteisöllinen tarkastelutapa tulisi kuulua tyypillisesti sosiaalityön käytäntöön. Auttaminen sosiaalityössä ei kohdistu yksilön henkilökohtaisiin piirteisiin, vaan sosiaaliseen toimintayhteyteen, kontekstiin ja sen merkityksen ymmärtämiseen osana yksilöllistä kokemusta (Yliruka 2005, 125). Yhteisöllinen näkökulma voi olla myös osa sosiaalityön käytäntöjä. Lapsen kasvu yhteiskuntaan vaatii paljon erilaisia yksilöitä, yhteisöjä ja niiden välisiä verkostoja. Vanhempien, sijaisvanhempien, lastenkotien ja sosiaalityön lisäksi myös päiväkodit, koulut ja muut organisaatiot ovat lapselle tärkeitä yhteisöjä.

Yksipuolinen tarina yhteisöistä tuottaa kadotettua ja ohitettua yhteisöllisyyttä ja yhteisöllisyyden vastaista diskurssia. Yksilöä ja yhteisöä samanaikaisesti ja vastavuoroisesti luovassa kerronnassa silta rakentuu itseen ja muihin (Williams 2001). Asiakkaan oman roolin ymmärtämistä yhteydenpidossa edistää monipuolinen kohtaava argumentaatio, jossa ongelmakielen lisäksi nostetaan avoimesti esiin asiakkaan suhteet, tehdään näkyväksi osallisuus ja esitellään keinot, joilla tieto on hankittu. Käytännön työn vastuulle jää, miten lapsen edun nimissä argumentoidaan. Johnsson (1999, 64) toteaa sosiaalihuollon dokumentoinnin keskeisten tehtävien olevan oikeusturvaan liittyviä, hallinnollisia ja asiakastyötä tukevia. Dokumentoinnissa tulee tarkastella myös työmenetelmällisiä kysymyksiä. Tutkimukset ovat osoittaneet, että muun muassa lapsen kohtaaminen on osoittautunut vaikeaksi (Hurtig 2003, 183-184; Sinko 2001, 140-149; Pösö 2004). Erilaiset menetelmät mahdollistavat kohtaavan lastensuojelun. Törrösen (2005, 234 ja 1999b, 15) mukaan käytännön sosiaalityössä lastensuojelun ongelmiin voidaan vastata myös yhteisöllisillä ja verkostollisilla menetelmillä, jotka mahdollistavat lapsuuden ymmärtämisen enemmän kollektiivisena kuin yksilöllisenä prosessina. Kuva lapsen yhteisöistä on mahdollista saada monipuolisesti esiin myös elämäkerronnallisina menetelmin (Bardy & Känkänen 2005, 201-217).

Lapsen etu nousee sosiaalityöntekijälle asetetusta tehtävästä toimia lapsen kasvun ja kehityksen turvaajana ja suojelijana. Jäppisen (2010, 30-32) mukaan sosiaalityöntekijä on kirjoittajana viranomainen, jonka tulisi kirjoittaa selkeää, ymmärrettävää ja virheetöntä tekstiä. Jos tarinat ovat

yksiviivaisia tai muuten köyhiä, ne eivät lisää ymmärryksen ja muutoksen mahdollisuutta (Bardy & Känkänen 2005, 203). On helppo yhtyä lapsen edun kysymyksen käsittelyssä Hotarin, Orasen ja Pösön (2005, 132) toteamukseen lapsen osallisuudesta: lasten osallisuus on jännitteinen, monisisältöinen, ristiriitainen ja käytännöllinen asia, eikä käytännöllisiä kysymyksiä pidä aliarvioida.

Kokonaisvaltainen, kohtaava lapsen edun argumentaatio kattaa argumentointikaavion kaikki rakenneosat. Kohdatut läheiset -argumentaatiossa huomio kiinnittyy kaikkiin rakenneosiin. Yhteenvedon kokonaisrakenteen analyysin kuvaamiseen yhteydenpidon näkökulmasta soveltuu Toulminin luonnollisen argumentaation analyysirakenne, jossa erotetaan toisistaan esitys ja perustelut (Summa 1996, 77-81 ja Puro 2006, 136). Kuviossa kahdeksan on kohdatut läheiset -argumentaatiokaavio, joka ottaa huomioon lähtötiedot, siirtymävaiheen vasta-argumentit, konfliktin ja sen lisäksi pitää mukanaan perusteen, materiaaliset ja ei-materiaaliset ehdot johtopäätökseen siirtymässä.

Kuvio 8. Kohtaava argumentaatio sijaishuollossa

Sijaishuollossa ja sijaishuoltoon siirryttäessä tehdään tärkeitä päätöksiä lasten yhteisöistä sekä sijoituksenaikaisista että mahdollisesti tulevista suhteista. Ratkaisujen teko sijaishuollossa vaikuttaa merkittävästi lapsen turvallisuuteen, kasvuun ja kehitykseen sekä lyhyellä että pitkällä tähtäimellä. Yhteydenpito vaatii huolellista suunnittelua, jotta lapsen tarpeet ja läheisten voimavarat kohtaisivat

(Moyers, Farmer & Lipscombe (2006, 558). Muuttuneen lain myötä päätöksentekovalta huostaanottoasiassa on siirtynyt johtavalle viranhaltijalle. Lain muutoksen myötä myös yhteydenpitoon liittyvät rajoituspäätökset valmistelee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja päätöksen tekee johtava viranhaltija. Sosiaalityöntekijän argumentointia voi arvioida kohtaava argumentaatio -rakennekaavion perusteella. Viimeistään siinä vaiheessa, kun johtava viranhaltija ratkaisee valmisteltua päätöstä, on hän oikeutettu vaatimaan monipuolista argumentaatiota. Perusteluihin voi kiinnittää huomiota myös oikeuslaitos, jossa päätös tehdään tilanteissa, joissa huostaanotto ei perustu läheisten ja lapsen suostumukseen. Yhteydenpito ei ole huostaanottovaiheessa tehdyissä dokumenteissa irrallinen asia. Huostaanoton valmisteluvaiheessa ei saisi kadottaa tai ohittaa yhteydenpitokysymystä, vaan käsitellä sitä päätöksessä lapsen huostaanoton valmistelusta alkaen.

Sijaishuollossa sosiaalityöntekijä toimii hyvien ja pahojen suhteiden määrittelijänä. Alla oleva lainaus romaanista kuvaa näitä ristiriitaisia suhteita ja samalla uskoa lapsen mahdollisuudesta selviytyä näissä tilanteissa ja lapsen kyvystä toivoa parempaa.

”Siinä työssä on järkyttävän monta mustaa sävyä, mutta silti se on lämmin ja hellä. Vaikka maalauksessa on selin kääntynyt nainen, Anton on tosiasiassa maalannut pojan, jonka elämästä on kadonnut kaikki turva, mutta silti hän ei lakkaa toivomasta. Maalaus kertoo Antonista, mutta samalla se kertoo kaikista ihmisistä.” (Kesävuori 2010)

Ristiriidat lastensuojelussa ovat moninaisia ja jatkuvasti läsnä. Turvan saaminen lapsen kaltoinkohtelutilanteissa edellyttää sosiaalityön toimia, joka tietyissä tilanteissa voi olla ainoa toivo paremmasta. Lapsen akuuttikin avuntarve voi jäädä näkemättä, jos halutaan tiukasti uskoa perheen hyvyyteen ja moraalisuuteen. Lasten suojeleminen vaatii ammattilaisilta pahan kohtaamista sekä lapsen tarvitseman turvan tarjoamista. (Hurtig & Laitinen 2000, 263-264.) Ristiriidoista huolimatta tarinat voivat olla vakuuttavia ja vaikuttavia. Sosiaalityöntekijä oli osassa tarinoista kääntänyt selän lapsen läheisille, mikä teki tarinoiden sävystä mustan. Kaikki tarinat eivät kuitenkaan olleet samanlaisia, vaan parhaimmillaan niistä oli luettavissa aihealueeseen liittyvä moninaisuus, jonka edellytyksenä on, että sosiaalityöntekijäkirjoittaja tiedostaa mitä häneltä kirjoittajana odotetaan ja mitä dokumentilta edellytetään.

Dokumentointia voi käsitellä myös asiakkaan kokemusten näkökulmasta. Vierula (2012, 149-167) on tutkinut teemahaastatteluna vanhempien suhdetta asiakirjoihin. Hän nimesi viisi erilaista asiakkaiden ja asiakirjojen välistä suhdetta: käytännöllinen, traumaattinen, toiminnallinen, alistava

ja toissijainen. Alistavissa asiakirjoissa tulkinta on normatiivista ja negatiiviset asiat painottuvat positiivisten jäädessä toissijaiseksi. Näissä asiakirjoissa sosiaalityöntekijän valta-asema korostuu. Traumaattisessa ja alistavassa suhteessa asiakirja tuottaa haavoitetuksi tulemisen, alistamisen ja voimattomuuden kokemuksia, jotka ovat sosiaalityön eettisten periaatteiden vastaisia.

Asiakirjatyyppit muistuttavat kadotettua ja ohitettua -argumentaatiota. Samalla kun käännetään selkä ihmiselle, voidaan kääntää selkä myös asioille. Käytännöllinen ja toiminnallinen asiakirjasuhde on lähimpänä kohtaavaa argumentaatiota. Vierulan (2012, 163) mukaan asiakkaan kokemana käytännöllinen ja toiminnallinen asiakirjasuhde näyttäytyy ideaalisena sekä instituution että asiakkaan kannalta. Toiminnallisessa asiakkaan ja asiakirjan välisessä suhteessa vanhemmilla on lisäksi aktiivinen ja itsenäinen rooli dokumenttien laatijoina.

Kiinnostavaa olisi tutkia, miten asiakkaat kokevat yhteydenpitoasian sosiaalityöntekijän kirjoittamissa lastensuojeludokumenteissa. Perhehoito on sen ensisijaisuuden vaatimuksen vuoksi ajankohtainen sijaishuollon teema ja liittyy samalla yhteydenpitokysymyksiin. Tärkeää olisi myös tutkia, miten perhehoitajat suhtautuvat sijoitetun lapsen läheisiin. Lastensuojelun yksi tavoite on luoda lapselle pysyvyyttä, johon liittyy lapsen suhteet sijaishuoltopaikkaan ja muihin lapsen yhteisöihin. Yhteydenpitokysymys liittyy myös pysyvyyteen. Pysyvyys lastensuojelussa on erityisen tärkeä tutkimusaihe: mitä pysyvyys on lastensuojelussa ja miten pysyvyyttä rakennetaan sijaishuollon sosiaalityössä.

LÄHTEET:

Andersson, Gunvor (1989). Pieni ja poissa kotoa. Tutkimus pikkulapsista ja heidän suhteestaan aikuisiin laitoksissa, sijaiskodeissa ja kotona. Suomentanut Anttonen, Kaija. Helsinki: Ammattikasvatusthallitus.

Aro, Jari (2011). Yhteisöllisyys ja sosiaalinen side. Teoksessa: Kangaspunta, Seppo (toim.) Yksilöllinen yhteisöllisyys. Avaimia yhteisöllisyyden muutoksen ymmärtämiseen. Tampere: Tampereen yliopisto.

Aronen, Marja-Leena (1994). Nuorten kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa: Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliiton julkaisu 94, 22-39.

Bardy, Marjatta (1989). Uhkat, uhrat ja arjen sankarit. Lastensuojelun tutkimuksen valossa. Helsinki: Sosiaalihuollituksen julkaisuja 2.

Bardy, Marjatta (2009). Vaativa vauvaperhetyö. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 177-189.

Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005). Tarinat yksilön ja yhteisön suhteissa. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia, oppimateriaaleja.

Bauman, Zygmunt (1996). Postmodernin lumo. Helsinki: Gummerus.

Berger, Peter L & Luckmann Thomas (1998). Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologian tutkielma. Suomentanut Raiskila Vesa: alkuperäisteos The Social Construction of Reality (1966). Helsinki: Gaudeamus.

Bowlby, John (1957). Lasten hoivan ja hellyyden tarve. Maailman terveysjärjestön mietinnössä Maternal Care and Mental Health (1953). Lyhentänyt Margery Fry. Suomentanut Laura Jokinen. Porvoo: Sairaanhoidajien koulutussäätiö..

Bruhn, John G (2005). The Sociology of Community Connections. Boston: Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Day, Graham (2006). Community and Everyday Life. London: Routledge.

- Dovey, Kimberly (1985). Home and homelessness. Teoksessa: Altman, Irwin & Werner, Carol M. (toim.) Home Environments. Human Behavior and the Environment. New York: Plenum Press, 33-64.
- Edmondson, Ricca (1984). Rhetoric in Sociology. London: Macmillan.
- Edwards, Derek & Potter, Jonathan (1992). Discursive Psychology. London: Sage.
- van Eemeren, Fransh & Henkemans, Francisca Snoeck & Grootendons, Rob (1996). Fundamentals of Argumentation Theory: A handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments. New Jersey: Erlbaum. Mahwah.
- Eräsaari, Leena (1995). Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Helsinki: Gaudeamus.
- Fairclough, Norman (1997). Critical discourse analysis. The critical study of language. Language in social life series. New York: Longman.
- Fook, Jan (2005). Kriittisen reflektion käyttömahdollisuuksista. FinSoc-sosiaalipalvelujen evaluaation ryhmä. Suomentanut Riitta Haverinen FinSoc 1/05, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, 4-10.
- Forsberg, Hannele (1998). Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, Hannele (2003). Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa: Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljellä. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.
- Forsberg, Hannele (2011). Kiistanalainen perhe ja moraalinen järkeily sosiaalityössä. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Janus, 19 (3) 269-274.
- Forssan lehti (2010). Sosiaalilainsäädäntö katkaisee sukupolvien yhteydenpidon lapsen lapsiin. Mielipide: Holger, Kimmo, lukijan ääni. Forssan lehti 2.8: Nettlehti.
- Foss, Sonja K & Foss, Karen A & Trapp, Robert (1985). Contemporary perspectives on rhetoric. Waveland: Prospect Heights.
- Foucault, Michel (2003b). Abnormal Lectures at the College France 1974-1975. London: Verso.

Fulkerson, Richard (1996) *The Toulmin Model of Argument and the Teaching of Composition. Argumnet Revisited; Argumnet Redefind: Negotiation Meaning in the Composition Classrom.* Edited by Emmel, Barbara & Resch, Paula & Tenny, Deborah: Urbana: National council of Teachers of English.

Goldstein, Joseph & Freud, Anna & Solnit, Albert (1973) *Beyond the Best Interest of the Child.* New York: McMillan.

Gottberg, Eva (2005). *Perhesuhteet ja lainsäädäntö.* Turku: Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A 112.

Granfelt, Riitta (1998). *Kertomuksia naisten kodittomuudesta.* Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura.

Granfelt, Riitta (2005). *Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina.* Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus.* Helsinki: Palmenia.

Hacking, Ian (1997). *Lasten hyväksikäytön muodostaminen ja muovaaminen.* Teoksessa: Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoinnista.* Helsinki: Gaudeamus.

Halliday, M.A.K (1985). *Introduction to Functional Grammar.* London: Arnold.

He (2004). Hallituksen esitys laiksi lastensuojelulain muuttamisesta. He 225/2004.

He (2006). Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. He 252/2006.

He (1993). Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. He 309/193.

HAO (2009). Hallinto-oikeuden ratkaisu 21.10.2009 nro 09/1030/6.

HAO (2009). Hallinto-oikeuden ratkaisukäytännöt 22.12.2009 nro 09/0806/2. Tuomioistuimet – Hallino-oikeudet – Ratkaisukäytäntö. www.oikeus.fi.

Heino, Tarja (2007). *Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana.* Työpapereita 30/2007. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Helsingin Sanomat (2010). Hylkäsin äidin. Mieli 3.5.2010: Reetta, C12.

Helsingin Sanomat (2010). Huostaanotettuna ikävöin kotiin. Mieli 13.11.2010: Vangittu, C12.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009). Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 117-132.

Hurtig, Johanna (1999). Huvitusta, hyvitystä vai hyödyllistä? Lastensuojelun perhekuntoutuksen arviointia. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja selvityksiä 30.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000). Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset. Janus 8 (3), 249-265.

Hurtig, Johanna (2003). Lasta suojelemaassa. Etnografia lapsen paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 60.

Hussi, Taina (2005). Sosiaalinen raportointi kokemustiedon käsitteellistäjänä. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia, 159-171.

Huttunen, Jouko (2001). Isänä olemisen uudet suunnat. Hoiva-isä, etä-isä, ero-isä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Häggman, Kai (1994). Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen historiallinen seura. Historiallisia tutkimuksia 179.

Hämäläinen, Helena (1998). Perhehoito – sijaisvanhemman käsikirja. Jyväskylä: Perhehoitoliitto ry.

Hämäläinen, Juha (2011). Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 47-65.

Hänninen, Sakari (1996). Puhe on hyvinvoinnista ja ehdollistamisen retoriikasta. Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 161-174.

Högbacka, Riitta (2009). Ikioma lapsi vieraasta maasta. Yhteisyys ja erot kansainvälisissä adoptioperheissä. Teoksessa: Jallinoja, Riitta (toim.) Vieras perheessä. Helsinki: Gaudeamus, 162 – 190.

Jallinoja, Riitta (2006). Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä. Helsinki: Gaudeamus.

Jallinoja, Riitta (2009). Vieras perheessä: suhteen hahmotus. Teoksessa: Jallinoja, Riitta (toim.) Vieras perheessä. Helsinki. Gaudeamus, 11-31.

Johnsson, Lisbeth (1999). Dokumentation och journalföring. Teoksessa Gunnar Bernler (toim.) Psykosocialt arbete - ideén och metoder. Stockholm: Natur och Kultur, 64-86. Richmond, Mary (1925) Why case records? The Family 6 (7, November), 214-216.

Jokinen, Arja (1999). Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37-53.

Jokinen, Kimmo (2009). Perhetutkimuksen kulttuurinen käänne. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. Janus 17 (2), 184-186.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999). Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 54-97.

Juhila, Kirsi (1999). Tutkijan positiot. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 201-232.

Juhila, Kirsi (2006). Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2009). Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault’n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa: Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: Ps-kustannus, 47-66.

Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999). Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 233-252.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Ylikoski, Petri (1998). Merkitys ja tulkinta. Teoksessa: Kaakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Helsinki: Gaudeamus.

Kalavainen, Susanna (2004). Valvotut tapaamiset lapsen turvana. 33. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu, 33.

Kalland, Mirjam (2004). Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa: Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 119-140.

Keskinen Riku (1999). Retoriikka ja kaunoluku. Katsaus suomalaisen puhetaidon oppihistoriaan. Teoksessa: Vierikko, Esko & Tolonen, Anu (toim.) Retoriikan polulla. Retoriikkaa antiikista EU-aikaan. Turku: Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, 17-32.

Kesävuori, Saara (2010). Tarvitse minua. Helsinki: Tammi.

Kieli ja sen kieliopit (1998). Opetuksen suuntaviivoja. Helsinki: Opetusministeriö. 3:s painos. Alkuperäinen 1994.

Korkiamäki, Riikka (2008). Surffailua arjessa. Tila, aika ja vuorovaikutus nuorten yhteisöllistä kuulumista jäsentämässä. Teoksessa: Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 173-192.

Kruger, Heli (2007). Pidä minusta kiinni. Romaani. Helsinki: Otava.

Kuusisto, Riikka (1996). Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa. Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 267-291.

Kääriäinen, Aino (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1/2003.

Kääriäinen, Aino (2005). Dokumentointi tiedonmuodostuksena. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia, 159-171.

Laaksonen, Maarit & Kääriäinen, Aino & Penttilä, Marja & Tapola-Haapala, Maria & Sahala, Heli & Kärki, Jarmo & Jäppinen, Anu (2011). Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa: opastusta asiakastyön käyttöön ja kirjaamiseen. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, raportti 54.

Lahikainen, Anja-Riitta (2000). Turvallisuus identiteettikysymyksenä. Teoksessa: Niemelä, Pauli & Lahikainen, Anja-Riitta (toim.) Inhimillinen turvallisuus. Tampere: Vastapaino, 61-89.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.

Lapsen oikeuksien yleissopimus, SopS (60/1991), LOS.

Latour, Bruno (2005). Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network -Theory. Oxford: Oxford University Press, Clarendon lectures in management studies.

Lehtonen, Heikki (1990). Yhteisö. Tampere: Vastapaino.

Leiwo, Matti & Pietikäinen, Sari (1996). Kieli vuorovaikutuksen ja vallan välineenä. Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 85-108.

Luukka, Minna-Riitta (2000). Näkökulma luo kohteen: diskurssintutkimuksen taustaoletukset. Teoksessa: Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.) Kieli, diskurssi, yhteisö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 133 – 160.

Mahkonen, Sami (2008). Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita Publishin Oy.

Marin, Marjatta (1994). Perhe ja moraali: vuosisata perhekeskustelua. Teoksessa: Juha Virkki (toim.) Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 10-23.

Metsämuuronen, Jari (2006). Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp Ky.

Moyers, Sue & Farmer, Elaine & Lipscombe, Jo (2006). Contact with Family Members and its Impact on Adolescents and Their Foster Placements. British Journal of Social Work 36, 541-559.

Muukkonen, Tiina (2008). Suunnitelmallisen sosiaalityön prosessi. Teoksessa: Tiina Muukkonen (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Helsinki: Heikki Waris –instituutti, julkaisusarja nro 17/2008, 37-58.

Niemi, Heli (2003). Mihin kuulun, kuka olen? Koti ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Niemelä, Jussi & Sjöblom, Tom (2001). Asiallisuuden olemus. Luonnollista retoriikkaa? Teoksessa: Sakaranaho, Tuula (toim.) Retorinen tutkimus uskontotieteessä. Helsinki: Helsingin yliopisto, 62-86.

Nyqvist, Leo (2001). Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto. Ensi- ja turvakotien liitto, julkaisu 28.

Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana (2007). Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään. Teoksessa: Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino.

Ojanen, Tuomas (2003). Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1996). Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 7-19.

Parker, Ian (1992). Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology. London: Routledge.

Payne, Malcolm (1999). Social Construction in Social Work and Social Action. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) Constructing Social Work Practices. Aldershot: Ashgate, 25–65.

Perelman, Chaim & Olbrechts-Tyteca L. (1969). The new rhetoric: A treatise on argumentation. Notre Dame: University of Notre Dame press.

Perelman, Chaim (1977). The Realm of Rhetoric. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press. Retoriikan valtakunta. Suomentanut Lehto Leevi. Tampere: Vastapaino, 1996.

Pesonen, Heikki & Lassander, Mika (2001). Taivaskanava on auki. Retoriikan yleisöteoria. Teoksessa: Sakaranaho, Tuula (toim.) Retorinen tutkimus uskontotieteessä. Helsinki: Helsingin yliopiston Uskontotieteen laitos, 45-61.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009). Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.

Pulkkinen, Lea (2002). Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkurina. Teoksessa: Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus, 14-29.

Pulma, Panu (1987). Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa: Pulma, Panu ja Turpeinen, Oiva (toim.) Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Puro, Jukka-Pekka (2006). Retoriikan historia. Helsinki: Sanoma Pro.

Pylkkänen, Anu (2008). Miten oikeus määrittelee perheen? Teoksessa: Sevon, Eija & Notko, Marianne (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia.

Päkkilä, Hanna (2008). Lähtökohtana lapsen etu ja lapsilähtöisyys. Teoksessa: Kari Huotari & Johanna Hurtig (toim.) Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki: Palmenia, 161-174.

Pösö, Tarja (1995). Hoidollisuus ja kokonaisvaltainen huolenpito lastensuojelutyössä – välineenä sijaishuolto. Teoksessa: Virtanen, Petri (toim.) Näkökulmia lastensuojeluun. Helsinki: Söderström, 78-94.

Pösö, Tarja (2004). Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa: Puonti, Annamaija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Gummerus, 202-213.

Pösö, Tarja (2004). Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, tutkimuksia 133.

Pösö, Tarja (2007). Lastensuojelun puutuva tieto. Teoksessa: Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65-82.

Rauhala, Lauri (2005). Hermeneuttisen tieteenfilosofian analyyseja ja sovelluksia. Helsinki: Yliopistopaino.

Raunio, Kyösti (2004). Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Rautio, Paula (2004). ”Kyllä se varmaan silleen välittää...” – Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Yhteiskuntatieteen laitos. Sosiaalityön lisensiaattitutkimus.

Ritala-Koskinen, Aino (2001). Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D38/2001. Helsinki: Väestöliitto.

Räty, Tapio (2012). Lastensuojelulaki: käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, Kati (2008). Lapsen asema sijaishuollossa. –Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, Mikko (2009). Aikalaieskustelua yhteisöllisyydestä. Teoksessa: Filander, Karin, Vahalakka-Ruoho, Marjatta (toim.) Yhteisöllisyys liikkeessä. Jyväskylä: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja.

Sakslin, Maija (2012). www.oikeusasiamies.fi. Apulaisoikeusasiamies tutkii viidentoista kunnan menettelyn. 29.5.2012.

Saurama, Erja (2005). Muutosvallasta käytännössä. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia.

Sava, Inkeri (2005). ”Arska” ja mummot. Teoksessa: Heino, Tarja & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi (toim.) Lapsuuden kudelmia. Jyväskylä: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 189-202.

Schön, Donald. A (1983). The reflective practioner. How professionals think in action. New York: Basic Books.

Seikkula, Jaakko (1991). Perheen ja sairaalan rajasysteemi potilaan sosiaalisessa verkossa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Sinclair, Ian (2005). Fostering now. Messages from research. London: Jessica Kingsley Publishers.

Sinkkonen, Jari (2012). Psykiatri. Lapsen huono kohtelu on todellisuutta. Ylen aamu-tv, 1.9.2012.

Sinkkonen, Jari (2001). Kiintymyssuhteen häiriöiden yhteydet psykopatologiaan. Teoksessa: Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 146 – 173.

Sinkkonen, Jari (2001). Lapsen puolesta. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, Jari (2003). Pesästä lentoon. Helsinki: WSOY

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (2001). Johdanto: ihminen tarvitsee toisten läheisyyttä. Teoksessa: Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen Helsinki: WSOY, 7-11.

Sinko, Päivi (2001). Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa: Törrönen, Maritta (toim.) Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset, 128-149.

Sointu, Liina (2009). Sosiaalisten suhteiden ja vastuun maantiedettä. *Janus* 17 (3), 278-280.

Summa, Hilikka (1996). Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 85-108.

Suoninen, Eero (1999). Vuorovaikutuksen mikromaiseman analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 101-125.

Suoninen, Eero (2008). Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa: Jokinen, Arja & Juhila Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 48-74.

Taskinen, Sirpa (2007). Lastensuojelulaki (417/2007). Soveltamisopas. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Oppaita 65.

Thuren, Lauri (1995). *Argument and Theology of 1 Peter. The Origins of Christian Paraenesis* Sheffield: Sheffield Academic Press.

Toikko, Timo (2005). Sosiaalityön ideat: johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Toulmin, Stephen (1976) *The Uses of Argument*. Reprinted. First ed. 1958. New York: Cambridge University Press.

Tulensalo, Hanna & Muukkonen, Tiina (2005). Lapsikeskeinen tilannearvio ja työprosessi lastensuojelun sosiaalityössä. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 304-321.

Turun Sanomat (2011). Vanhempien tapaamisen kiellolle oltava vahvat perusteet. Kotimaa: 23.12.2011. Hanne Yli-Parkas, 14.

Törmikoski-Hampf, Maarit (2008). Sijoitetun lapsen arki ja uudet sosiaaliset suhteet. Teoksessa: Kari Huotari & Johanna Hurtig (toim.) *Sosiaalityötä monitoroimassa*. Helsinki: Palmania, 175-194.

Törrönen, Maritta (1999b). *Lasten arki laitoksessa*. Helsinki: Helsinki University press.

Törrönen, Maritta (2005). Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia, 218-239.

Töttö, Pertti (1982). Yhteiskuntatiede ja toiminta. Objektivismiin kritiikistä yhteiskuntatieteiden metodologiaan. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Sarja A:55/1982.

Valkonen, Leena (1995). Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Vilkko, Anni (1997). *Omaelämäkertä kohtaamispaikkana: naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Vinterhed, Kerstin & Börjeson, Bengt & Cederström, Anita & Fredin, Erik & Hessle, Marie & Hessle, Sven (1981). *Barn i kris. En bok om barn och separation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag Ab.

Väätäinen, Anna (2011). Mitä meidän on siis sanottava? Room. 7: 7-25 Toulminin argumentaatiomallin valossa. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Filosofinen tiedekunta. Pro-gradu-tutkielma.

Wiberg, Matti (1988). Laki ja moraali. Käsitteellinen tutkimus poliittisen velvoitteen perusteista. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Vierula, Tarja (2012). Asiakkaiden ja asiakirjojen väliset suhteet lastensuojelussa. Vanhempien näkökulma. *Janus* 20 (2), 149 – 167.

Williams, Jennifer (2001). Mikä liittää ihmiset yhteisöksi? *Dialogi* 1/2001.

www.stakes.fi

Yesilova, Katja (2009). *Ydinperheen politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Yliruka, Laura (2005). Sosiaalityön itsearviointi kontekstuaalisena käytäntönä. Teoksessa: Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia, 124-143.